

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**AMMÂR B. YASİR'İN HAYATI
VE
SİYASİ HADİSELERDEKİ ROLÜ**

Yüksek Lisans

Ömer İSLAM

Çorum 2020

**AMMÂR B. YASİR'İN HAYATI VE SİYASİ HADİSELERDEKİ
ROLÜ**

Ömer İSLAM

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ

ÇORUM-2020

KABUL VE ONAY

Ömer İSLAM tarafından hazırlanan “Ammâr b. Yâsir’in Hayatı ve Siyasi Hadiselerdeki Rolü” başlıklı bu çalışma, 13/05/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ (Başkan/Danışman)

İmza

Doç. Dr. İsmail PIRLANTA (Üye)

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Zehra GENÇEL EFE (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim.(18/04/2020)

Ömer İSLAM

ÖZET

İSLAM, Ömer. *Ammâr b. Yâsir'in Hayatı ve Siyasi Hadiselerdeki Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2020.

“Ammâr b. Yâsir'in Hayatı ve Siyasi Hadiselerdeki Rolü” konulu tez çalışmasında Ammâr b. Yâsir'in hayatı ve mücadelesi ilk kaynaklar ışığında ele alınmıştır. Kronolojik sıralama dikkate alınarak hazırlanan bu çalışmada, Ammâr b. Yâsir'in özellikle Fitne Dönemi'ndeki tavırlarının sebepleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan Risalet Dönemi'nde; Ammâr b. Yâsir'in soyu, Müslüman olduktan sonraki hayatının Mekke-Medine'deki yılları ve Hz. Peygamber ile olan yakın ilişkisi incelenmiştir. İkinci bölümde; Ammâr b. Yâsir'in ilk üç halife dönemindeki hayatı ele alınmış, Hz. Ali taraftarlığının belirginleşmesinin seyri aktarılmıştır. Üçüncü bölümde; Hz. Ali'nin halifeliğinde Ammâr'ın aktif görev alışı ve Hz. Ali'ye olan desteği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise; Ammâr b. Yâsir'in kişiliği, hakkında söylenenler ve siyasi fikirleri tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra Müslümanlar siyasi anlaşmazlığa düşerek birbirleri ile mücadele etmek durumunda kalmışlardı. Bu siyasi anlaşmazlık sonraki yıllarda siyasi ayrılıklara ve itikadi kamplaşmalara dönüşerek günümüze kadar Müslümanları etkilemeye devam etmiştir. Bu çalışmada, siyasi mücadelenin aktörlerinden biri olan Ammâr b. Yâsir'in hayatı incelenerek bu ayrışmanın nedenleri bulunmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Ammâr b. Yâsir, sahabi, Hz. Ali, siyaset, hilafet

ABSTRACT

İSLAM, Ömer. *Ammâr b. Yâsir's Life and Role in Political Events*, (Master Thesis), Çorum, 2020.

“Ammâr b. Yâsir's Life and Role in Political Events” Ammâr b. Yâsir's life and struggle were handled in the earliest sources. In this study prepared by taking into account chronological order, Ammâr b. It is tried to reveal the reasons of Yâsir's attitudes especially in the 'Fitna period'. Our thesis consists of four chapters. In the first part; which is called Risalet; Ammâr b. Yâsir's ancestors and his Mecca and Medina period were handled. And also his adventure after becoming a Muslim and his close relationship with the Prophet was examined. In the second part; during the first three caliphs, Ammâr b. Yâsir's approach to the political events of the period, and the crystallization of being Ali's favour has been conveyed. In the third part; his active duty in the caliphate of Ali and his powerful support to Ali was tried to demonstrate. In the last part; Ammâr b. Yâsir's personality, what was said about him and political ideas was tried to analyze.

Shortly after the death of the Prophet, Muslims had to fight with each other by falling into political dispute. This political disagreement continued to affect Muslims to the present, causing political separations and confiscations. It is aimed to find the reasons of this separation by examining Ammâr b. Yâsir's life who is one of the actors of this first political struggle.

Key Words: Ammâr b. Yâsir, Companions, Ali, Politics, Caliphate,

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM RİSALET DÖNEMİ

1.1. MEKKE YILLARI	3
1.1.1. Babası.....	3
1.1.2. Annesi	4
1.1.3. Kardeşleri.....	6
1.1.4. Anlaşmalı Olduğu Kabile	6
1.1.5. Doğumu, Çocukluğu ve Gençliği	7
1.1.6. Müslüman Oluşu.....	8
1.1.7. İşkenceler	9
1.1.8. İşkencenin Bitişi	10
1.2. MEDİNE YILLARI	11
1.2.1. Mescid-i Nebevi'nin İnşası.....	12
1.2.2. Katıldığı Seferler.....	15

İKİNCİ BÖLÜM İLK ÜÇ HALİFE DÖNEMİ

2.1. HZ. EBU BEKİR.....	20
2.1.1. Halife Seçimi	20
2.1.2. Ridde Savaşları	22
2.2. HZ. ÖMER.....	23
2.2.1 Kufe Valiliği	24
2.3. HZ. OSMAN	26
2.3.1. Halife Seçimi	26
2.3.2. Yönetime Eleştiriler	28

2.3.3.	Ammâr'ın Dövülmesi	29
2.3.4.	Ebu Zer'in Sürülmesi	32
2.3.5.	İbn Mes'ud'un Cenazesi	32
2.3.6.	Valiler Toplantısı	33
2.3.7.	Mısır Müfettişliği	34
2.3.8.	Kuşatma ve Hz. Osman'ın Katli	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM HZ. ALİ DÖNEMİ

3.1.	HALİFE SEÇİMİ.....	38
3.2.	CEMEL SAVAŞI	42
3.3.	SIFFİN SAVAŞI.....	47
3.4.	AMMÂR'IN ÖLDÜRÜLMESİ.....	52
3.4.1.	Süt Rivayeti.....	52
3.4.2.	Bağy Rivayeti	53
3.4.3.	Kur'an'ın Hakemliği Rivayeti	54

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ŞAHSİYETİ VE DÜŞÜNCE YAPISI

4.1.	ŞAHSİYETİ.....	56
4.2.	HAKKINDA NAZİL OLDUĞU RİVAYET EDİLEN AYETLER.....	59
4.3.	O'NU ÖVEN HADİSLER	61
4.4.	HAKKINDA SÖYLENENLER	63
4.5.	'İBN SEBE' OLDUĞU İDDİASI.....	64
4.6.	SİYASİ DÜŞÜNCELERİ	67
	SONUÇ.....	70
	KAYNAKÇA.....	73

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

b.	:Bin
bk.	:Bak
bt.	:Binti
c.	:Cilt
çev.	:Çeviren
Ed.	:Editör
Hz.	:Hazreti
ö.	Ölüm tarihi
ra.	:Radıyallahu Anh
sav.	:Sallallahu Aleyhi ve Sellem
sy.	:Sayı
TDV.	:Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	:Ve Diğerleri

ÖN SÖZ

Ammâr b. Yâsir'in, çocukluğu ve gençliği Hz. Peygamber ile beraber geçmişti. O, Risalet Dönemi'nde de Resulullah'ın (sav.) yanından ayrılmamıştı. Hz. Peygamber'in vefatı sonrası sahabenin siyasi olarak ihtilafa düştüğü ve iki halifenin öldürüldüğü fitne sürecinde tarafını net bir şekilde Hz. Ali'den yana koydu. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların idaresinin Hz. Peygamber'in ailesinin hakkı olduğunu her fırsatta dile getirdi. Tartışma ortamlarında ateşli bir taraftar profili çizdi. Yanlış olarak gördüğü uygulamaları dile getirirken dönemin halifesinin tepkisini üzerine çekmekten çekinmedi. Bu tutum ve davranışlarının karşılığında hakim otorite tarafından sert bir biçimde cezalandırıldı. Tüm baskı ve yıldırma hareketlerine rağmen doğru gördüğü siyasi çizgisinden sapmadı.

Hz. Peygamber sonrası siyasi gelişmelerin asıl aktörleri olan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali gibi sahabiler Müslümanların ileri gelen şahısları idiler. Hem de Kureyş'in güzide evladıldılar. Sonraki nesilleri derinden etkileyecek olan bu siyasi kamplaşmaya azadlı bir kölenin bakış açısıyla değinmek istedik. Hiçbir siyasi liderlik hevesi olmayan Ammâr b. Yâsir gibi kölelikten azad edilmiş bir sahabenin siyasete bu kadar istekle müdahil olmasının incelenmeye değer bir konu olduğunu düşündük.

Çalışmamızda, Ammâr b. Yâsir'in keskin siyasi tavırlarının altında yatan sosyal, kültürel ve siyasal etkenleri incelemeye çalıştık. Onun hayatını anlatırken, dönemin sosyal ve siyasal olaylarına yoğunlaştık. Fitne döneminde karşı karşıya gelmiş, birbirinin kanını akıtmış sahabeye karşı gerçekçi bir yaklaşım ortaya koymaya çalıştık. Hassas bir konu olan sahabe konusunda savunmacı duygusallıktan ve saldırgan rasyonellikten uzak durmaya çalıştık. Olayların yaşandığı tarih diliminin sosyal, siyasal, ekonomik ve psikolojik etkenlerini göz önünde bulundurmaya gayret sarfettik.

Araştırmamızın her aşamasında değerli katkılarını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Azimli'ye teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Ammâr b. Yâsir hakkındaki çalışmamızda takip ettiğimiz metod, İslam tarihinin ilk dönem temel eserlerinin taranması şeklinde gerçekleşti. Tezimizin ana yapısını oluşturan temel kaynaklar kullanılırken müelliflerin kronolojisine dikkat ettik.

Çalışmamıza kaynaklık eden temel eserleri şöyle sıralayabiliriz: Zühri (ö. 742) el-Megazi, İbn İshak (ö. 768), Kitabüs-Siyer vel Megazi, Vakıdi (ö. 823), Kitabül Megazi, Minkari (ö. 827) Vak'atu Sıffın, İbn Hişam (ö. 833) Siret-i İbn Hişam, İbn Sa'd (ö. 845) Kitabü't-Tabakati'l Kübra, İbn Kuteybe (ö. 889) el-İmame ve's-Siyase, Belazuri (ö. 893) Fütuhu'l-Buldan, Ensabü'l-Eşraf, Taberi (ö. 923) Tarihu't- Taberî, İbn Hibban (ö. 965) Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbarü'l-Hulefa, İbnü'l Esir (ö. 1233) el-Kamil fi't-Tarih, Zehebi (ö. 1348), Tarihu'l-İslam, İbn Kesir (ö. 1373) el-Bidaye ve'n-Nihaye.

Ammâr b. Yâsir hakkında Türkiye'de yapılmış müstakil çalışmaları araştırdık. Mahmut Çınar'ın 'Ammâr Bin Yâsir', Ahmet Turabi'nin 'Ammâr b. Yâsir Hak Yolun Nişanesi', Muharrem Ergül'ün 'Ammâr b. Yâsir', Sadrettin Şerefüddin'in 'Ammâr b. Yâsir', Ali Haydar Zuhurlu'nun 'Ammâr b.Yâsir ve Sabır' isimli eserlerini titizlikle taradık.Söz konusu eserlerin, okuyucuya nasihat amacıyla sahabinin sadece faziletlerini ön plana çıkardıklarını gözlemledik.

Ammâr b. Yâsir hakkında hazırlanmış akademik çalışmalardan Yunus Akyürek'in 'Ammâr b. Yâsir ve Fitne Dönemi' isimli doktora tezini ve İsmail Metin'in, "Ammâr b.Yâsir ve Ailesi" isimli yüksek lisans tezini titizlikle inceledik. Söz konusu tezleri, Ammâr b. Yâsir hakkında yapılmış olan ilmi çalışmalar olmaları bakımından önemli buluyoruz. Fakat her iki çalışma da dönemin trajik olaylarını izah ederken geleneksel 'sünni tarihçi' yaklaşımının üzerine çıkamamışlardır.

Tüm bu çalışmalara rağmen Fitne Dönemin'deki aktif bir sahabi olan Ammâr b. Yâsir'in siyasal tercihinin ve uç tavırlarının sosyal, kültürel, siyasal ve psikolojik sebeplerini izah etmede boşluğun hala doldurulamadığını görerek böyle bir araştırmayı gerekli gördük.

Çalışmamızda çağdaş araştırmacı ve yazarların Fitne dönemine ilişkin değerlendirmelerinden de yararlandık. Bu döneme ilişkin yararlandığımız,çağdaş araştırmacı ve yazarlar ile eserleri şunlardır: Cabiri, 'Arap Siyasal Aklı'; Mehmet Ali Kapar, 'İslam'ın İlk Döneminde Beyat ve Seçim Sistemi'; Mehmet Azimli, 'Halifelik Tarihine Giriş', 'Dört Halifeyi Farklı Okumak: 1-Hz. Ebu Bekir, 2-Hz. Ömer, 3-Hz.

Osman, 4-Hz. Ali'; Mahmut Kelpetin, 'Hulefa-i Raşidin; 'Sıddık Korkmaz, 'Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi'; İrfan Aycan, 'Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan'; Ethem Ruhi Fığlalı, 'Günümüzde İslam Mezhepleri'; Ahmet Akbulut, 'Sahabe Dönemi İktidar Kavgası'; Adem Apak, 'Hulefa-i Raşidin Dönemi', 'İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. el-As'; Adnan Demircan, 'Ali-Muaviye Kavgası'.

Ayrıca İSAM Kütüphanesi'nin veri tabanı vasıtasıyla ulaştığımız İsrail Balcı'nın 'Peygamber Sonrası Hayata İntibak ve İslâm Toplumunda Yaşanan Süreç', Mahmut Demir'in 'Tarihsel Bağlamından Koparılmış Bir Hadis: 'O'nu Azgın Bir Topluluk Öldürecek...' Rivayeti Üzerine Bir İnceleme', M. Nadir Özdemir'in 'İhtilafların Odağında Bir İsim: Ammâr b. Yâsir', Mehmet Azimli'nin 'Hulefa-i Raşidin Dönemi Halife Seçimleri' isimli makaleleri araştırmamıza önemli katkıları oldu. Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddeleri de araştırmamızda aydınlatıcı bir kaynak oldular.

Fitne Dönemi'nde aktif bir taraftar olarak öne çıkan Ammâr b. Yâsir'in kişilik özelliklerini ve dönemin sosyal, kültürel, siyasi şartlarını tahlil etmeye çalıştığımız bu tezimizin, sahabe arasında gelişen üzücü olayların doğru anlaşılacak, akli selim bir şekilde değerlendirilmesine katkı sunmasını bekliyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

RİSALET DÖNEMİ

1.1. MEKKE YILLARI

1.1.1. Babası

Ammâr b. Yâsir'in babası Yâsir b. Amir, Güney Arapların'dan Kahtanilerin Ans kolundandır.¹ Nesebi şöyledir; Yâsir b. Amir b. Malik b. Kinane b. Kays b. el-Husayn b. el-Vezim b. Sa'lebe b. Avf b. Harise b. Amir el-Ekber b. Yam b. Ans b. Zeyd b. Malik b. Üded b. Ziyad b. Yeşcüb b. Ureyb b. Zeyd b. Kehlan b. Sebe' b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtan.²

Yâsir b. Amir, Yemen'den kardeşleri el-Haris ve Malik ile birlikte kayıp olan kardeşlerini aramak üzere Mekke'ye gelmişti. Sonrasında kardeşlerinin Yemen'e dönmesine rağmen Yâsir b. Amir Mekke'de kalmaya karar verdi.³ Mahzumoğulları'ndan Ebu Huzeyfe b. el-Muğire b. Abdullah b. Ömer b. Mahzum ile hilf (ittifak anlaşması) yaptı.⁴ Ebu Huzeyfe, Yâsir'i Sümeyye bt. Hubbat isimli cariyesiyle evlendirdi.⁵ Yâsir ailesi, Ebu Huzeyfe'nin ölümüne kadar onun yanında kaldılar.⁶

Arap kabileleri hür, köle ve mevalilerden oluşuyordu. Hür Araplar, kabilenin esas üyeleri idi. Köleler sahipleri tarafından alınır, satılır hatta öldürülebilirdi. Sahibinin kölesi hakkındaki tasarruflarına kimse karışamazdı.⁷ Üçüncü sınıf olarak 'mevali' yani sığınmacılar vardı. Bir şehre gelen kişiler, oradaki yerleşik bir kabileye sığınmadan ikamet edemezlerdi. Bunlar bir kabileye sığınmaz iseler koruyucusuz kalırlar ya

¹ İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam*, çev: H. Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1994), I, 347.

² İbn Sa'd, *Kitabü 'Tabakati'l-Kebir*, çev: Heyet (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), III, 280.

³ İbn Hişam, *Siret*, I, 347.

⁴ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 280.

⁵ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 280.

⁶ Mustafa Fayda, "Ammâr b. Yâsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.3 (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 76.

⁷ Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 116.

öldürülürler ya da köleleştirilirlerdi. İkinci sınıf kabul edildiklerinden dolayı hür kadınlarla evlendirilmezlerdi.⁸

Yâsir b. Amir'de Mekkeli olmadığı için Mekke'deki güçlü kabilelerden olan Mahzumoğullarına sığınarak mevali olmuştu. Bu durumda sığınmış olduğu kabile onu korur ve gerekirse de her türlü tasarrufu yapabiliirdi. Nitekim Yâsir'in Müslüman olmasıyla bu kabile ona işkence yapacak ve hiçbir kimse de bu duruma itiraz edemeyecekti.

Yâsir'in Müslümanlığı tercih etmesi ile ilgili ilk dönem kaynaklarında bir anlatıma rastlamadık. Oğlu Ammâr'ın Müslüman olmasından sonra, O'nun teşvikiyle eşi Sümeyye ile beraber Müslümanlığı seçtiği muhtemeldir.

Müslüman oldukları için, ailesi ile beraber Mahzumoğullarının zulmüne uğradılar. Yâsir b. Amir, bir köle olmamasına rağmen, O'nu savunacak bir kabilesi olmadığı için ittifak halinde olduğu Mahzumoğulları tarafından İslam'ı reddetmeye zorlandı. Yâsir ve ailesi, geri adım atmayınca baskı ve işkencelere maruz kaldılar.⁹

Osman b. Affan, şahit olduğu işkencelerden biri şöyle nakledilmektedir. Hz. Osman, Resulullah (sav.) ile birlikte Mekke dışındaki Batha denilen vadide dolaştıkları sırada, Yâsir ailesine işkence yapıldığını görmüşlerdi. Onların yanlarına geldiklerinde Yâsir'in "İşte zaman böyle" diye yakınması üzerine, Resulullah (sav.) ona sabretmesini tavsiye ettikten sonra şöyle dua etmişti; "Ey Allah'ım, Yâsir ailesini bağışla. Zaten bağışlamışsındır."¹⁰

Bu işkenceler sonucunda eşi Sümeyye'nin katledilmesinin hemen ardından Yâsir de katledildi.¹¹ Fakat Yâsir'in nasıl öldürüldüğüne dair ilk dönem kaynaklarında detaylı bir anlatım bulunmamaktadır.

1.1.2. Annesi

Ammâr'ın annesi Sümeyye bir cariye'dir. Sümeyye'nin babasının ismi hakkında ilk dönem kaynaklarında farklı ifadeler yer alıyor. Bu isimler, Hayyat, Hubbat, Habat, Hıbat, Huyyat olarak geçmekte.¹² Daha çok Sümeyye bt. Hubbat ve Sümeyye bt.

⁸ Nadir Özkuyumcu, "Hilf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.18 (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 29.

⁹ İbn İshak, *Kitabü'Siyer ve'l Megazi*, çev: A. Bakkal (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013), 203; İbn Hişam, *Siret*, I, 204; İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 283.

¹⁰ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 283.

¹¹ İbnü'l Esir, *el-Kamil Fi't-Tarih*, çev: Heyet, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1985), II, 67.

¹² İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 281.

Hayyat isimleri kullanılmaktadır. Sümeyye'nin durumu hakkında Belazuri'nin aktardıklarına göre Sümeyye Taifli bir hekim olan Haris b. Keledeti's-Sakafi'nin cariyesi idi. İran'ın Zendaverd valisini iyileştirmesi üzerine Haris'e hediyelerle birlikte cariye olarak verilmişti. İsmi 'Bamih' olan bu cariye sonradan Mahzumoğullarından Ebu Huzeyfe'ye satıldı, o da cariyenin ismini 'Sümeyye' olarak değiştirdi.¹³ Hamidullah, 'Bamih' isminin Türkçe 'Pamuk' kelimesinden gelebileceğini ve dolayısıyla da Sümeyye'nin Türk kökenli olabileceği görüşündedir.¹⁴

İlk dönem kaynaklarında Sümeyye b. Hubbat hakkında farklı bilgiler de yer almaktadır. İbn Sa'd ve Belazuri'nin aktardıklarına göre Sümeyye, Yâsir'den sonra Ezrak b. Ukbe b. Ezrak ile evlenmişti. Taifli Haris b. Kelede es- Sekafi'nin kölesi olan el-Ezrak, Taif'te Allah Resulü'nü taşıyan kölelerdendi. Daha sonra Taif seferinde Hz. Peygamber onu affetmişti. Sümeyye ile el-Ezrak'ın Seleme b. Ezrak adında bir çocukları olmuştu.¹⁵ Bu rivayetlerden anlaşılmaktadır ki; bahsi geçen Sümeyye ile Ammâr'ın annesi olan Sümeyye bt. Hubbat karıştırılmıştır. Çünkü Mekke'de şehid edilen Sümeyye'nin sonradan yaşayıp evlenmesi imkansızdır. Zehebi, kaynaklardaki bu karışıklığın büyük bir hata olduğuna işaret ederek buradaki Sümeyye'nin, babası belli olmayan Ziyad b. Ebih'in annesi olduğunu yazmıştır.¹⁶ Sakif'li olan ve Emevilerin meşhur Irak valisi olacak olan Ziyad'a, künye olarak Ziyâd b. Sümeyye veya Ziyâd b. Ubeyd deniliyordu. Babasının kim olduğu bilinmediği için daha çok İbnü ebîhi (babasının oğlu) diye tanınmıştı.¹⁷

Yâsir ve Sümeyye'nin çocukları Ammâr doğduğunda Ebu Huzeyfe, Sümeyye'yi azad etmişti.¹⁸ Rivayetlerde Ebû Huzeyfe'nin, Sümeyye'yi yeğeni Ebû Cehil'e cariye olarak verdiği bilgisi de mevcuttur.¹⁹ Belazuri, Mahzumoğullarından Ebu Cehil'in Sümeyye'ye ve ailesine İslam'ı kabul ettiği için işkence yaptığını, bu işkencelerin sonunda mızrağını kadının karnına saplayıp onu öldürdüğünü aktarmaktadır.²⁰ Fakat İbn Sa'd, Yâsir ailesine Mahzumoğulları tarafından yapılan işkenceleri anlatırken kişi ismi

¹³ Belazuri, *Ensabü'l Eşraf*, çev: H. Akdemir, (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2018), I, 489.

¹⁴ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev: M.Yazgan, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 662.

¹⁵ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 281; Belazuri, *Ensab*, I, 178.

¹⁶ Zehebi, *Siyerü a'lami'n-Nübelâ*. thk: Şuayb el-Arnâvut. (Dimaşk: Müessesetü'r-Risale, 1985/1403) I, 408.

¹⁷ İrfan Aycan, "Ziyad b. Ebih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.44 (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 480-482.

¹⁸ Fayda, "Ammâr b. Yâsir" c.3, 76.

¹⁹ Aynur Uraler, "Sümeyye bnt. Hubbat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.38 (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 134.

²⁰ Belazuri, *Ensab*, I, 180.

vermemektedir. Ayrıca Sümeyye ve Yâsir'in şehadetinden de bahsetmemektedir.²¹ İbn İshak da Sümeyye'nin şehadetini aktarırken onu öldüren kişinin isminden bahsetmemektedir.²²

1.1.3. Kardeşleri

Ammâr'ın Abdullah isminde bir kardeşinin olduğu, onun da anne babası ve Ammâr ile birlikte Müslümanlığı tercih ettiği,²³ annesi ile birlikte Müslümanlığından ötürü Mahzumoğulları'nın yaptıkları işkence ile katledildiği rivayet edilir.²⁴ Ayrıca Yâsir'in önceki evliliğinden Hureys isminde bir oğlu olduğu, Hureys'in, İslam gelmeden önce Diloğulları tarafından öldürüldüğü bilgisine de rastlıyoruz.²⁵ Kaynaklarda Ammâr b. Yâsir'in evliliği ve hanımı hakkında bilgi mevcut değildir.

1.1.4. Anlaşmalı Olduğu Kabile

Mahzumoğulları Mekke'de Kureyş'in güçlü kabilelerinden biriydi.²⁶ İslam'ın ilk yıllarında Mekke'nin en etkili kişisi Mahzûmoğulları'ndan Velîd b. Mugîre'ydi. Kureyş ordusunun süvari kumandanlığını bu kabile yapıyordu.²⁷

İlk Müslümanlardan olan Ebû Seleme, Ümmü Seleme, Erkam b. Ebû'l-Erkam, Seleme b. Hişâm, Hişâm b. Ebû Huzeyfe, Ayyâş b. Ebû Rebîa Mahzûmoğulları'ndandı.²⁸ Bu Müslümanlardan Erkam b. Ebû'l-Erkam, evini İslam'ı davet için kullanması amacıyla Resulullah'ın (sav.) hizmetine sunmuştu.²⁹

Fakat Mahzûmoğulları'nın önde gelenleri, özellikle Velîd b. Mugîre ve Ebû Cehil, İslâm'a karşı olumsuz tavır takınmışlardı. Onlar Mekke'deki üstün ve imtiyazlı konumlarını kaybetmemek amacıyla İslâm'a karşı cephe almışlardı. Mahzûmoğullarının ileri gelenleri, kendi kabilesinden Müslüman olanlara çok sert işkenceler yapmışlar,

²¹ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 281.

²² İbn İshak, *Kitabü'Siyer*, 265.

²³ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 281.

²⁴ Belazuri, *Ensab*, I, 160.

²⁵ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 281.

²⁶ Bu konuda bk. Yaşar Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003), 126-127.

²⁷ M. Ali Kapar, "Beni Mahzum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.27 (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 402.

²⁸ İbn Hibban, *Es-Siretü'n-Nebeviye ve Ahbaru'l Hulefa*, çev: H. Bekiroğlu, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 58.

²⁹ Ahmet Önkâl, "Erkam b. Ebû'l-Erkam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.11 (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 305

cinayetlere kadar varan muamelelerle onların inançlarını değiştirmeye zorlamışlardı.³⁰ Mahzumoğulları'nın ileri gelenlerinin İslam'a olan düşmanlığını şu rivayet güzel açıklamaktadır. Ebu Cehil şöyle demişti:

‘Daima Beni Abdümenaf ile mücadele halinde olduk. Onlar yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar görevler üstlendiler biz de üstlendik. Şimdi onlar ‘Bizim gökten vahiy alan Peygamberimiz var.’ diyorlar. Biz buna nasıl yetişiriz? Allah'a yemin olsun ki biz ona asla inanmayacağız. Onu asla tasdik etmeyeceğiz.’³¹

1.1.5. Doğumu, Çocukluğu ve Gençliği

Künyesi Ebu'l - Yakzan olan³² Ammâr b. Yâsir'in 657 yılında Sıffin Savaşı'nda 90 küsur yaşlarında öldürüldüğünden³³ hareketle Mekke'de 563-566 yılları arasında doğduğunu söyleyebiliriz. Ammâr, Hz. Peygamber ile aynı yaşta olduklarını, çocukluk ve gençlik yıllarını birlikte geçirdiklerini, arkadaşlık yaptıklarını söylemiştir.³⁴ Hatta Hz. Muhammed'in (sav.) Hz. Hatice ile evliliğinde aracılık yaptığını da belirtmiştir. Hadisenin şöyle gerçekleştiği rivayet edilmektedir;

Bir gün Resulullah (sav.) ile Ammâr b. Yâsir birlikte yürürken, Mekke'nin dışında Harura mevkinde Hatice'nin kız kardeşine rastladılar. O'nun Ammâr'a; ‘Arkadaşın Hatice ile evlenmek ister mi?’ diye sorması üzerine Ammâr da gidip Resulullah'a durumu ilettiler. Resulullah'ın da istediğini söylemesi üzerine kadın ‘Yarın sabah bize gelin.’ dedi. Ertesi sabah evlerine gittiklerinde bir inek kesildiğini, Hatice'nin babasına bir kaftan giydirilerek sakalını sarıya boyadıklarını ve onu sarhoş ettiklerini gördüler. Hatice'nin babasına Resulullah'ın sosyal mevkisi ve şahsiyeti anlatılarak kızına talip olduğu söylendi. O da bunun üzerine kızı Hatice'yi Resulullah'a verdi. Düğün yapılarak yemek yenildi. Hatice'nin babası sızıp uyudu. Bir süre sonra uyandığında ‘Bu kaftan, bu sakal boyası, bu yemek neyin nesi?’ diye bağırdı. Kızı ise ‘Bu kızının nişanlısı Muhammed b. Abdullah'ın sana giydirdiği kaftandır. Kesilen inek ise onun sana hediyesidir.’ dedi. Hatice'nin babası kızı Hatice'yi Muhammed'e vermeyi kabul etmeyip bağırarak evden çıktı ve Kabe'nin yanındaki Hatim'e geldi. Haşimoğulları Resulullah'ı da yanlarına alarak oraya geldiler. Onunla konuştular. Onlara ‘Adamınız nerede?’ diye sorması üzerine Resulullah onun yanına geldi. Resulullah'a bakınca şöyle dedi: Eğer Hatice'yi sana eş olarak verdiysem vermişimdir. Vermediysem de şimdi veriyorum.³⁵

Ammâr'ın anlattığı bu rivayetin dışında Risalet öncesi Mekke'de Resulullah (sav.) ile beraber zaman geçirdiğine dair herhangi bir anlatıma rastlamıyoruz.

³⁰ Kapar, “Ben-i Mahzum”.*DİA*, c.27, 402.

³¹ İbn İshak, *Kitabü'Siyer*, 262.

³² İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 281.

³³ Belazuri, *Ensab*, I, 158.

³⁴ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, çev: M. Keskin, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017), II, 453-456.

³⁵ İbn Kesir, *Bidaye*, II, 461.

1.1.6. Müslüman Oluşu

Ammâr, annesi, babası ve kardeşi Abdullah Mekke’de Müslümanlığı ilk kabul edenlerdendir.³⁶ İslam’ı ilk kabul eden sahabilerin listesi rivayetlerde farklı farklıdır. Bu farklılığın sebebi müşrik ileri gelenlerinin baskı ve şiddetlerinden ötürüdür. İlk Müslümanlardan özellikle köle olanlar veya güçlü bir kabile desteği olmayanlar Müslüman oluşlarını gizlemişlerdir. Ayrıca ilk Müslümanların birbirlerinden irtibatları çok azdır. Ammâr’ın bizzat kendisi Müslümanlığı kabul edişini şöyle nakletmektedir: Resulullah (sav.) Erkam’ın evinde iken, oraya giden Ammâr, Süheyb b. Sinan’la karşılaşmıştı. Süheyb’e ‘Ne yapmak istiyorsun?’ diye sorması üzerine o da ‘Sen ne yapmak istiyorsun?’ diye cevap vermişti. Ammâr’ın ‘Muhammed (sav.)’in yanına girip onun sözünü dinlemek istiyorum.’ demesi üzerine Süheyb, ‘Ben de öyle yapmak istiyorum.’ demişti. Resulullah (sav.) onlara İslam’ı anlatınca Müslüman olmuşlardı. Orada akşama kadar bekleyip gizlice oradan ayrılmışlardı. Bu rivayeti aktaran İbn Sa’d, Ammâr ve Süheyb’in Müslüman oluşunun otuz küsur kişiden sonra olduğunu yazmaktadır.³⁷ Bir başka rivayette Ammâr’ın Müslüman oluşu ile ilgili şöyle dediği aktarılır: ‘Resulullah’ı (sav.) gördüğümde yanında beş köle, iki kadın ve Ebu Bekir’den başka kimse yoktu.’³⁸

İslam’ı ilk kabul edenlerin çoğunluğunun kölelerden ve fakir kimselerden oluşması Mekkeli müşriklerin alay etmelerine neden olmuştu. Abdullah b. Mesud’un aktardığı bir olay şöyle gerçekleşmişti: Resulullah (sav.) Kabe’de dinlenirken yanına Habbab, Bilal, Ammâr, Ebu Fükeyhe, Amir b. Führeyre gelmişti. Onları birlikte otururken gören bir grup müşrik, alay etmeye başlamışlardı. ‘Allah’ın hidayet ve ihsanda bulunduğu kimseler bunlar mı şimdi?’ diyerek ve Resulün çevresinin baldırı çıplaklardan oluştuğunu söyleyerek küçümsemişlerdi.³⁹

Ammâr’ın, Kabe’de ibadet edip Kur’an okumasına izin verilmediği için evinin bir bölümünü mescide çevirdiği rivayet edilmektedir. Evinde ailesi ile birlikte namaz kılmıştı. Kur’an’dan ayetler okurken sesinin müşrikler tarafından duyulması üzerine kendisine baskı yapılmıştır.⁴⁰

³⁶ İbn İshak, *Kitabü’-Siyer*, 203.

³⁷ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 282.

³⁸ İbn Kesir, *Bidaye*, II, 461.

³⁹ İbn Kesir, *Bidaye*, III, 158.

⁴⁰ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 285.

1.1.7. İşkenceler

VII. yüzyıl Arap Yarımadası'nda kabile bağı hayati öneme sahipti. Güçlü bir kabilesi olmayan veya güçlü bir kabile ile anlaşması bulunmayan bir kimsenin hayatta kalması imkansız gibi bir şeydi. Böyle bir ortamda Mekke'ye dışarıdan gelmiş ve bir cariye ile evlenmiş bir kişinin oğlu olarak doğmuş olmak büyük bir dezavantajdı. Üstüne hakim otoritenin dinini reddetmek felaketlerin sağınak halinde yağması anlamına geliyordu.

Ammâr b. Yâsir, İslam'ı tercih ettiğinden dolayı kendisi gibi fakir ve himayesiz Müslümanlarla beraber alaya alındı, aşağılandı, gözdağı verilerek İslam'dan vazgeçmesi istendi. O ve ailesi tüm bu baskılara rağmen İslam'da kalmaya kararlı olduklarını gösterince Mekkeli müşrik liderler yıldırma eylemlerini sertleştirdiler ve işkence yapmaya başladılar.⁴¹ Bu işkencelerin şiddetini şu rivayet çok net ortaya koymaktadır: “Ammâr b. Yâsir'e, Süheyb'e, Ebu Führeyre'ye ne söylediğini bilmeyinceye kadar işkence edilirdi. Bilal, Amir b. Führeyre ve bir grup Müslüman da aynı durumdaydı.”⁴²

Yâsir ve Sümeyye, oğulları Ammâr ile beraber Mekke'de Müslüman oldukları için himaye edildikleri Mahzumoğulları'nın ağır zulüm ve işkencelerine uğradılar. Mahzumoğulları ileri gelenleri, Yâsir ailesini İslam'dan döndürmek amacıyla kızgın kumlar üzerinde ağır işkenceler yaptılar. Fakat bütün ağır işkencelere rağmen bu aile sabır göstererek İslam'dan vazgeçmediler.⁴³ Onlara güneşten kızmış taşlar üzerinde işkence yapıldığına şahit olan ancak elinden de bir şey gelmeyen Resulullah (sav.) “Sabredin, ey Yâsir ailesi! Gideceğiniz yer cennettir.” diyerek tesellide bulunduğu aktarılmaktadır.⁴⁴

Ammâr, öğle sıcağında Mahzumoğulları tarafından Mekke dışındaki Ramda mevkisine götürülürdü. Yakıcı güneş altında yapılan işkenceler sebebi ile ne söylediğini bilemez hale gelirdi. Ammâr'ın sırtındaki işkence izleri yıllar sonra bile geçmemişti. Bu izleri soranlara “Bunlar, Kureyş'in Mekke'de Ramda'da yaptıkları işkencelerin izleri” demişti.⁴⁵ Müşrikler Ammâr'a işkence ettikleri bir esnada Hz. Peygamber onun yanına gelmişti. Saçını okşayarak şöyle dua etti: “Ey ateş, İbrahim'e serin ve selametli olduğun gibi Ammâr'a da serin ve selametli ol. (Ey Ammâr!) Seni azgın (bağy) bir topluluk

⁴¹ İbn İshak, *Kitabü'Siyer*, 263.

⁴² İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 282.

⁴³ İbn Hişam, *Sire*, I, 432.

⁴⁴ İbn İshak, *Kitabü'Siyer*, 265; İbn Hişam, *Sire*, I, 204; İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 283;

⁴⁵ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 283.

öldürecek.”⁴⁶ Bir defasında Resulullah (sav.) Ammâr’ı ağlarken gördü ve sebebini sordu. Ammâr da ona, vücudunun ateşle dağlandığını anlattı. Resulullah (sav) onu teselli ederek gözyaşlarını sildi.⁴⁷

1.1.8. İşkencenin Bitişi

Ammâr, anne babasının ölmesine sebep olan o ağır işkencelerin şiddetine dayanamayarak, müşriklerin kendisinden söylemesini istedikleri sözleri söyledi, onların ilahlarını övdü ve Resulullah’ı (sav.) kötüledi. Ancak bu şekilde canını kurtarabildi. Müşrikler onu bıraktıklarında doğruca Resûlullah’ın (sav.) yanına giderek başına gelenleri anlattı. Hz. Peygamber ona bu sözleri söylerken kalbinde neler hissettiğini sordu. Ammâr da kalbinin iman ile dolu olduğunu söyleyince Hz. Peygamber yine işkenceye uğrarsa aynı sözleri söylemesini öğüt verdi.⁴⁸ Bu olayı İbn Hişam şöyle naklediyor: İşkencelerin sona ermesinin ardından Hz. Peygamber, Ammâr’a uğramıştı. Ammâr ağlamaya başladı. Resulullah (sav.) ona şöyle dedi: “Niçin ağlıyorsun? Kafirler seni yakaladılar ve suya batırdılar. Kurtulmak için sen de şöyle şöyle dedin. Aynı şeyi tekrar yaparlarsa yine önceden söylediğin gibi söyle”.⁴⁹

İbn Sa’d ise Ammâr’ın düştüğü bu zor durumu şöyle naklediyor; Müşrikler Resulullah’ı (sav.), kötüleyip kendi putlarını övene kadar Ammâr’ı bırakmamışlardı. Ammâr b. Yâsir Resulullah’ın (sav.) yanına gelince o “Ardında ne bıraktın?” dedi. Ammâr, ‘Şer (bıraktım) ey Allah’ın Resülü! Vallahi senin hakkında kötü şeyler, onların ilahları hakkında iyi şeyler söyleyinceye kadar bırakmadılar.’ dedi. Resulullah (sav.) ‘Kalbini nasıl buluyorsun?’ diye sorunca. Ammâr, ‘İmanla tatmin olmuş bir halde buluyorum.’ dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) ‘Şayet sana aynı şeyleri yaparlarsa, o söylediklerini yine söyle!’ dedi.⁵⁰

Nitekim Kur’an-ı Kerim’in “Gönlü imanla dolu olduğu halde, zor altında kalan kimse müstesna, inandıktan sonra Allah’ı inkâr edip, gönlünü kâfirliğe açanlara Allah katından bir gazap vardır, büyük azab onlar içindir.”⁵¹ ayetinin Ammâr b. Yâsir’in bu durumu ile ilgili nâzil olduğu rivayet edilmiştir.⁵²

⁴⁶ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 283; Belazuri, *Ensab*, I, 197.

⁴⁷ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 284.

⁴⁸ İbn İshak, *Kitabü’Siyer*, 266.

⁴⁹ İbn Hişam, *Sire*, 266.

⁵⁰ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 284.

⁵¹ Nahl 16/106.

⁵² İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 285.

Ammâr b. Yâsir'in maruz kaldığı işkence sırasında ve sonrasında Resulullah'tan (sav.) gördüğü şefkat ve manevi destek onu Resulullah vefat edene kadar onun hep yakınında bulunmayı tercih etme sebeplerinden biri olabilir. Bu yakınlığını Resulullah'ın (sav.) vefatından sonra da onun ailesine karşı devam ettirmişti. Özellikle Hz. Ali'ye siyasi olarak karşı olanlara şiddetle karşı çıkmasının sebeplerinden biri de Resulullah'a ve ailesine karşı olan bu sevgisi olabilir.

Mekke'de baskı ve işkencelerin artması üzerine Resulullah'ın (sav.) tavsiye ve yönlendirmesi ile bir grup sahabe Habeşistan'a gitmek ve bir süre orada ikamet etmek zorunda kaldı. İbn İshak, Ammâr'ın bu sahabilerin arasında olup olmadığını tam olarak tespit edilemediğini aktarırken⁵³ İbn Sa'd, Ammâr'ın Habeşistan'a giden ikinci grupta yer aldığını yazmaktadır.⁵⁴ Fakat hiçbir kaynakta Ammâr b. Yâsir'in Habeşistan yılları ile ilgili bir anlatıma rastlanamamaktadır.

1.2. MEDİNE YILLARI

Ammâr b. Yâsir, Medine'ye ilk hicret edenlerdendi.⁵⁵ Bu konuyu İbn İshak şöyle aktarır: “Bize ilk olarak Mus'ab b. Umeyr ile İbn Ummi Mektum geldi. Onlar insanlara Kur'an öğrettiler. Bunlardan sonra Bilal, Sa'd, ve Ammâr geldiler.”⁵⁶

Hicret ettiğinde Kuba'da Ammâr'ı Ensar'dan Mübeşşir b. Abdülmünzir misafir etmişti.⁵⁷ Ammâr'ın, burada Kuba Mescidi'nin yapılmasına vesile olduğu rivayet edilir. Bu olay şöyle gerçekleşmişti: Resulullah (sav.) hicret edip Medine'de Kuba'ya geldiğinde Ammâr Resulullah'a ‘Öğle sıcağında gölgelenebileceğimiz, içinde namaz kılacağımız ve oturup dinleneceğimiz bir yer yapalım.’ şeklinde bir teklifte bulundu. Resulullah'ın (sav.) bu teklifi olumlu karşılması üzerine Kuba Mescidi'nin inşasına başlandı.⁵⁸ Ammâr, bu mescidin yapımı sırasında çok çalışmış ve taş toplamıştı.⁵⁹ Ammâr b. Yâsir hakkında ‘Müslümanlar içinde mescid inşa eden ilk kişi olmuştur’⁶⁰ şeklindeki iddianın, hem Kuba Mescidi'nin yapımını teklif eden kişi olmasından hem de

⁵³ İbn İshak, *Kitabü'Siyer*, 316.

⁵⁴ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 285.

⁵⁵ İbn Hibban, *Sire*, 103.

⁵⁶ Buhari, *Sahihu'l-Buhari*, çev: M. Sofuoğlu, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987), Tefsir-i Sure 87.

⁵⁷ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 285.

⁵⁸ İbn Kesîr, *Bidaye*, III, 320.

⁵⁹ İbn Hişam, *Sire*, II, 106.

⁶⁰ İbn Kesîr, *Bidaye*, IV, 116.

inşaatında çok gayret göstererek azimle çalışmasından ötürü yapılmıştır, şeklinde yorumlayabiliriz.

1.2.1. Mescid-i Nebevi'nin İnşası

Resulullah (sav.) Kuba'dan Medine'ye geçtiğinde ilk iş olarak Müslümanların bir araya toplanmasını sağlayacak bir mescid ve kendisinin de kalacağı odalar inşa etmek istedi. Bu bağlamda Mescid-i Nebevi'nin yapımına başlandı.⁶¹ Sahabiler de bu mescidin yapımında çalışıyordu. Ammâr b. Yâsir mescidin inşasında da en fazla gayret edenlerden biriydi. Dahası Müslümanları çalışmaya teşvik için güzel sözler söylüyordu. Onun bu terennümlerinden çok memnun olan Resulullah, gayretle çalışan Ensar ve Muhacir Müslümanlara hayır duada bulunmuştu.⁶²

Ammâr, çalışırken kendisini çok zorlayınca rahatsızlandı. Bunun üzerine Resulullah'ın bu duruma üzüldüğü ve Ammâr'la konuşarak onu teskin ettiği anlatılmaktadır.⁶³ İbn Hişâm olayı şöyle aktarır: Medine Mescidi'nin yapımına katılan Ammâr inşaat esnasında diğer sahabilerden daha fazla çalışıyor, herkes birer kerpiç taşıırken o ikişer ikişer taşıyordu. Neticede çok yorulan Ammâr, bu durumdan şikayetçi olmuş ve Allah Rasûlü'ne şöyle sitem etmişti: “Öldürdüler beni! Kendilerine yüklemediklerini bana yüklüyorlar.” Resulullah (sav.) onun saçlarına karışmış toprakları silkeledikten sonra şöyle demişti: “Vâh vâh Sümeyye'nin oğlu! Seni öldürecek olanlar bunlar değil, seni azgın bir topluluk öldürecek.”⁶⁴

Bu konu ufak tefek farklılıklarıyla hadis kitaplarında şöyle geçiyor: Allah Rasûlü (sav.) ve ashâbı birlikte Mescid-i Nebevi'nin inşâsında çalışıyorlardı. Herkes birer kerpiç taşıırken Ammâr ikişer ikişer taşıyordu. Bunu gören Rasûlullah (sav.) Ammâr'ın sırtını sıvazlayarak şöyle demişti: “Vah Ammâr vâh! O, onları cennete çağırıyor, onlar da onu cehenneme çağırıyorlar. Onu, azgın bir topluluk öldürecek.” Ammâr da, bunun üzerine şöyle dedi: ‘Fitneden Allah'a sığınırım.’⁶⁵

İbn Sa'd, bu konu hakkında birbirinin benzeri birkaç rivayet aktarır. Bunları özetleyen rivayet şöyledir: Allah Resulü (sav.) mescidi inşa ederken sahabileri ile

⁶¹ İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 239.

⁶² İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 286; İbn Kesîr, *Bidaye*, III, 324.

⁶³ İbn Hişâm, *Sire*, II, 165-167; İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 287-288.

⁶⁴ İbn Hişâm, *Sire*, I, 346; İbn Hibban, *Siret*, 107.

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel , *Müsned*, çev: R. Erol, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2004), II,161, 164, 206, III, 5, 22, 28, 91; Buharî, *Salât*, 63, *Cihâd*, 17; Müslim, *Sahihu Müslim*, çev: M. Sofuoğlu, (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2014), *Fiten*, 18,70, 72, 73; Tirmizî, *Süneni Tirmizi*, çev: A. Parlıyan, (Konya: Konya Kitapçılık, 2007), *Menâkıb* 34; H.No: 3800.

beraber malzemeleri taşıyorlardı. Bu esnada Ammâr kaside söylemeye başladı.Şöyle diyordu:’Biz Müslümanlar mescidler inşa ederiz.’ Allah Resulü de “Mescidler” diye eşlik ediyordu. Bundan bir müddet sonra Ammâr hastalanmış, bazı kimseler ‘Ammâr bugün kesin ölür.” demişlerdi. Allah Resulü (sav.) onları duymuştu. Ammâr’ın yanına gelerek saçlarındaki tozları silkeleyerek şöyle dedi: “Vah sana! Ey Sümeyye’nin oğlu! Seni azgın bir grup öldürecek.”⁶⁶

İbn Sa’d, bir başka rivayetinde ise Ebu Said el-Hudri’nin şöyle söylediğini aktarır: ‘Hz. Peygamber mescidin inşasına girdiği zaman kerpiçleri teker teker taşıyorduk. Ammâr ise ikişer ikişer taşıyordu. Hz. Peygamber onun başındaki toprağı silkeleyerek şöyle diyordu:’Vah sana Sümeyye’nin oğlu! Seni azgın bir grup öldürecek.’⁶⁷

Resulullah’ın (sav.) bu olay sırasında Ammâr için söylediği rivayet edilen “Seni bağı bir topluluk öldürecek” sözü, Hz. Peygamber’in gelecekte olacak bir olayı önceden haber vermesi olarak aktarılmaktadır. Oysa Resulullah’ın (sav.) gelecekte olacak bir olayı önceden bilmesinin imkansız olduğu Kuran-ı Kerim’de açıkça ifade edilmiştir. Konu ile ilgili ayetlerden bazıları şunlardır:

‘...Hiç kimse, yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç kimse de, hangi yerde öleceğini bilmez. Hiç şüphesiz Allah bilendir, haberdârdır.’⁶⁸

‘De ki: ‘Ben peygamberlerden ilk defa gelmiş biri değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmiyorum. Ben, yalnızca bana vahyedilmekte olana uyuyorum ve ben, apaçık bir uyarıcıdan başkası değilim.’⁶⁹

‘De ki: ‘Allah’ın dilemesi dışında kendim için yarardan ve zarardan (hiç bir şeye) malik değilim. Eğer gaybı bilebilseydim muhakkak hayırdan yaptıklarımı arttırdım ve bana bir kötülük dokunmazdı. Ben, iman eden bir topluluk için, bir uyarıcı ve bir müjde vericiden başkası değilim.’⁷⁰

‘De ki: ‘Size Allah’ın hazineleri yanımdadır demiyorum, gaybı da bilmiyorum ve ben size bir meleşim de demiyorum. Ben, bana vahyedilenden başkasına uymam.’
De ki: ‘Kör olanla, gören bir olur mu? Yine de düşünmeyecek misiniz?’⁷¹

⁶⁶ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 287.

⁶⁷ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 288.

⁶⁸ Lokman 31/34.

⁶⁹ Ahkaf 46/9.

⁷⁰ Araf 4/188.

⁷¹ Enam: 6/50.

Bizce Resulullah (sav.) bu sözü gelecekte Ammâr'ın başına gelecek olayı önceden haber vermek amacıyla değil, Mekke'de Yâsir ailesine işkence edilirken, onların öldürülmesinden endişelenerek söylemiştir. Nitekim İbn Sa'd'ın aktardığı bir rivayet şöyledir: Resulullah (sav.) Ammâr'a Mekkeli müşriklerin yaptıkları işkenceleri gördüğünde öldürüleceği endişeyle şöyle demişti: “(Ey Ammâr!) Seni bu bağı topluluk öldürecek.”⁷²

Bu konuda Mahmut Demir önemli bir araştırma yapmıştır. Araştırmasında bu rivayetin çeşitli versiyonları, farklı söylenme zamanlarını ortaya koymuştur. Sonuç olarak da Resulullah'ın (sav.) Ammâr'a Mekke'de yapılan işkencelerle öldürülmesinden endişe ederek söz konusu sözü söylediği yargısının daha makul olduğunu belirtmiştir.⁷³

Fakat rivayetlerde Resulullah'ın (sav.) Ammâr hakkındaki bu sözü Medine'de Mescid-i Nebevi'nin yapımı esnasında söylemiş olduğu çok daha fazla yer işgal etmektedir. Bu durumda ise şöyle bir yorum daha makul gözükmektedir: Ammâr'ın çok çalıştırıldığı için hastalanmasına Hz. Peygamber çok üzülmüştü. Bu üzüntüyle ‘Seni perişan etti bunlar’ anlamında bu sözü söylemiştir.

Ammâr b. Yâsir'in 657 yılında halife Hz. Ali'nin ordusu ile ona isyan eden Muaviye b. Ebu Süfyan kuvvetleri arasında yapılan Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali saflarında iken öldürülmesi sonrasında bu hadis tekrar gündeme gelmiştir. Hz. Ali taraftarlarının Ammâr'ı öldüren tarafı dinen mahkum etmek amacıyla bu rivayeti kullanmış olduklarını görüyoruz.⁷⁴ İlginçtir ki Ammâr hakkındaki bu rivayet aradan geçen onca yıl boyunca Ammâr'ın karıştığı bir sürü siyasi olay esnasında hiç gündeme gelmemiştir. Sahabiler arasındaki siyasi kampaşmanın doruk noktaya çıktığı Sıffin savaşından sonra bu hadisin gündeme getirilmesi manidardır.

Resulullah (sav.) Medine'ye hicret sonrası ensar ile muhacirler arasında ilişkileri artırmak amacıyla kardeşleştirme (muahat) tesis etmişti. Böylece Mekke'den gelenler ev, yiyecek gibi konularda ilk başta çekecekleri sıkıntıları kolaylıkla atlattı. Bu bağlamda Resulullah (sav.) Ammâr'ı Huzeyfe b. el-Yeman ile kardeş yaptı.⁷⁵ Huzeyfe aslen Mekkeli olmakla beraber babası bir kan davasından dolayı Medine'ye

⁷² İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 283.

⁷³ Bu konuda bk: Mahmut Demir, “Tarihsel Bağlamından Koparılmış Bir Hadis: ‘O’nu azgın bir topluluk öldürecek...’ rivayeti üzerine bir inceleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII, sy.3, (2007): 143-164.

⁷⁴ İbn Kesir, *Bidaye*, VIII, 173.

⁷⁵ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 285.

kaçıp yerleşmişti. Medine’de doğup büyüyen Huzeyfe Müslüman olduktan sonra Ammâr ile birlikte Resulullah’ın (sav.) yanından hiç ayrılmayıp onun sırdaşı olmuştur.⁷⁶

Ammâr, bekar olduğu için Medine’de bir süre diğer fakir sahabilerle beraber Mescidi Nebevi’deki Suffe’de kaldı.⁷⁷ Burası bekar sahabilerin kaldığı ve Hz. Peygamber’den ilim tedris ettikleri ve aynı zamanda orada geceledikleri, zenginlerin verdiği yiyeceklerle geçindikleri bir mekandı.⁷⁸ Sonra Resulullah (sav.) Ammâr’a bir ev yeri tahsis etmişti.⁷⁹

1.2.2. Katıldığı Seferler

Ammâr b. Yâsir Medine yıllarında Hz. Peygamber ile beraber bütün savaşlara katıldı.⁸⁰ Beni Müstalik Gazvesi’nde ve Müreysi Gazvesi’nde muhacirlerin sancağını Resulullah (sav.) Ammâr’a vermişti.⁸¹ Rivayetlerden Ammâr’ın gazvelerde Resulullah’ın (sav.) yanından hiç ayrılmadığı ve Hz. Peygamber’in önemli işlerde güvenerek görev verdiği sahabilerden olduğu anlaşılmaktadır.⁸²

Zatürrika Gazvesi’nde Resulullah’tan (sav.) önemli bir görev almıştı. Zaturrika Gazvesi’nin dönüşünde birlik rüzgarlı bir gecede uyumak için bir vadide konaklamıştı. Resulullah (sav.) ‘Gece bizi kim bekleyecek?’ diye sorduğunda, muhacirlerden Ammâr b.Yâsir, ensardan Abbad b. Bişr ayağa kalkarak bu nöbet görevini almak istediklerini söylediler. Giderek vadinin girişinde nöbete başladılar. Aralarında konuşup sıra ile uyumayı kararlaştırdılar. Ammâr oraya yatıp uyudu, Abbad ise kalkıp namaza durdu. O sırada birlik tarafından daha önceden esir alınan bir kadının kocası sessizce yaklaştı. Adam Abbad’ın karaltısını görünce nöbetçi olduğunu anladı. Ona bir ok attı, ok isabet etti. Abbad oku çıkarıp namaza devam etti. Sonra adam ikinci bir oku attı, o da isabet etti. Abbad onu da çıkardı ve namaza devam etti. Sonra adam, üçüncü bir ok daha attı ve ok isabet etti. Abbad’dan kan akmaya başlayınca namazını bitirip Ammâr’ı uyandırdı. Adam Ammâr’ın kalktığını görünce bırakıp kaçtı. Ammâr ‘İlk ok atıldığında

⁷⁶ Selman Başaran, “Huzeyfe b. Yeman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.18 (İstanbul: TDV Yayınları,1998), 434.

⁷⁷ Bu görüş hakkında bk. Adem Apak, *Siyer Araştırmaları*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 287.

⁷⁸ Bu konuda bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 633; Hamidullah, *İslam Müesseselerine Giriş*, çev. İ. Süreyya Sırma, (İstanbul, Beyan Yayınları, 2013), 60-61. F. Betül Koca, *Medinede Sosyal Hayat*, (İstanbul: Mana Yayınları, 2016), 202-203.

⁷⁹ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 286.

⁸⁰ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 286.

⁸¹ Vakıdi, *Kitabü’s-Siyer ve’l-Megazi*, çev: M. K. Yılmaz, (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2014), I, 407, III, 332.

⁸² Vakıdi, *Megazi*, I, 71, 386.

beni niye uyandırmadın?’ diye sorduğunda Abbad; ‘Ben Kehf suresini okuyordum. Onu bitirmeden kesmek istemedim.’ diye cevap verdi.⁸³

Zü’l Uşeyre Gazvesi’ne katılan Ammâr, gelişmeleri bizzat kendisi anlatmıştır: Uşeyre Gazvesi’nde Resulullah (sav.) birliğiyle bölgede bir süre kalmış, Müdlicoğulları ve onların müttelikleri olan Damreoğulları’yla barış yapmıştı. Ammâr, burada Hz. Ali ile beraber bir pınar başında Müdlicoğulları’nın bahçelerindeki çalışmalarını seyrettiklerini ve bir müddet sonra uyuyup kaldıklarını aktarmaktadır.⁸⁴ Bu rivayetten, Ammâr’ın Hz. Ali ile olan yakınlığının Medine’de başladığını ve Hz. Ali ile çok iyi anlaşp birlikte zaman geçirdiklerini anlamaktayız. Birlikte zaman geçirdikleri bu anlarda Ammâr ile Hz. Ali arasında sonraları gelişecek olan siyasi müttelikliğin temelleri atılmış olabilir.

Bedir Savaşı Müslümanlar için bir dönüm noktası olmuştu.⁸⁵ Bu savaşa giderken Ammâr b. Yâsir, Abdullah b. Mes’ud ile aynı deveye binmişti.⁸⁶ Bedir mevkesine geldiklerinde Resulullah (sav.) Kureyş’in durumunu gözetlemek üzere Ammâr’ı ve İbn Mes’ud’u görevlendirdi. Onlar gizlice müşrikleri gözetlediler sonra Resulullah’ın (sav.) yanına gelerek, “Ey Allah’ın Resülü, Kureyş telaş ve korku içindedir. At kişnemek üzereyken yüzüne vuruluyor. Üstelik gök onları toz toprak içinde bırakmış.” diye rapor verdiler. Bu savaş Ammâr b. Yâsir için çok önemli bir savaştır. Çünkü Bedir Savaşı’nda Kureyş’in Mahzumoğulları kabilesi öne çıkmış, isteksiz olan diğer kabileleri teşvik etmişler, kışkırtmışlardı.⁸⁷ Mekke’de kendisine işkence yapan anne ve babasını öldüren Mahzumoğulları’nın mevalisi olan Ammâr, bu savaşta kabilesine karşı büyük bir hınçla savaşmıştı. Ammâr, bu büyük savaşta müşriklerden Yezid b. Abdillâh et-Temimi’yi, Ali b. Ümeyye b. Halef’i, Haris b. Hadrami’yi, Haris b. Zem’a’yı, öldürmüştü.⁸⁸ Ebu Kays b. el-Fakih b. Muğire’yi ise Hz. Ali veya Ammâr’ın öldürdüğü rivayet edilir.⁸⁹ Ammâr Bedir’de Ebul As b. Nevfel b. Abdışşems’i esir almıştı.⁹⁰ Bedir’de öldürülenler arasında

⁸³ Vakıdı, *Megazi*, II, 42.

⁸⁴ İbn Kesir, *Bidaye*, III, 365.

⁸⁵ Vakıdı, *Megazi*, I, 24.

⁸⁶ Vakıdı, *Megazi*, I, 71.

⁸⁷ Mustafa Fayda, “Bedir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.5 (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 325.

⁸⁸ İbn Hişam, *Sire*, I, 709, 753; Vakıdı, *Megazi*, I, 150, 203.

⁸⁹ İbn Hişam, *Sire*, I, 711.

⁹⁰ Vakıdı, *Megazi*, I, 195; Belazuri, *Ensab*, 302.

Mahzumoğulları ileri gelenlerinden Ebu Cehil de vardı. Resulullah (sav.) bunu Ammâr'a şöyle haber vermişti: "Allah, annenin katilini öldürdü."⁹¹

Ammâr b. Yâsir, Uhud Savaşı'na katılmış olmakla birlikte bu savaşın anlatımlarında ona dair bir bilgiye rastlamıyoruz. Sadece Uhud Savaşı sonrasında Muaviye b. Muğire b. Ebu'l-As'ı, Zeyd b. Harise ile birlikte öldürdüğü bilgisine rastlıyoruz.⁹² Olay şöyle gelişmişti: Muaviye b. Muğire b. Ebu'l-As Uhud Savaşı sonrasında Medine'ye yakın bir yerde uyuyup kalmıştı. Sabahlayınca Medine'ye girdi. Akrabası olan Osman b. Affan'ın evine geldi, kapısını çaldı. Eşi Osman'ın evde olmadığını söyleyince, çağırmasını söyledi. Osman eve gelip onu görünce evin içinde bir yere sakladı. Resulullah'ın (sav.) yanına Muaviye için eman almak üzere yola çıktı. Resulullah (sav.) Muaviye'nin Medine'de olduğunu haber almış, bulunması için emir vermişti. Onu Hz. Osman'ın evinde bulup getirdiler. O esnada Hz. Osman Resulullah'ın yanına girerek Muaviye için eman istedi. Resulullah (sav.) ona üç gün mühlet verdiğini söyledi. Hz. Osman bir deve techiz ederek bir an önce Medine'yi terk etmesini söyleyerek adamı gönderdi. Fakat Muaviye üç gün süresince Medine'de kaldı. Üçüncü gün ancak yola çıktı. Durumunu haber alan Resulullah (sav.) onun bulunmasını emretti. Müslümanlar izini takip ettiler. Dördüncü gün el-Akik mevkiinde ona yetiştiler. Ammâr b. Yâsir ve Zeyd b. Harise daha atik davrandılar. Ok atarak onu öldürdüler. Sonra da dönüp Resulullah'a (sav.) durumu haber verdiler.⁹³

Hendek Savaşı öncesi Medine'nin savunulması amacıyla hendek kazılırken Resulullah (sav.) dahil tüm sahabe üstün bir gayretle çalışmışlardı.⁹⁴ Ammâr'ın diğer müştereken yapılan işlerde olduğu gibi bu işte de canla başla çalıştığı, gücünü aşan kayaları taşımaya çalıştığı, Resulullah'ın onun bu aşırı gayreti yüzünden sakatlanabileceğini ima eder cümleler kullandığı, şefkatle yüzünü, saçlarını temizlediği aktarılır.⁹⁵ İbn Sa'd Resulullah'ın Ammâr ile ilgilenmesini şöyle aktarır: "Allah Resulü hendek günü onlara katıldı. Hatta göğsü toza belendi. O şöyle diyordu: "Ey Allahım! Gerçekten asıl hayat, ahiret hayatıdır, ensar ve muhaciri affet." O sırada Ammâr geldi. ona dedi ki: "Ey Sümeyye'nin oğlu! Seni azgın bir grup öldürecek."⁹⁶

⁹¹ İbn Sa'd, *Tabakat*, VIII, 264.

⁹² İbn Kesir, *Bidaye*, IV, 92.

⁹³ Vakıdi, *Megazi*, III, 387.

⁹⁴ Vakıdi, *Megazi*, I, 407.

⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 806; Müslim, *Sahih*, III, 2285.

⁹⁶ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 287.

Mekke'nin fethi sırasında Resulullah'ın (sav.) “Kabe'nin örtüsüne dahi sığmsalar öldürün.” dediği Abdullah b. Hatal'ı öldürmek için koşan sahabilerden biri de Ammâr'dı. Bu müşriği Ebu Berze el-Eslemi daha önce davranarak öldürmüştü.⁹⁷

Tebük Gazvesi'nde münafıkların Resulullah'a suikast teşebbüsü Ammâr ve Ebu Huzeyfe'nin yerinde ve kararlı müdahalesi ile atlatılmıştı. Olay şöyle gelişmişti:Tebük Gazvesi dönüşünde gece vakti dar bir vadiden geçilirken, ordu içindeki bir grup münafık, Resulullah'ı (sav.) öldürmek amacıyla bir plan kurmuşlardı. Amaçları bir yanı uçurum olan dar geçitte panik çıkartıp, Resulullah (sav.) üzerindeyken devesini ürküterek uçuruma düşürmekti. Devenin yularını Ammâr b. Yâsir'in tutuyor, Huzeyfe b. el-Yeman da deveyi arkadan sürüyordu. Resulullah (sav.) gürültü yaparak arkadan gelenleri görünce Huzeyfe'ye onları kovmasını emretti. Huzeyfe sopayla gelenlerin hayvanlarının yüzlerine vurarak durdurdu. Adamlar planlarının açığa çıktığını görüp, geri dönerek kaçtılar. Karanlıktan yararlanıp ordunun içine karıştılar.⁹⁸

Resulullah'ın (sav.) nezdinde Ammâr'ın değerini gösteren bir olay da şöyle gelişmişti: Hz Peygamber, Halid b. Velid'in komutasında bir birlik görevlendirmişti. Birliğin içinde Ammâr da vardı. Baskına gittikleri kabile önceden haber alıp kaçmıştı. Kabileden sadece bir aile kalmıştı. Bu ailenin erkeği gece Müslüman birliğine gelerek Ammâr'ı buldu. Ona Müslümanlığı kabul ettiğini, kaçmasının doğru olup olmayacağını sordu. Ammâr da ona kaçmasına gerek olmadığını, zira Müslüman olmasının kendisini bu birliğin vereceği zarardan koruyacağını söyledi. O da kaçmayarak evine gitti. Ertesi gün birlik kabilenin içine girdi, o aile dışında kimseyi bulamayınca adamı ve ailesini esir ettiler. Durumu gören Ammâr, Halid b. Velid'e adamı bırakmasını, onun Müslüman olduğunu ve kendisinin adama eman verdiğini söyledi. Halid de Ammâr'a bağırarak buna razı olmadı. Tartışmaları Medine'ye döndüklerinde Hz Peygamber'in karşısında devam etti. Resulullah (sav.) Ammâr'ı haklı buldu. Ama Ammâr'ın komutanın izni olmadan böyle bir söz vermemesi gerektiğini de hatırlattı. İki sahabinin Resulullah'ın huzurunda tartışmaları devam ediyordu, birbirlerine hakaret derecesine varmıştı. Halid: “Ey Allah'ın Resülü! Bu burnu kesik kölenin bana sövmesine izin verecek misin?” deyince Resulullah (sav.) Halid'e;“Ey Halid! Ammâr'ı kötüleme. Çünkü, Ammâr'ı kötüleyeni Allah kötüler. Ammâr'a kin besleyenden Allah nefret eder, Ammâr'a lanet

⁹⁷ Vakıdi, *Megazi*, II, 859; İbn Kesir, *Bidaye*, VI, 561.

⁹⁸ Vakıdi, *Megazi*, III, 281.

edene Allah lanet eder.” diye cevap vermişti. Bunun üzerine Halid b. Velid, Ammâr’dan özür dilemiş, O da özrünü kabul etmişti.⁹⁹

Metinde geçen “Ammâr’ı kötöleyeni Allah kötüler. Ammâr’a kin besleyenden Allah nefret eder, Ammâr’a lanet edene Allah lanet eder” ifadelerinin Ammâr’ı yüceltmek ve Ammâr’a karşı olanları İslam dışı ilan etmek maksadıyla sonraki yıllarda eklenmiş olduğu aşıkardır. Bu abartılı ifadelerin dışında genel olarak bu olayı şöyle değerlendirebiliriz: Resulullah (sav.) fedakarlığı ve cefakarlığı ile örnek olan Ammâr gibi yoksul sahabilerini sonradan Müslüman olmuş, kabilesi güçlü sahabilerine ezdirmemeye gayret ediyordu.

Risaletin Medine Dönemi’nde yeni bir toplum oluşturan Hz. Peygamber’in yardımcılarında biri de Ammâr’dır. O fedakarlıktan hiç çekinmemiş, Resulullah’ın (sav.) yanından ayrılmamıştır. Resul’ün zaman zaman korumalığını yapmış, verdiği kritik görevleri yerine getirmiştir.

Resulullah’a (sav.) karşı duyduğu sorumluluk bilinci, Peygamberin vefatından sonra onun ailesine ve dolayısıyla Hz. Ali’ye yakın olma şeklinde tezahür etmiş olabilir.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 89-90.

İKİNCİ BÖLÜM

İLK ÜÇ HALİFE DÖNEMİ

2.1. HZ. EBU BEKİR

2.1.1. Halife Seçimi

Resulullah (sav.) 632 yılının Haziran ayında Medine’de vefat etti. Haber duyulur duyulmaz Medineliler, Müslümanların başına kendilerinden birini seçmek için Ben-i Saide gölgeliğinde¹⁰⁰ toplandılar.¹⁰¹ Bu acelecilikleri yönetimin Mekkelilerin eline geçeceği endişesinden kaynaklanmaktaydı.¹⁰² Medinelilerin toplandığını haber alan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde b. Cerrah hemen Ben-i Saide’ye geldiler.¹⁰³ Onların gelişi ile bu toplantının gidişatı değişti. Konuşmalar kısa sürede tartışmaya dönüştü.

Medineliler, İslâmı yayma konusunda üstünlüklerinin bulunduğunu, Hz. Peygamber’in on yıldan fazla Mekke’de kalmasına rağmen kavminden çok az sayıda insanın ona inandığını, ona inananların ise onu koruyamadıklarını, Hz. Peygamber’i kendilerinin koruduğunu, Arap kabilelerinin kendileri sayesinde itaat etmek zorunda kaldıklarını hatırlatarak yönetimin kendilerine ait olması gerektiğini savunuyorlardı.¹⁰⁴

Toplantıda Hz. Ebu Bekir yaptığı konuşmada özetle şunları ileri sürdü: “Biz, sizden önce Müslüman olduk. Bizler Hz. Peygamber’in aşiretindeniz. Onun mirası, onun aşireti olan Kureys’e kalmalıdır. Araplar, Kureys’ten başkasının halifeliğini tanımazlar”.¹⁰⁵ Uzun tartışmalardan sonra Hz. Ebu Bekir, orada halife seçildi.¹⁰⁶ Onun halife seçilmesinde Medineli Evs kabilesinin Ebu Bekir’den yana tavır alması etkili oldu. Medine’nin iki büyük kabilesi olan Evs ve Harzec eskiden beri rekabet halinde idi.

¹⁰⁰ Ben-i Saide Gölgeği: Medine’de Evs ve Harzec kabilelerin sorunlarını görüşüp karara bağladıkları, Mescid-i Nebevi’ye yakın bir yerd.

¹⁰¹ Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev: Z. K. Ugan, A. Temir, (Ankara: MEB. Yayınları, 2019), III, 203.

¹⁰² Bu konuda bk. İsrail Balcı, “Peygamber Sonrası Hayata İntibak ve İslâm Toplumunda Yaşanan Süreç”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6, sy.1, (2006): 53-75.

¹⁰³ Taberî, *Tarih*, III, 203.

¹⁰⁴ Taberî, *Tarih*, III, 203.

¹⁰⁵ Taberî, *Tarih*, III, 204; Bu tartışma hakkında bk. Mehmet Ali Kapar, *İslam’ın ilk Döneminde Beyat ve Seçim Sistemi*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998), 40-41.

¹⁰⁶ Taberî, *Tarih*, III, 204.

Sayıları daha çok olan Hazrec'in adayının Müslümanların liderliğine gelmesi Evs için olumsuz bir gelişme olacaktı. Nitekim, Evs'den Useyd b. Hudayr, kabilesine bu durumu şöyle açıklıyordu: "Eğer Sa'd'a bir kere biat ederseniz, daima sizlere karşı üstün olacaklar ve hiçbir zaman bu hususta size hak vermeyeceklerdir. Bu nedenle kalkın ve Ebu Bekir'e biat edin"¹⁰⁷

Resulullah'ın kabilesi olan Hâşimoğulları; Peygamber'in cenazesıyla uğraştıklarından, Saide toplantısına katılmamışlardı. Hâşimoğulları, ertesi gün yapılan genel biatı protesto ederek katılmadılar. İbn Kuteybe bu gelişmeyi şöyle nakletmektedir: Hz. Ebu Bekir, biatten imtina eden bu grubun durumunu araştırdı. Onlar Hz. Ali'nin yanında bulunuyorlardı. Hz. Ömer'i onlara gönderdi. Hz. Ömer oraya giderek bu kişileri dışarı çağırdı. Onlar dışarı çıkmadılar. Bunun üzerine odun getirilmesini istedi ve dedi ki: "Ruhum elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ya çıkarsınız ya da evi yakacağım." Ona evde Hz. Fatıma'nın olduğunu söylediler. Onun çok kararlı olduğunu görünce evden çıktılar. Sonrasında Hz. Ali hariç diğerlerinin hepsi biat ettiler.¹⁰⁸

Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali'yi biat için çağırdığında o şöyle demişti: "Bu işe sizden daha çok hakkımız var. Sizin bana biat etmeniz gerekirken, ben size biat etmem. Resulullah'a yakınlığınızı ileri sürerek bu görevi ensardan aldınız ve bunu bizden gasbediyorsunuz."¹⁰⁹ Hz. Ali, ancak Hz. Fatıma'nın vefatının¹¹⁰ ardından halifeye biat etti.¹¹¹ Onun biatı esnasında Ebu Bekir'e yaptığı sitemkar konuşmada şöyle demişti: "Bizi sana biatten alıkoyan senin faziletini inkar ya da sana rekabet saikiyle değildirdi. Bizim görüşümüz bu işin bizim hakkımız olduğu yönünde idi. Ancak sen münferiden ve bize rağmen bu işe kalkıştın." Sonra Resulullah (sav.) ile yakınlığını zikretti ve Ebu Bekir ağlayıncaya kadar hatırlatıp durdu.¹¹²

Hz. Ali'nin ve Hâşimoğulları'nın hilafet hakkındaki görüşü, Müslümanların emirliğinin Resulullah'ın (sav.) ailesinin hakkı olduğu yönünde idi. Ammâr b. Yâsir'in de aynı düşüncede olduğunu Hz. Osman döneminde başlayan siyasi ayrışmalardaki tarafını net bir şekilde ortaya koymasından ve bu konudaki fikirlerini açıkça

¹⁰⁷ İbn Kuteybe, *el-İmame ve's-Siyase*, çev: C. Saylık, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 36-37.

¹⁰⁸ İbn Kuteybe, *İmame*, 37.

¹⁰⁹ İbn Kuteybe, *İmame*, 35.

¹¹⁰ Hz. Fatıma, Resulullah'ın vefatından kaç gün sonra vefat ettiği ihtilaflıdır. İddia edilen süreler; altı ay, üç ay, sekiz ay, yetmiş gün, yetmiş beş gün şeklindedir. Bu konuda bkz: İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 30; İbn Kuteybe, *İmame*, 39.

¹¹¹ İbn Kuteybe, *İmame*, 39-40.

¹¹² İbn Kuteybe, *İmame*, 40.

söylemesinden çıkarıyoruz. İlerdeki bölümlerde bu konudaki rivayetleri ortaya koyarak durumu değerlendireceğiz.

Ammâr'ın düşüncesini biat etmeme şeklinde ortaya koymamasındaki sebep, Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'e muhalefesinde sert bir tutum takınmaması olabilir. Yine Hz. Ali'nin taraftarlarını Hz. Ebu Bekir'e biat etmemeleri yönünde telkinde bulunmaması da etkili olmuş olmalıdır. Ancak Hz. Ebu Bekir'in halifeliğinin biat sürecinde yaşanan bu kriz, atlatılsa da sorun çözülmemiş, üstü kapatılmış oldu. Bunun sonuçları özellikle Hz. Osman Dönemi ile başlayan fitne olaylarında ortaya çıkacaktı. Ridde hadiselerinin ortaya çıkması, biat konusundaki ihtilafın ve tartışmaların kapatılmasına neden oldu denilebilir.¹¹³

H. Ebu Bekir, halife olduğunda Ammâr b. Yâsir'i Yemen valisi Muaz b. Cebel'e Resulullah'ın (sav.) vefat ettiğini bildiren mektubu vermek üzere elçi olarak gönderdi.¹¹⁴ Bu görevlendirmeden anlıyoruz ki Ammâr biat sürecindeki halifeye muhalefeti devam etmemiş, Hz. Ebu Bekir ile sonraki yıllarda herhangi bir sorun yaşamamıştır.

2.1.2. Ridde Savaşları

H. Ebu Bekir'in halife seçilmesi sürecindeki krizin Hz. Ömer'in üstün gayretleriyle atlatılmasının ardından halifeyi bekleyen yeni kriz, Arap kabilelerinin isyanı idi. Ammâr, bu dönemde ciddi bir tehlike olarak ortaya çıkan ridde olaylarında, isyanların bastırılmasında aktif rol aldı. Yemâme Savaşı'nda yalancı peygamber Müseylime'nin birliklerine karşı savaşta büyük kahramanlık gösterdi.¹¹⁵ Abdullah b. Ömer şöyle anlatmaktadır: “Yemâme gününde Ammâr b. Yâsir'i gördüm. Bir taşın üstüne çıkmış, yüksek sesle haykırıyordu. ‘Ey Müslümanlar! Cennetten mi kaçırıyorsunuz? Buraya gelin, yanıma gelin!’ Kulağı kesilmişti ve yanağından aşağıya sallanıyordu. Bunun acısını hiç hissetmiyormuş gibi var gücüyle savaşmaya devam etti.”¹¹⁶ Dağılmakta olan İslam ordusunu bu çağrısı ile toplayan Ammâr, zaferin kazanılmasında en çok etki yapan sahabilerden biri oldu.¹¹⁷

¹¹³ Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1 Hz. Ebu Bekir*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 55.

¹¹⁴ İbn Hibban, *Sire*, 337.

¹¹⁵ İbnü'l Esir, *Kamil*, II, 243-244.

¹¹⁶ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 290.

¹¹⁷ Belazuri, *Fütuhu'l Buldan*, Çev: M. Fayda, (İstanbul: Siyer Yayınları, 1987), 432; Fayda, “Ammâr b. Yasir” III, 76.

Hz. Peygamber'in vefatının sonrasında Müslümanlar için çok kırılğan bir dönem olan, Hz. Ebu Bekir'in halifeliği süresince Ammâr, sorumluluklarında hassas bir Müslüman profili sergileyerek zor zamanların insanı olduğunu bir kez daha göstermiştir.

2.2. HZ. ÖMER

Hz. Ebu Bekir, 634 yılında görevini artık yapamayacak durumda ağır hastalandı. Ölümünün yaklaştığını anladığında vasiyetini yazdırarak yerine halife olarak Hz. Ömer'i tayin etti.¹¹⁸ Hz. Ömer'in Hz. Ebu Bekir tarafından yerine halife olarak tayin edilmesine Müslüman toplum tarafından önemli bir muhalefet olmadı. Hz. Ebu Bekir'e yapılan itirazlar genelde Hz. Ömer'in sert mizacı ile ilgiliydi.¹¹⁹

Ammâr b. Yâsir'in Hz. Ömer'in halife olarak tayinine bir muhalefetine olmadığını görüyoruz. Bunun sebebi, Hz. Ömer'in dürüst, adaletli ve dini alanda yetkin bir kişiliğe sahip olmasıdır. Bunun yanısıra Ammâr'ın bu tavrında Hz. Ali'nin halifenin tayinine aleni olarak karşı çıkmamasının da etkisi olmuştur.

Hz. Ömer'in halifeliğinde, fetihlere aktif katkı sağlayan sahabilerden olan Ammâr, bu dönemde Nihavend Savaşı'na ve Hûzistan'ın fethine katıldı.¹²⁰ Nihavent'i fetheden Basralılara yardım olarak gönderilen Kufeli askerlerin başında Ammâr b. Yâsir vardı. Zafer sonrasında Basralılar, Kufelilere ganimetten pay verilmesine itiraz ettiler. Tartışma esnasında Basralı bir kişi, Ammâr'a hitaben "Ey Kulağı Kesik! Ganimetlerimize ortak mı olmak istiyorsun?" şeklinde seslenmesi üzerine Ammâr, kulağının hayırlı bir işte kesildiğini söyleyerek karşılık verdi. Sonra durumun halife Ömer'e yazıldığı, halife'nin de ganimetin savaştan herkesin hakkı olduğunu yazarak Kufelilere ganimetten pay verilmesini emrettiği rivayet edilir.¹²¹

Hz. Ömer'in Resulullah'ın (sav.) ashabına verdiği değer bir göstergesi olarak, Ammâr'ın da halifenin nezdinde saygınlığı yüksekti. Aralarında Süheyl b. Amr, Ebu Süfyan b. Harb, Haris b. Hişam gibi Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olan bir grup Hz. Ömer ile görüşmek üzere beklemekteydi. Ancak onlardan önce Bedir ehlinden Süheyb, Ammâr ve Bilal içeri alındı. Bu duruma Ebu Süfyan'ın tepki göstermesi

¹¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 199; Taberi, *Tarih*, 428; Belazuri, *Ensab*, 88-89.

¹¹⁹ İbn Şihab ez-Zühri, *Megazi*, çev.M. N. Akdoğan, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 137; İbn Kuteybe, *İmame*, 46.

¹²⁰ Belazuri, *Fütuḥ*, 432-433.

¹²¹ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 290.

üzerine. Süheyl şöyle dedi: “Ey cemaat! Yüzlerinizdeki öfkeyi görüyorum. Kızacaksanız kendinize kızın. Bu kimseler ve siz daha önce İslam’a davet edildiniz. Onlar dini kabul etmekte acele ettiler, siz yavaş davrandınız. Yemin olsun ki, onların sizden evvel elde ettikleri fazilet, bu girmek için yarıştığınız kapıdan daha büyük bir kayıptır.”¹²² Başka bir rivayette ise Hz. Ömer’in kendisini ziyarete gelen Habbab b. Eret’e “Ammâr’dan sonra meclisime katılmayı en çok hak eden kişi sensin” dediği aktarılır.¹²³

2.2.1 Kufe Valiliği

Bu dönemde Ammâr b. Yâsir’in bir yıl dokuz ay gibi kısa süren bir yöneticilik tecrübesi olduğunu görüyoruz.¹²⁴ Hz. Ömer Ammâr’ı, Kûfe valisi olarak atadı.¹²⁵ Görevi bölgede savaşları yürütmek ve namazı kıldırmak idi.¹²⁶ Ammâr b. Yâsir valiliğinde her cuma günü minberde Yasin suresini okurdu.¹²⁷ Hz. Ömer Kufelilere gönderdiği mektupta şöyle yazmıştı: “Ben size Ammâr b. Yâsir’i vali, Abdullah b. Mesud’u muallim ve yardımcı olarak gönderdim. İbn Mesud’u beytülmalinizin başına tayin ettim. Bu kişiler Resulullah (sav.) ile Bedir’e katılan sahabilerdendir. Onlara kulak verin, itaat edin ve tabi olun. Bu konuda sizleri kendime tercih ettim.”¹²⁸

Ammâr valiliği süresince mütevazî yaşamına devam ettiğine dair bir rivayet şöyledir: “Ammâr’ın bir dirhem karşılığında kuru yonca almıştı. Satıcıdan fazladan ip istedi. Ama O kişi ipi vermedi. Ammâr ipi elinden almak için çekti. Sonunda ipi ikiye bölerek anlaştılar. Sonra yoncayı iple bağlayıp sırtında taşıdı. Ammâr, bu sırada Kufe valisiydi.”¹²⁹

Ancak bir süre sonra Kufeliler valileri Ammâr’ı halifeye şikâyet etmeye başladılar. Bu şikâyetler, Ammâr’ın yönetim işinden anlamadığı yönünde idi.¹³⁰ Ammâr, birisinin kendisini Hz. Ömer’e şikâyet ettiğini duyduğunda ellerini kaldırıp

¹²² İbnü’l Esir, *Kamil*, II, 585.

¹²³ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 165.

¹²⁴ Belazuri, *Ensab*, 168.

¹²⁵ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 291.

¹²⁶ İbn Hibban, *Sire*, 394.

¹²⁷ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 291.

¹²⁸ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 290.

¹²⁹ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 291.

¹³⁰ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 183; İbnü’l Esir, *Kamil*, II, 32.

şöyle demişti: “Ey Allahım! Şayet O benim hakkımda yalan beyanda bulunmuşsa dünyada onun (rızıkını) genişlet ve onun zürriyetini çoğalt.”¹³¹

Ammâr, şikayetlerin artması üzerine Hz. Ömer tarafından valilikten azledildi. İbn Hibban’ın naklettiğine göre kendisi de bunu istedi.¹³² Ammâr’ın azline sebep olarak farklı bir rivayet de mevcuttur. Belazuri’nin naklettiğine göre “Ammâr ile İbn Mesud arasında bir tartışma olmuştu. Tartışma sırasında İbn Mesud sakin kalırken, Ammâr düşünmeden hareket etmiş, olayı büyütmüştü. Durum Hz. Ömer’e aksettiğinde ‘İbn Mesud kendine hakim oldu, öyle mi?’ dedi ve ardından Ammâr’ı görevden aldı.”¹³³

Ammâr b.Yâsir’in Hz. Ömer tarafından görevden alınmasının temel sebebi şu olabilir: Hz. Ömer, atadığı valilerine karşı çok sert idi. O, atadığı valiler hakkında şikayetler üzerine halkın hoşnutsuzluğunu dikkate alarak valilerini azlediyordu. Özellikle Kufe konusunda çok hassastı.¹³⁴ Kufe halkının geçimsizliği Hz. Ömer’i bıktırmıştı. Onlar hakkında şöyle yakınmıştı: ‘Kufe halkına karşı benim yardımcım kim? Onlara kuvvetli birini vali tayin etsem, onu azgın ve facir gösteriyorlar. Zayıf birini tayin etsem küçük görüyorlar’¹³⁵

Ammâr b. Yâsir’in görevden alınışının bir diğer sebebi ise onun yöneticilik yeteneğinin olmamasıdır. Hz. Ömer şikayetçi Kufelilerle Ammâr’ı Medine’ye çağırarak yüzleştirmişti. Ammâr, Kufelilerin suçlamalarına karşı mantıklı bir savunma yapamamıştı. Bu durum da halifenin tepkisine neden olmuştu.¹³⁶

Halife huzurunda şikayetçi Kufelilerle yüzleşmesi esnasında sinirlenerek kendini savunamaması, onun duygularının aklının önüne kolayca geçebildiğini göstermektedir.¹³⁷ Bunun üzerine Hz. Ömer, Ammâr’a bu iş için uygun olmadığını başından beri bildiğini fakat “Biz ise, yeryüzünde güçten düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve mirasçılar kılmak istiyorduk.” ayetinin¹³⁸ gereği olarak atadığını söylemişti.¹³⁹

Hz. Ömer’in halifeliği döneminde Ammâr b. Yâsir yönetime karşı herhangi bir muhalif tavır takınmamıştır. Aksine sorumluluk bilinciyle yönetime yardımcı olduğunu

¹³¹ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 292; Belazuri, *Ensab*, 191.

¹³² İbn Hibban, *es-Sire*, 394.

¹³³ Belazuri, *Ensab*, 168.

¹³⁴ İbnü’l Esir, *Kamil*, III, 5-6,20.

¹³⁵ Belazuri, *Fütuh*, 400.

¹³⁶ Belazuri, *Fütuh*, 400; İbnü’l Esir, *Kamil*, III, 87.

¹³⁷ Bu görüş ile ilgili bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-2 Hz. Ömer*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 109.

¹³⁸ Kasas 28/5.

¹³⁹ Belazuri, *Ensab*, 168.

görmekteyiz. Mizacına uygun olmadığı halde Hz. Ömer'in kendisini Kufe'ye vali tayin edip sonra da azletmesine ciddi bir tepki göstermemesi bunu kanıtlamaktadır. Bu konu ile ilgili olarak Hz. Ömer'in "Seni azletmemden rahatsız oldun mu?" sorusuna Ammâr'ın "Beni vali olarak tayin ettiğinde de, azlettiğinde de rahatsız oldum" demişti.¹⁴⁰

Ammâr bu dönemde ilk defa görev olarak siyasete dahil olmuştu. Tüm sade yaşam tarzına, dürüst ve fedakar karakterine rağmen, duygusal tepkilerinin ve Kufelilerin meşhur ayak oyunların kurbanı olarak başarısız oldu. Ammâr'ın yöneticiliği hakkında Hz. Ömer'in yukarıda zikrettiğimiz "Bu iş için uygun olmadığını başından beri biliyordum." sözü önemlidir. Zira Ammâr'ın idealisliği, dürüstlüğü, sade yaşam tarzı siyasette başarı için yeterli olmamıştı. Siyasette başarı için gerekli olan işlek bir akıl, dirayet, kızgınlık ve üzüntü gibi duygusal tepkilerle karar vermemek, olayların sebep sonuç ilişkisine dikkat etmek, kararların ve davranışların sonuçlarını hesaplayarak hareket etmek gibi hasletlerin Ammâr b. Yâsir de olmadığını Hz. Ömer görmüştü.

Ammâr'ın Hz. Ömer'in halifeliği dönemindeki itaatkar tutumu Hz. Ömer'in dürüst bir yönetim ortaya koymasından, valilik tecrübesinde olduğu gibi kendi aleyhine de olsa kararlarının adilane olmasından kaynaklanmaktaydı. Bir diğer sebep ise Hz. Ali'nin ve Haşimoğullarının Hz. Ömer'in halifeliği boyunca herhangi bir muhalif hareket içine girmemeleridir, diyebiliriz.

2.3. HZ. OSMAN

Önceki iki halifeye karşı muhalif bir tavır sergilemeyen Ammâr b. Yâsir'in Hz. Osman'ın halife seçimi sürecinde ve sonrasında tamamen muhalif bir kimliğe bürünmüş olduğunu görüyoruz.

2.3.1. Halife Seçimi

Hz. Ömer, 644 yılında mescitte İranlı bir suikastçi tarafından ağır yaralanınca Kureyş kabilelerinin önde gelenlerinden altı sahabiye yanına çağırıp aralarında halifeyi seçmelerini vasiyet etti. Bunlar Hz. Ali, Hz. Osman, Zübeyr b. Avvam, Sa'd b. Ebu Vakkas, Talha b. Ubeydullah ve Abdurrahman b. Avf. Hz. Ömer bu kurula aday

¹⁴⁰ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 293.

olamamak şartıyla oy kullanması için oğlu Abdullah'ı da dahil etti.¹⁴¹ Kurulda anlaşma olmayıp tartışmalar uzayınca Zübeyr b. Avvam, Hz. Ali lehine, Talha b. Ubeydullah Hz. Osman lehine, Sad b. Ebu Vakkas da Abdurrahman b. Avf lehine adaylıktan çekildi. Sonra Abdurrahman b. Avf'ın 'Ben de adaylıktan çekileyim, beni hakem yapın.' teklifini taraflar kabul edince kalan iki aday olan Hz. Osman ve Hz. Ali arasında hakem Abdurrahman b. Avf oldu. O, bütün Medine'yi dolaşıp iki halife adayını halka, vilayetlerden gelen kervanlara sordu. Böylece toplumun genel kanaatini gözeterek halifeyi seçmeye çalıştı.¹⁴² Nitekim böyle bir seçim tarzına toplumun hiçbir kesiminden itiraz gelmedi.¹⁴³ Sonunda Abdurrahman b. Avf, Mescid-i Nebevi'de Hz. Osman'ı halife ilan etti.¹⁴⁴ Bu kamuoyu yoklamasında danışılanların çoğunluğu Haşimoğullarının Hz. Peygamber'in akrabaları olarak, ümmetin başına geçip yönetimi bir daha başkalarına bırakmamaları endişesiyle Hz. Ali'yi tercih etmedi.¹⁴⁵

Abdurrahman b. Avf'ın, Mescid-i Nebevi'de halifeyi ilan etmesinin öncesinde çok sert bir tartışma yaşanmıştı. Abdurrahman b. Avf, Mescid-i Nebevi'de Müslümanları topladığında orada bulunanlardan Ammâr b. Yâsir, "Eğer Müslümanların ihtilafa düşmesini istemiyorsan Ali'ye biat et." dedi. Muhacirlerden Mikdad b. Esved, "Doğru söylüyor, eğer Ali'ye biat edersen biz de 'işittik ve itaat ettik' deriz." dedi. Ümeyyeoğulları'ndan Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh "Kureyş'in ihtilafa düşmesini istemiyorsan Osman'a biat et" dedi. Abdullah b. Ebi Rebi'a da "Doğru söyledi. Eğer Osman'a biat edersen biz de 'işittik ve itaat ettik! deriz." dedi. Bunun üzerine Ammâr, İbn Sa'd b. Ebi Serh'e "Ne zamandan beri Müslümanların işi hakkında görüş belirtir oldun?" demesi üzerine Haşimoğulları ile Ümeyyeoğulları arasında tartışma başladı. Ammâr b. Yasîr "Ey İnsanlar! Allah bizi elçisi ile şereflendirdi, dini ile aziz kıldı. Nasıl oluyor da bu işi peygamberimizin ehlibeytinden çeviriyorsunuz?" deyince Mahzumoğulları'ndan bir kişi "Ey Sümeyye'nin oğlu! Haddini iyice aştın. Kureyş'in kendisine emir seçmesinden sana ne?" diye ona çıkıştı. Sa'd b. Ebu Vakkas, Abdurrahman'a "İnsanlar fitneye düşmeden bu işi bitiriver." diyene kadar tartışma devam etmişti.¹⁴⁶

¹⁴¹ İbnül Esir, *Kamil*, II, 441.

¹⁴² Bu görüş hakkında bk. Mehmet Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2014), 96.

¹⁴³ Bu konuda bk. Mehmet Azimli, "Hulefa-i Raşidin Dönemi Halife Seçimleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7, sy.4 (2007): 35-59.

¹⁴⁴ Taberî, *Tarih*, III, 533-538.

¹⁴⁵ Belazuri, *Ensab*, V, 16; İbnül Esir, *Kamil*, III, 464.

¹⁴⁶ İbnül Esir, *Kamil*, III, 464; İbn Kesir, *Bidaye*, X, 211.

Bir başka rivayette ise Ammâr b. Yasîr, “Ey Kureyş topluluğu! Siz peygamberin ehlibeytini bu işten alıkoyarsanız, Allah’ın bu işi sizden alıp başkasına vermesinden korkarım” demişti. Ammâr’ın düşüncelerini toplulukta hararetle savunmasına rağmen, Mahzumoğulları’ndan o kişinin kendisini azarlamasına cevap vermemişti. Bu durum, kabile ilişkilerinin o toplum üzerindeki etkisinin hala çok güçlü olduğunu gösterir. Zira Ammâr, Mahzumoğulları’nın mevalisi idi. Sonraki yıllarda Ammâr’ın Hz. Osman’ın akrabaları tarafından dövülmesi üzerine Mahzumoğulları, aynı zihniyetle Ümeyyeoğulları’nı tehdit edeceklerdi.¹⁴⁷

Ammâr b. Yâsir’in Hz. Ali taraftarlığını bu şekilde aleni olarak ve yüksek sesle ifade etmesi önceki iki halifenin seçimlerinde kendisinde görmediğimiz bir tavidir. Hz. Ali halifelik konusunda ısrar etseydi, Ammâr’ın Hz. Ali’ye olan bu desteğinin devam edeceği aşikardır. Fakat Hz. Ali’nin emirliğin kendisinin hakkı olduğuna inanmasına rağmen sabrı tercih etmesi¹⁴⁸ Ammâr’ın Hz. Osman’ın halifeliğine itirazını devam ettirmeyerek durumu kabullenmesine yol açtı. Ta ki Hz. Osman’ın icraatlarının eleştirilip itirazların başladığı yıla kadar.

2.3.2. Yönetime Eleştiriler

Hz. Osman, hemen hemen tüm valileri kendi kabilesi olan Ümeyyeoğulları’ndan atamıştı. Mervan b. Hakem’i kendisine danışman yaptı.¹⁴⁹ Kufe valiliğine anne bir kardeşi Velid b. Ukbe’yi atadı. Ama içkili namaz kıldığı şikayetleri üzerine onun yerine akrabası Said b. El As’ı atadı. Mısır valiliğine, süt kardeşi daha önce İslam’dan çıkmış ve sonra tekrar Müslüman olduğunu ilan etmiş olan Abdullah b. Sad’ı getirdi. Basra valiliğine, halasının oğlu Abdullah b. Amr’ı atadı. Amcaoğlu Muaviye b. Ebu Süfyan zaten Şam valisi idi.¹⁵⁰ Tüm bunları kabilesi olan Ümeyyeoğulları’na olan sevgisi ve bağlılığından yapmıştı. Seksenli yaşlarda ve yumuşak huylu olması Ümeyyeoğulları özellikle danışmanı olan Mervan b. Hakem tarafından istismar edildi.¹⁵¹ Valilerin denetlenmemesi, onların halk üzerindeki haksızlıklarını yaygınlaştırdı. Kufe valisi Said b. el-As ile Kufelilerin Irak toprakları hakkında tartışmasından halifeye karşı muhalefetin nasıl büyüdüğü anlaşılmaktadır. Velid b. Ukbe’nin yerine atanan Said b. el As, Kufelilerin ileri gelenlerinin olduğu bir mecliste

¹⁴⁷ İbn Kuteybe, *İmame*, 63-64.

¹⁴⁸ Taberî, *Tarih*, IV, 239.

¹⁴⁹ Taberî, *Tarih*, III, 554.

¹⁵⁰ Taberî, *Tarih*, III, 547.

¹⁵¹ Taberî, *Tarih*, III, 554.

“Sevad toprağı Kureyş’in bahçesidir.” demesi üzerine Malik b. Haris el-Eşter “Allah’ın bize kılıçlarımızla ihsan ettiği Sevad arazisinin sana ve kavmine ait olduğunu mu iddia ediyorsun?” sözleriyle tepki göstermişti.¹⁵² Vali Said’in sözlerinde haklı olduğunda ısrar etmesiyle Kufelilerle arasında gerginlik çıkmıştı. Kufelilerin Medine’ye gelerek valiyi Hz. Osman’a şikayet etmeleri üzerine halife, Kufelileri “Sizden birisi valisinden herhangi bir sertlik gördüğünde onu azletmemizi isteyecek öyle mi?” diyerek azarlamıştı.¹⁵³ Halifenin eleştirilere karşı bu dışlayıcı tavrı, Kufelilerin kendisine karşı oluşturacakları organize muhalefetin kullanacağı bir propaganda malzemesi olacaktı.

Halifeliği esnasında yaptığı icraatların sahabiler tarafından eleştirilmesi üzerine Hz. Osman’ın mülayim mizacının aksine sert tepkiler verdiğini görüyoruz.¹⁵⁴ Ganimetten büyük miktarları ailesine hediye ettiğini için Abdullah b. Mesud tarafından uyarılınca onu cezalandırdı. Hazineden sorumlu Abdullah b. Erkam, halifenin akrabalarına hazineden para dağıtmasına kızarak istifa etti. Şam’da Vali Muaviye’nin keyfi uygulamalarına sert bir dille muhalefet eden Ebu Zer,¹⁵⁵ Medine’ye çağrıldı, oradan da Rebeze denilen ıssız bir bölgeye sürüldü ve ölene kadar orada kaldı.¹⁵⁶

2.3.3. Ammâr’ın Dövülmesi

Halifenin uygulamalarını yanlış bularak eleştiren sahabiden biri de Ammâr’dı. Onun eleştirileri artınca Hz. Osman sinirlenmiş ve Ammâr’ı dövürmüştü. Kaynaklarda bu konuda birçok rivayet mevcuttur. Bunlardan biri şöyledir: Ammâr b. Yasîr, Mikdad b. Amr, Talha, Zübeyr ve sahabiden bir grup Hz. Osman’a bir uyarı mektubu yazdılar. Onlar bu mektupta hilafeti döneminde yaşanan bidatleri sıraladılar, Rabbinden korkmasını aksi halde Allah katında aleyhine şahitlik edeceklerini belirttiler. Ammâr bu mektubu halifeye getirdi. Yazılanları okuyan Hz. Osman ona “Bunların arasında bana cüret gösterebilen tek sen misin?” dedi. Ammâr: “Muhakkak ki ben, onların sana gönderdiği nasihatçileriyim” diye karşılık verince Hz. Osman, “Yalan söylüyorsun ey Sümeyye’nin oğlu!” diye çıkıştı. Bunun üzerine Ammâr, “Ben hem Sümeyye’nin hem

¹⁵² İbn Sa’d, *Tabakat*, V, 32; Belazuri, *Ensab*, V, 529.

¹⁵³ İbn Sa’d, *Tabakat*, V, 32.

¹⁵⁴ Bu görüş hakkında bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-3 Hz. Osman*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 108.

¹⁵⁵ Bu konuda bk. İsrail Balcı, “Bir Yalnız Sahabe Ebu Zer-i Gifari”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.10 (1998): 351-386.

¹⁵⁶ 548; Belazuri, *Ensab*, V, 48; Taberî, *Tarih*, III.

de Yasîr'in oğluyum.” dedi. Öfkelenen Hz. Osman hizmetçilerine onu tutmalarını emrederek hayalarını tekmeledi. Ammâr aldığı darbeler sonucu bayıldı.¹⁵⁷

Hz. Osman'ın Ammâr'a 'Sümeyye'nin oğlu' diye hitap etmesi hakaret amacıyladır. Ammâr'ın babasının belli olmadığını ima etmiştir. Zira Cahiliye döneminde cariyeler fuhuş için kullanılmakta idi. Bir kişiye annesinin ismi ile hitap edilmesi bu anlama gelmekteydi.¹⁵⁸ Ammâr ise anne ve babasının isimlerini söyleyerek Hz. Osman'a karşılık vermiştir.

Ammâr'ın dövülmesi olayı bir başka rivayette şöyle aktarılır: Aralarında Ammâr b. Yâsir ve Miktad b. Esved'in de bulunduğu on iki kişiden oluşan bir grup sahabi bir araya geldiler. Halifeye Resulullah'ın (sav.) ve önceki halifelerin sünnetini çiğnediğini bildiren bir mektup yazarak Hz. Osman'a elden vermeyi kararlaştırdılar. Mektup Ammâr'daydı. Diğerleri yolda fark ettirmeden ayrıldılar. Yalnız kalan Ammâr Hz. Osman'ın evine geldiğinde Halifenin yanında Mervan b. Hakem ve Ümeyyeoğulları'ndan akrabaları vardı. Mektubu alıp okuyan Hz. Osman, Ammâr'a mektubu kimin yazdığını sorması üzerine Ammâr, kendisinin yazdığını söyledi. Hz. Osman'ın beraberinde kimlerin olduğunu sorması üzerine Ammâr bu kimseleri söylemeyeceğini bildirdi. Mervan b. Hakem: “Ey Mü'minlerin Emiri! Bu siyah köle, insanları sana karşı kışkırttı, eğer onu öldürürsen arkasındakileri cezalandırırsın.” dedi. Hz. Osman, Ammâr'ı dövmelerini emretti. Oradakiler de onu dövmeye başladılar. Dayaktan karnı yarılarak baygınlık geçirdi. Onu sokağa attılar. Resulullah'ın (sav.) zevcesi Ümmü Seleme durumdan haberdar olunca Ammâr'ı kendi evine taşıttı. Mahzumoğulları bu olaya çok kızdılar. Çünkü Ammâr onların eski kölesiydi. Hişam b. Velid b. Muğire Hz. Osman'ın yolda önüne çıkarak “Allah'a yemin edirim ki, Ammâr dayaktan ölürse, ona karşılık Ümeyyeoğulları'ndan ileri gelen bir kişiyi öldüreceğim.” deyince Hz. Osman da ona: “Bunu yapamazsın” diye karşılık verdi.¹⁵⁹

Ammâr'ın dövülmesi ile ilgili kaynaklarda geçen bir diğer rivayet ise şöyledir: Beytülmalde içinde süs eşyası ve mücevherlerin bulunduğu bir sandık vardı. Hz. Osman bu sandıktan birkaç değerli taşı hanımlarından bazılarına taktı. Bunun duyulması üzerine halkta söylenmeler başladı. Halife bir hutbe ile durumu açıklama gereği duydu. Konuşmasında “Bazılarının burunları yere sürülse de bu fey'den elbette ihtiyacımız olanı alırız.” dedi. Hz. Ali bu sözler üzerine “Öyleyse sen bundan menedilirsin ve

¹⁵⁷ Belazuri, *Ensab*, V, 539.

¹⁵⁸ Bu konuda bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-3 Hz. Osman*, 120.

¹⁵⁹ İbn Kuteybe, *İmame*, 63-64.

onunla senin arana girilir.” diye konuştu. Ammâr da “Allah’ı şahit tutarım ki, bu hususta ilk burnunu sürtecek benim.” dedi. Bunun üzerine Hz. Osman: “Ey Yasîr’in oğlu! Bana karşı nasıl cüret edersin?” diyerek onu yakalattı ve bayılıncaya kadar bizzat dövdü. Sonra Ammâr baygın vaziyette oradan çıkarıldı. Hz. Peygamber’in zevcelerinden Ümmü Seleme’nin evine taşındı. Baygın olduğu için öğle, ikindi ve akşam namazlarını kılamadı. Kendine geldiğinde abdest alarak namazını eda etti ve şunları söyledi: “Allah’a hamdolsun ki, bu Allah yolunda eziyete uğradığımız günlerin ilki değildir.” Ammâr’ın halifi olduğu Mahzumoğulları’ndan Hişam b. Velid halifeye gelerek “Ey Osman, Ali’den ve onun babasının oğullarından sakındın. Ama bize gelince kardeşimizi döverek bize karşı cürette bulundun. Az kalsın onu öldürüyordun. Allah’a yemin olsun ki, şayet o ölürse Ümeyyeoğulları’ndan önemli bir kişiyi öldüreceğim.” dedi. Hz. Osman bu sözlerle sinirlenerek Hişam’a çıktı. Ardından Ümmü Seleme geldi ve sözleriyle Ammâr’ı destekledi. Ammâr’a yapılanları Hz. Aişe de duymuştu. Aişe, Resulullah’ın (sav.) bir parça saçını, elbisesini ve ayakkabısını çıkararak şunları söyledi: “Resulün sünnetini ne de çabuk terk ettiniz. Bunlar onun saçı, elbisesi ve ayakkabısı.” Mahzumoğulları’ndan bir grup Ümmü Seleme’nin evinde toplanmıştı. Halife bir elçi göndererek bu toplanmanın sebebini sordu. Ümmü Seleme “Bunun seninle ilgili olduğunu düşünme ve emirlerinle senden nefret eden kimseleri zor kullanma!” diye cevap gönderdi.¹⁶⁰

Ammâr, bu dayak olayından sonra Hz. Osman’a ‘Nasel’ yani ‘bunak, yaşlı ahmak’ demeye başlamıştı.¹⁶¹ Hz. Osman, bu dayak olayından sonra pişman olmuş, Talha ve Zübeyr’i Ammâr’a göndererek şu teklifte bulunmuştu: “Ya beni affet, ya diyet ödeyeyim ya da öcünü al.” Ammâr bu tekliflerin üçünü de kabul etmeyerek Hz. Osman’ı Allah’a havale ettiğini söylemişti.¹⁶²

Ammâr b. Yasîr’in dövülmesi olayına Hz. Osman’ın bizzat katılıp katılmadığı ve olayın meydana geldiği yer konuları ihtilaflıdır. Ama tüm ilk dönem kaynaklarında üzerinde ittifak edilen husus; Ammâr’ın Hz. Osman’a muhalefetini sertleştirmesinin ardından halife tarafından bayılıncaya kadar dövdürülmüştür, bu dayakla ağır yaralanmıştır.

¹⁶⁰ Belazuri, *Ensab*, V, 537-538.

¹⁶¹ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 360.

¹⁶² Belazuri, *Ensab*, I, 15.

2.3.4. Ebu Zer'in Sürülmesi

Ebu Zer'in sert eleştirilerine de tahammül edemeyen Hz. Osman, onu sürgüne göndererek cezalandırmıştı.¹⁶³ Ebu Zer sürgün olarak Rebeze'ye yola çıkarken Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Abdullah b. Cafer ve Ammâr b. Yasîr onu uğurlamaya gelmişlerdi. Hz. Ali, Ebu Zer ile konuşmak isteyince Mervan, halifenin Ebu Zer ile konuşma yasağı koyduğunu söyleyip engellemeye çalıştı. Bunun üzerine Hz. Ali kırbaçıyla Mervan'ın devesine vurdu. Mervan olanları halifeye bildirmesi üzerine Hz. Osman, "Mervan bana senden daha sevgilidir. Sürgün olması gereken asıl sensin." diyerek Hz. Ali'ye çıkışmıştı.¹⁶⁴

Ebu Zer'in iki yıl sonra sürgünde öldüğü haberi ulaştığında Hz. Osman, "Allah rahmet etsin." diyerek dua etti. Orada bulunanlardan Ammâr, "Evet, Allah bizden vefat eden her kimse için rahmet eylesin." diyerek cevap verdi. Ammâr'ın bu sözlerine sinirlenen halife, "Ey babasının organını ısırın adam, onu gönderdiğime pişman mı oldum sanıyorsun?" diyerek Ammâr'ın Rebeze'ye sürülmesini emretti. Ammâr sürgüne hazırlanırken Mahzumoğulları Hz. Ali'ye aracı olmasını istediler. Hz. Ali halifeye giderek "Ey Osman Allah'tan kork. Sen Müslümanlardan salih bir kimseyi sürdürdün de o, senin bu sürgününde helak oldu. Şimdi de onun benzerini sürmek istiyorsun." deyince Hz. Osman, "Sen sürülmeyi ondan daha çok hak ediyorsun" dedi. Hz. Ali, "Yapabiliyorsan yap o halde." diye karşılık verdi. Olanları duyan muhacirler toplanarak Hz. Osman'a "Her konuşanı yanından kovacak ve sürgün edeceksen bu olacak iş değil." dediler. Bunun üzerine halife Ammâr'ı sürgün etmekten vazgeçti.¹⁶⁵

2.3.5. İbn Mes'ud'un Cenazesi

Abdullah b. Mes'ud da halifeye eleştirileri karşısında Ammâr ile aynı akıbete uğramıştı.¹⁶⁶ Olay şöyle gerçekleşmişti: 'Velid b. Ukbe, Kufe'ye vali olarak tayin edildiğinde İbn Mes'ud, yeni valiye görevlisi olduğu beytülmal memurluğundan istifa ettiğini çünkü kendisine güvenmediğini söyledi. Yeni vali durumu halifeye bildirmesi üzerine Hz. Osman onu Medine'ye göndermesini emretti. İbn Mes'ud Medine'ye gelip mescide girdiğinde halife hutbede idi. İbn Mes'ud'u görünce "Bakın, kustumuk ve pislik

¹⁶³ Belazuri, *Ensab*, VI, 166.

¹⁶⁴ Belazuri, *Ensab*, VI, 168-169.

¹⁶⁵ Belazuri, *Ensab*, V, 544.

¹⁶⁶ Belazuri, *Ensab*, VI, 147.

içinde dolaşan böcek geldi.” diye hakaret etti. İbn Mes’ud ise kendisinin öyle biri olmadığını, Bedir’de ve rıdvan biatında Resulullah ile beraber birlikte bulunduğunu söyledi. İbn Mes’ud’a yapılan hakareti işiten Hz. Aişe, Hz. Osman’a çıkışsa da halife İbn Mes’ud’u mescitten çıkarttırmış, köleleri onu dövmüşler, kaburgasını kırmışlardı.¹⁶⁷

İbn Mes’ud, kendisine yaptıklarından ötürü Hz. Osman’a dargın olarak vefat etti. Vasiyeti gereği cenaze namazını Ammâr b. Yasîr kıldırdı. İbn Mesud’un cenazesinin kendisinden habersiz defnedildiğini öğrenen halife, Ammâr’a çok kızdı.¹⁶⁸

2.3.6. Valiler Toplantısı

Şehirlerden kendisine ve valilerine yapılan eleştirilerin fazlaşması üzerine Hz. Osman hac zamanı valilerini Medine’ye çağırdı. Hz. Osman’ın yaptığı bu toplantıya Şam Valisi Muaviye b. Ebu Süfyan, Kufe Valisi Said b. el-As, Mısır Valisi Abdullah b. Sa’d b. Ebu Serh katılmışlardı.¹⁶⁹ Onlarla yaptığı istişare de bu muhalefet karşısında neler yapılabileceği konusunda görüşlerini aldı. Valilerden Abdullah b. Sad, muhalif kişilerin hediyelerle kazanılmasını önerdi. Said b. el-As, halkın sınır bölgelerindeki savaşlara yönlendirilerek fitnenin söndürülebileceğini söyledi. Muaviye ise her valinin kendi bölgesini kontrol altında tutmasının önemli olduğunu söyledi.¹⁷⁰ Toplantı sonunda Hz. Osman valilerden halkı daha çok kontrol altında tutmalarını ve muhaliflerin maaşlarının kesilerek onlara gözdağı vermelerini istedi.¹⁷¹ Halifenin yaptığı valiler toplantısından daha çok baskı ve tavizsizlik çıkmıştı.

Durumun vahametini kavramış olan Muaviye b. Ebu Süfyan, Hz. Osman’a Şam’a gitmeyi teklif etti. Bir diğer teklifi de halifeyi korumak üzere bir askeri birlik gönderebileceği idi. Ancak Hz. Osman, Muaviye’nin bu tekliflerini geri çevirdi.¹⁷² Muaviye’nin bu teklifi yapmasını Hz. Osman’ın hayatından kaygı duyduğu için değil, zaten yaşlanmış olan Hz. Osman’dan sonra hilafeti ele geçirmenin Şam’da daha kolay olacağını düşünmesidir.¹⁷³ şeklinde yorumlanması makuldür. Zira ilerleyen süreçte Hz. Osman’ın Medine’de evinde kırk gün gibi bir süre muhasara edilmesi esnasında bir yardım göndermemesi bunun kanıtıdır.

¹⁶⁷ Belazuri, *Ensab*, VI, 140.

¹⁶⁸ Belazuri, *Ensab*, V, 159.

¹⁶⁹ İbnül Esir, *Kamil*, III, 154.

¹⁷⁰ Belazuri, *Ensab*, VI, 210.

¹⁷¹ Taberî, *Tarih*, IV, 335.

¹⁷² Taberî, *Tarih*, IV, 344; İbnül Esir, *Kamil*, II, 528.

¹⁷³ Bu görüş ile ilgili bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-3 Hz. Osman*, 144.

Muaviye Medine'den ayrılmadan önce Hz. Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyir b. Avvam, Sa'd b. Ebu Vakkas ve Ammâr b. Yasîr'in bulunduğu yere geldi. Onlara dedi ki: "Ey Sahabe topluluğu! Bu yaşlı zat hakkında size hayrı tavsiye ediyorum. Allah'a yemin ediyorum ki sizin aranızda öldürülecek olursa Medine'yi atlar ve savaşçılarla dolduracağım." Sonra Ammâr b. Yasîr'e döndü ve şöyle dedi: "Ey Ammâr! Şam'da yüz bin atlı savaşçı vardır. Hepsi maaşlarını almaktadır. Üstelik onların oğulları ve köleleri de vardır. Bunlar ne Ali'yi ve akrabalarını, ne Ammâr'ı ve geçmiş hizmetlerini, ne Zübeyr'i ve arkadaşlarını, ne de Talha'yı ve hicretini bilirler. Abdurrahman b. Avf ve servetinden korkmazlar. Sa'd b. Ebu Vakkas ve davetinden sakınmazlar. Ey Ammâr! Sakın yarın ortaya çıkacak bu Osman'ın katli, bu da Ali'nin katili diye söz edilecek fitnenin içinde yer almayasın."¹⁷⁴

Muaviye Medine'den ayrılmadan önce halife'ye Hz. Ali, Talha ve Zübeyr'i öldürmesi gerektiğini söylemişti. Hz. Osman reddedince de "Sen onları öldürmezsen onlar seni öldürecekler." diye uyarılmıştı.¹⁷⁵ Artık konuşmalarda ölümden, öldürülmekten bahsedilmesi göstermektedir ki Müslümanların arasındaki ihtilaflar geri dönülmez bir restleşmeye doğru gitmektedir. Zaten valiler toplantısından sonra Kufeliler valileri olan Said b. el-As'ı Kufe'ye sokmamışlar, yerine Ebu Musa el-Eşari'yi vali olarak başlarına atadıklarını halife'ye bildirmişlerdi. Halife de bu oldubitti karşısında sessiz kalarak durumu kabul etmişti.¹⁷⁶

2.3.7. Mısır Müfettişliği

655 yılında Medine halkından bir grup Hz. Osman'a gelerek şehirlerde memnuniyetsizliklerin ve eleştirilerin arttığını, şikayet mektuplarının geldiğini söyleyip kendisinin bunlardan haberi olup olmadığını sordular. Halifenin kendisine gelen haberlerin buralarda bir sorun olmadığı yönünde olduğunu söyledi. Hz. Osman onlara ne önerdiklerini sordu. Onlar gözlem yapıp bilgi toplamaları için güvendiği adamlarını şehirlere göndermesini tavsiye ettiler. Bunun üzerine halife, Muhammed b. Mesleme'yi Kufe'ye, Usame b. Zeyd'i Basra'ya, Abdullah b. Ömer'i Şam'a, Ammâr b. Yasîr'i Mısır'a gönderdi. Eyalet merkezlerine gönderilen müfettişler olumlu görüşlerle döndüler. Muhalefetin tırmandığı, hoşnutsuzluğun arttığı böyle bir ortamda şehirlere

¹⁷⁴ İbn Kuteybe, *İmame*, 58-59.

¹⁷⁵ İbn Kuteybe, *İmame*, 52.

¹⁷⁶ İbn Kesir, *Bidaye*, XII, 276; Zehebi, *Tarihu'l-İslam*, çev: Muzaffer Can, (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2000), VI, 108-111.

gönderilen müfettişlerin herhangi bir olumsuzluk bildirmemiş olmaları ilginçtir. Muhtemelen bu kişiler şehirlerde valiler tarafından karşılanmış ve muhaliflerle görüştürülmemişlerdi.¹⁷⁷

Tüm müfettişler şehirlerden dönmelerine rağmen Ammâr Mısırdan dönmemişti. Akıbeti hakkında endişelerin arttığı sırada Mısır valisinden bir mektup geldi. Mektupta, bir grup Mısırlının Ammâr'ı kendi tarafına çektiği yazıyordu. Bu kişilerden bazılarının isimlerini veriyordu: Abdullah b. Sevda, Sevdan b. Himran, Kinane b. Bişr. Mektup, Ammâr'ı ve bu kişileri öldürme izni isteyerek sona eriyordu. Halife valiye öldürme izni vermediğini bildirdi.¹⁷⁸

Hz. Osman'ın Ammâr'ı Mısır'a göndermek için çağırdığında kendisinden daha önce yaptıklarından ötürü özür dilediği kaydedilir.¹⁷⁹ Hz. Osman'ın Ammâr'ın Mısır toplumu üzerindeki etkisinden yararlanarak muhalefeti durdurmak istediği düşünülebilir.¹⁸⁰ Fakat Ammâr'ın Mısır'da muhaliflerle beraber hareket etmesi üzerine halife Ammâr'ı geri getirtmişti. Bu durumda Mısırlı muhalifler 'Ammâr'ın sürüldüğü' söylentisini yayıp Mısırlıları Medineye yürümeye çağırmışlardı.¹⁸¹

Muhammed b. Sa'd b. Ebi Vakkas, Ammâr b. Yâsir'in Mısır dönüşü babası tarafından çağrıldığını ve aralarında şöyle bir tartışma geçtiğini anlatıyor. Sa'd, "Sen bizim aramızda iken hayır ehli idin. Şimdi Müslümanlar arasındaki şu fesada koşturup, müminlerin halifesine karşı insanları kışkırttığına dair bana ulaşan haberler neyin nesi, aklın halâ başında değil mi?" diye sorunca, Ammâr sarığını başından çıkarıp "Şu sarığı başımdan attığım gibi Osman'ı da vazifeden böyle attım!" dedi. Sa'd'ın "İnna lillah ve inna ileyhi raciün. Yazık sana! Yaşın ilerledi, kemiklerin inceldi, ömrün sona erdi. Şimdi de İslam'ın senin boynundaki halkasını çıkarıp atıyorsun. Dinden çirliçiplak soyunuyorsun öyle mi?" diye çıkışması üzerine Ammâr'ın öfkelenerek "Sa'd'ın fitnesinden Allah'a sığınırım!" dediği ve kalkıp gittiği rivayet edilir.¹⁸²

Ammâr'ın Sa'd'a söylediği "Şu sarığı başımdan attığım gibi Osman'ı da vazifeden böyle attım!" sözü önemlidir. Ammâr'ın bu aşamadan sonra artık Hz. Osman'ın halife olarak kalmasını istemediğini göstermektedir.

¹⁷⁷ Bu görüş ile ilgili bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-3 Hz. Osman*, 143.

¹⁷⁸ Taberi, *Tarih*, IV, 341; İbnul Esir, *el-Kamil*, II, 526-527.

¹⁷⁹ Belazuri, *Ensab*, VI, 165.

¹⁸⁰ Bu görüş hakkında bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-3 Hz. Osman*, 122.

¹⁸¹ Belazuri, *Ensab*, VI, 165.

¹⁸² Zehebi, *Tarih*, VI, 116-117.

2.3.8. Kuşatma ve Hz. Osman'ın Katli

Kufe, Basra ve Mısır'dan binlerce muhalif 656 yılında hac bahanesiyle Medine'ye geldi.¹⁸³ Hz. Ali, muhalifleri dinleyerek taleplerini Hz. Osman'a iletti. Halife bir ahitname yazdı. Buna göre valiler değiştirilecek, sürgün cezaları iptal edilecek, beytülmal adil dağıtılacaktı. Hz. Osman da bunları mescitte söyleyip herkesi memnun etti.¹⁸⁴ Tüm muhalifler memleketlerine doğru yola çıktılar. Mısır yolcuları şüphelendikleri bir atlıda Mısır valisine 'bu muhaliflerin öldürülmesini' emreden bir mektup buldular. Sorgulama sonucu mektubun Mervan'ın yazdığı anlaşıldı. İsyancılar tekrar Medine'ye dönerek Mervan'ın azledilerek cezalandırılmasını istediler. Halife, bunu kabul etmedi. İşler bu noktaya ulaştığında artık Talha b. Ubeydullah, Zubeyr b. Avvam ve Hz. Ali dâhil Hz. Osman'a kimse arka çıkmadı. Hz. Aişe umre bahanesiyle Mekke'ye gitti. Bazı sahabiler de Filistin'e gittiler.¹⁸⁵

Ülkenin her yerinden asiler Medine'ye geldiklerinde halife, Ammâr'a haber yolladı. Hz. Ali'nin şehir dışından gelen insanlarla görüşmek üzere yola çıktığını kendisinin de ona katılarak bu insanlara halifeden uzak tutmasını tavsiye etti. Ancak o bunu yapmaktan çekindi. Halife bu sefer Sa'd b. Ebu Vakkas'a haber göndererek Ammâr'a bu konuda ricacı olmasını istedi. Sa'd onun yanına gelerek asilere karşı Hz. Ali ile benzer bir tavır sergilemesini istedi. Ama Ammâr onu reddetti. Bunun üzerine Sa'd halifenin yanına döndü ve elinden geleni yaptığını fakat Ammâr'ı ikna edemediğini söyledi.¹⁸⁶

Mısırlı isyancıların Ammâr ile irtibatlı olduğuna dair rivayete göre Medine'ye gelen Mısırlılar sadece önceden mektuplaştıkları Muhammed b. Ebu Bekir, Muhammed b. Huzeyfe ve Ammâr b. Yasîr'in kendileri ile irtibat kurmasına izin vermişlerdi.¹⁸⁷ Hz. Osman'ın evini kuşatanlar arasında Ammâr b. Yasîr'in yanı sıra Rifaa b. Rafi el-Bedri, Haccac b. Guzeyye gibi sahabiler bulunuyordu.¹⁸⁸

Hz. Osman evinde kuşatma altında tutulurken, asiler ona su gitmesine mani olmuşlardı. Hz. Osman, bu durumu Ammâr'a haber göndererek su getirilmesini istedi. O da bu talebi Talha b. Ubeydullah'a iletti. Fakat Talha reddetti. Bunun üzerine Ammâr

¹⁸³ Taberî, *Tarih*, III, 557.

¹⁸⁴ Taberî, *Tarih*, III, 559-560.

¹⁸⁵ Taberî, *Tarih*, III, 562.

¹⁸⁶ Taberî, *Tarih*, IV, 358.

¹⁸⁷ Taberî, *Tarih*, IV, 353; İbnü'l Esir, *Kamil*, II, 587; İbn Kesir, *Bidaye*, X, 445.

¹⁸⁸ Belazuri, *Ensab*, VI, 174.

“Subhanallah! Osman bu Rume kuyusunu satın aldı ve insanlar faydalansın diye infak etti. Şimdi onlar onun su içmesine engel oluyorlar”¹⁸⁹ diye itiraz etmişti. Bu rivayet Ammâr ile Hz. Osman’ın aralarında bir problem olmadığını göstermez. Ancak Ammâr b. Yasîr’in adaletli ve insafî bir kişi olduğuna delil olabilir. Ayrıca bu rivayetten sahabilerden Talha b. Ubeydullah ile beraber Ammâr b. Yâsir’in halifenin muhasarasında aktif rol aldıklarını da çıkarabiliriz.

İsyancılar, görevden çekilmesi için Hz. Osman’a yirmi gün süre verdiler. Ama o geri adım atmadı. Hz. Osman’ın evinin çevresinde kendisini koruyan adamları vardı. Yirmi günün sonunda çatışmalar baş gösterdi. Bir grup isyancı, evin çatısından halifenin bulunduğu odaya girip onu öldürdüler.¹⁹⁰

Hz. Osman’ın öldürülmesine Ammâr’ın katılıp katılmadığı hususunda şu rivayet önemlidir. Hz. Ali Cemel ashabına karşı asker toplamak için Hz. Hasan’ı ve Ammâr’ı Kufe’ye yolladığında, mescidde Kufelilerle aralarında şöyle bir diyalog geçmişti. Mesruk b. Ecda, Ammâr’a “Osman’ı neden öldürdünüz?” diye sorduğunda Ammâr şöyle cevap vermiştir: “Şerefimize laf edildiği ve tenimize vurulduğu için.” Ebu Musa el-Eşari, Ammâr’a halife’yi bizzat öldürüp öldürmediğini sorunca Ammâr kendisinin olaya katılmadığını fakat öldürülmesine de üzüldüğünü söyledi.¹⁹¹

Hz. Osman’ın halifeliği döneminde Ammâr’ın tavrı tamamen muhalefet üzerine gelişti. Hz. Osman’ın seçilmesine itirazını sürecin başında net bir şekilde ortaya koydu. Sonraki süreçte Hz. Osman’ın icraatlarını eleştirenlerin başında yer aldı. Eleştirilerini defalarca bizzat halifenin yüzüne sert bir şekilde söylemekten çekinmedi. Bu tavrının sonucu uğradığı sert mukabeleleri göğüsledi, eleştirilerinden geri adım atmadı. Muhalefetin isyana dönüştüğü evrede isyancılarla iletişim halinde oldu. Hz. Osman evinde kuşatıldığı sürece onlara destek verdi. Hz. Osman’ın öldürülmesi eylemine bizzat katılmamakla beraber ölümü hak ettiğini bizzat ifade etti. Her fırsatta Müslümanların idareciliğinin Resulullah’ın (sav.) ailesinin hakkı olduğunu ifade etti. Bu konuda diğer iki halife döneminde olmadığı kadar netti.

¹⁸⁹ Belazuri, *Ensab*, V.26.

¹⁹⁰ Taberî, *Tarih*, III, 562-565.

¹⁹¹ Taberî, *Tarih*, IV, 482.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. ALİ DÖNEMİ

3.1. HALİFE SEÇİMİ

Hiz. Osman'ı öldüren asiler, Medine'de duruma hakim idi. Hilafete kendileri ile çelişmeyecek birini getirmek istiyorlardı.¹⁹² İsyancıların liderleri ve ensarın ileri gelenleri, Hz. Ali'ye biat ettiklerini ilan ettiler.¹⁹³ Biat, Taberi'deki bir rivayete göre Hz. Osman'ın öldürüldüğü gün gerçekleşti.¹⁹⁴ İbn Sa'd, bir gün sonra biat edildiğini aktarır.¹⁹⁵ Hz. Ali en başından beri halifeliğin kendisinin ve ailesinin hakkı olduğunu iddia ediyordu.¹⁹⁶ Ayrıca son şurâda Hz. Osman'ın karşısındaki tek aday olduğu için halifeliğe kendini hazırlamıştı.¹⁹⁷

Medine'de genel biatin yapılması için Mescid-i Nebî'de toplandı. Ammâr b. Yâsir'in Hz. Ali'ye ilk biat edenlerden olduğu nakledilir.¹⁹⁸ Hilafet beklentisinde olan Talha b. Ubeydullah ile Zübeyr b. Avvam da isyancıların zoru ile getirilerek biat ettirildi.¹⁹⁹ Akabinde orada hazır bulunan Müslümanlar, Hz. Ali'ye biat ettiler.²⁰⁰ Zübeyr ve Talha isyancıların gözdağı vermesi sonucu beyat ettikten sonra Ali'ye şöyle dedikleri rivayet edilir: "Sana neden biat ettiğimizi biliyor musun? Sana yönetimde ortak olmak için."²⁰¹ Bu bağlamda Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'den Basra ve Kufe valiliklerini istekleri ve bu isteklerinin reddedildiği de rivayet edilir.²⁰²

Ammâr b. Yâsir'in bu süreçte bütün toplumsal katmanların Hz. Ali'ye biat etmesinin önemli olduğunu düşünüyordu. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Üsâme b. Zeyd, Abdullah b. Ömer, Muhammed b. Mesleme, Hassân b. Sâbit ve Ka'b b. Mâlik, Ebu Said Hudri, Abdullah b. Selam, Zeyd b. Sabit gibi bazı önde gelen sahabiler biat

¹⁹² Bu konuda bk. Mahmut Kelpetin, *Hulefa-i Raşidin*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2012), 281.

¹⁹³ İbn Kuteybe, *İmame*, 81-82; Bu konudaki tartışmalar için bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 42-44.

¹⁹⁴ Taberî, *Tarih*, IV, 429.

¹⁹⁵ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 31.

¹⁹⁶ İbnül Esir, *Kamil*, III, 114.

¹⁹⁷ Bu görüş ile ilgili bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, 42.

¹⁹⁸ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 31.

¹⁹⁹ Taberî, *Tarih*, III, 430.

²⁰⁰ Taberî, *Tarih*, III, 569; İbnü'l Esir, *Kamil*, III, 82.

²⁰¹ Taberî, *Tarih*, III, 570.

²⁰² İbni Kuteybe, *İmame*, II, 51-52.

etmemişlerdi.²⁰³ Ammâr'ın bu kişileri Hz. Ali'ye biat etmeleri için ikna etmeye çalıştığını görüyoruz. Ammâr b. Yasîr, Hz. Ali'ye dedi ki: “Ey Mü'minlerin Emiri! Bana izin ver. Abdullah b. Ömer'e gideyim ve onunla konuşayım. Belki bu hususta size karşı duyduğu ağır hissiyatta bir hafifleme meydana gelir.” Hz. Ali izin verince Ammâr, İbn Ömer'e gitti ve ona, “Ey Abdurrahman, Hz. Ali'ye Muhacir ve Ensar biat ettiler. Sana üstün tuttuğumuzda seni kızdırmayacak veya seni ona üstün tuttuğumuzda razı olamayacağın kimseler de biat etti. Namaz ehline karşı kılıç kullanmayı reddetmişsin. Biliyorsun ki katil öldürülür, zina eden evli de recmedilir. Katil kılıçla öldürülürken zina eden taşlanarak öldürülür. Hz. Ali namaz ehlinde kimseyi öldürmüş değil ki katile uygulanan ceza ona uygulansın.” İbn Ömer dedi ki: “Ey Ebü'l Yakzan! Babam, vefat ederken Resulullah'ın (sav.) kendilerine razı olduğu sahabileri şura heyeti olarak topladı. Heyetin içinde hilafeti en çok hak eden Ali idi. Ne var ki kılıcın işe karıştığı bir olay vuku bulmuştur. Bu konuda nasıl bir hüküm takip edileceğini bilmiyorum. Allah'a yemin ederim ki Ali'ye karşı gizli ve açık olarak husumet beslemem karşılığında dünya ve içindekiler bana verilse buna razı olmam.” Ammâr, oradan ayrılarak İbn Ömer'in söylediklerini Hz. Ali'ye aktardı. Hz. Ali, Ammâr'ı Muhammed b. Mesleme'ye gönderdi. Ammâr gittiğinde Muhammed ona: “Ey Ebü'l Yakzan! Ali seninle aramdaki ihtilaf noktasıdır. Vallahi Resulullah'tan (sav.) elimde delil olmasaydı Ali'ye biat edecektim. Bütün insanlar ona karşı da olsa ben onun yanında olurum. Ancak bu konuda re'ye yer bırakmayan Peygamberin bir emri vardır.” dedi. Ammâr: ‘Nasıl?’ diye sordu. Muhammed (sav.) buyurdu ki: “Müslümanların veya namaz ehlinin vuruştuklarını görürsen...” Ammâr dedi ki: ‘Eğer sana Resulullah (sav.) Müslümanlar dediyse Allah'a yemin ederim ki kılıçlarıyla vuruşan iki Müslüman hiçbir zaman göremezsin. Eğer sana namaz ehli dediyse bunu senden başka kim duydu? Sen tek şahitsin ve Resulullah'tan (sav.) veda haccında söylediği ‘Kanlarınız ve mallarınız, işlenen bir cinayet karşılığı olmazsa, size haramdır.’ sözünden başka bir sözü ona isnad etmiş oluyorsun. Ey Muhammed! Bunu söylemekle sen, biz muhalif ve asilere karşı savaşmayacağız demiş oluyorsun.” Bunun üzerine Muhammed b. Mesleme: “Yeter ey Ebu'l Yakzan!” dedi. Ammâr daha sonra Sa'd b. Ebu Vakkas'a gitti ve onunla konuştu. Sa'd, çirkin sözler sarf edince Ammâr oradan ayrıldı. Hz. Ali'ye durumu anlattı. Hz. Ali, “Bu güruhu bırak. İbn Ömer zayıf bir kişidir. Sa'd kıskanç bir kimsedir.

²⁰³ Taberî, *Tarih*, IV, 431; İbn Haldun, *Mukaddime*. çev: Süleyman Uludağ. (İstanbul: Dergah Yayınları, 2017), 542.

Muhammed b. Mesleme'ye yaptığım kötülük kardeşi Yahudi Merhab'ı öldürmemdir.” dedi.²⁰⁴

Ammâr b. Yâsir, Hz. Ali'ye biat etmeyen bu sahabelerin toplumda huzursuzluğu körükleyeceklerini düşününerek endişeleniyordu. Bu amaçla onların biat etmeye ikna etmek için çaba harcadı. Fakat Hz. Ali, sahabelerden kimin siyasal olarak tehlike oluşturabileceğini, kimin sorun çıkarmayacağını doğru hesaplayabildiği için bu kimseleri biata zorlamadığı gibi ikna için görüşme dahi yapmadı. Çünkü yukarıda alıntı yaptığımız Ammâr'la konuşmasında söylediği gibi bu sahabelerden birçoğunun biattan imtina etmesinin sebebinin kişisel olduğunu düşünüyordu.

İsyancılar, biat etmeyen bu sahabelerden zorla biat alınması gerektiği görüşünde idiler. Hz. Ali onları kendi hallerine bıraktı.²⁰⁵ Hz. Ali'nin bu kimselerden biat almakta ısrar etmemesinin sebebinin ‘bu şahısların halife olmak gibi bir beklentilerinin olmaması’²⁰⁶ şeklinde değerlendiren yorum yerindedir.

Bu süreçte ve sonrasında Ammâr'ın Hz. Ali'nin en büyük destekçisi ve savunucusu olduğunu şu rivayet iyi anlatıyor: ‘Kufe’de bir adamın yanına vardım. Bir de ne göreyim! Onun yanında oturan ve terzi olan bir adam! Tilki ya da sincap derilerinin kürklerini dikiyor. “Ali'nin ne yaptığını görmedin mi? O şöyle şöyle yaptı” dedim. Bunun üzerine o adam şöyle dedi: “Ey Fasık! Dikkat et. Senin Mü'minlerin Emiri hakkında konuştuğunu görüyorum.” Arkadaşım “Dur ey Ebu Yakzan! Bu benim arkadaşım.” dedi. Sonra onun Ammâr olduğunu öğrendim.²⁰⁷

Hz. Ali halife seçildikten sonra ilk iş olarak tüm valileri değiştirmek yoluna gitti. Bu konuda Abdullah b. Abbas'ın “şehirlerdeki halkın biatlarını bekle” şeklindeki uyarısını dinlemedi.²⁰⁸ Neticede şehirlerde aleyhine bir muhalefet cephesi meydana gelmeye başladı. Şamlıların desteğini arkasına alan Muaviye, Hz. Ali'ye karşı olduğunu ilan etti.²⁰⁹

Hz. Ali'nin yaptığı diğer bir önemli değişiklik ise Hz. Ömer'in kurduğu ve son zamanlarında değiştirmek istediği maaş (atâ) sistemini değiştirmesi oldu. O ana kadar

²⁰⁴ İbn Kuteybe, *İmame*, 83.

²⁰⁵ Taberî, *Tarih*, III, 570.

²⁰⁶ Bu görüş ile ilgili bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, 49.

²⁰⁷ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 292.

²⁰⁸ Taberî, *Tarih*, III, 571.

²⁰⁹ Taberî, *Tarih*, IV, 5.

bu maaş sisteminden en çok istifade eden Kureyş'in önde gelenleri bunu tepki ile karşıladılar.²¹⁰

Hız. Ali halife seçildikten sonra Hız. Osman'ın katillerini bulup cezalandırma hususunda hiçbir adım atmadı.²¹¹ Çünkü çevresinde bulunan Muhammed b. Ebu Bekir, Malik b. Haris el-Eşter gibi kimseler aktif olarak bu olaya karışmışlardı ve açıkça bunu söylüyorlardı.²¹² Zaten Hız. Ali de Hız. Osman'ın yaptığı büyük hatalar neticesinde öldürüldüğünü düşünüyordu.²¹³ Onun bu tavrı muhaliflerinin kendisini Hız. Osman'ın katili olarak ilan ederek karşı cephe oluşturmalarının bahanesi oldu.

Hız. Ali Şam'da kendisine karşı muhalefetin oluşması üzerine bazı kimselerle görüşmelerde bulundu. Bunlardan Muğire b. Şube ile aralarında şöyle bir konuşma gerçekleşti. Hız. Ali Muğire b. Şube'ye "Ey Muğire! Allah için var mısın?" dedi. Muğire: "Neyi kastedin ey Mü'minlerin Emiri?" diye sordu. Hız. Ali ona: "Kılıcımı alır seni geçene ulaşır, seninle olanları geçersin. Ben bazı meseleler görüyorum ki, bunların çözümü için kılıçların bilenmesi ve bunlarla bazı boyunların vurulması gerekecektir." deyince, Muğire: "Ey Mü'minlerin Emiri! Ben Osman'ı haklı görmedim. Ancak öldürülmesini de doğru bulmadım. Bu bir karanlıktır ve bunu karanlıklar takip edecektir. Ey Mü'minlerin Emiri! Bana izin versen de kılıcımı bir kenara koyup evimde yatsam. Ta ki karanlık dağılsın ve gecenin karanlığına ay doğsun. Böylece önümüzü görelim, doğru yolda olanların izinden gidelim ve zalimlerin yolundan sakınlım." Hız. Ali: "Sana izin verdim. Kendi yolunda dilediğin gibi davranabilirsin." Bunun üzerine Ammâr ayağa kalkarak, "Ey Muğire! Maazallah, gözlerin açıkken ama olarak oturacak, galip geldiklerine mağlup olacak, önüne geçtiğin senin önüne geçmiş olacak. Bak iyi düşün, taşın, ne yapacağına karar ver. Bana gelince ben ilk saftakilerden olacağım." diye tepki gösterince Muğire: "Ey Ebul Yakzan! Sakın su birikintisinden kaçarken kızgın güneşin yaktığı kızgın kumlara yakalanmayasın." dedi. Hız. Ali, Ammâr'a "Onun bırak. O ahireti ancak dünyevi maslahatla karışık olarak murat etmektedir. Ey Muğire! Bu yol peşinen sahibini dünya sonrası umulan cennete götüren ödüldür. Sana geldiğimizde sen yatmaya devam et" dedi. Muğire dedi ki: "Ey Mü'minleri Emiri! Sen benden iyi bilirsin. Ben senin safında savaşsam da sana karşı kimseye destek vermem. Eğer bu duruş doğruysa ben zaten bunu istiyorum. Hatalı ise ondan kurtulmuş

²¹⁰ Bu görüş hakkında bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hız. Ali*, 46.

²¹¹ Belazuri, *Ensab*, IV, 200.

²¹² Belazuri, *Ensab*, IV, 200,221.

²¹³ Şerif er-Radi, *Nehcül Belaga*, çev. A. Demircan, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1997), 63; Bu konuda bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hız. Ali*, 54-56.

olurum. Benim başka çok günahlarım var. Ondan dolayı mağfiret dilemekten başka seçeneğim yok”²¹⁴

3.2. CEMEL SAVAŞI

Hz. Ali, Şam’a gönderdiği yeni valiyi şehirden kovarak isyan eden Muaviye’ye karşı sefere hazırlanırken Mekke’de yeni bir isyan çıktı.²¹⁵ Hz. Aişe’nin başını çektiği bu muhalif kesim, Medine’de umduklarını bulamayan Talha ve Zübeyr’in umre bahanesi ile Mekke’ye gelerek katılması ile güç kazandı. Bu grup, Ümeyyeoğullarının kışkırtmaları ve maddi destekleri ile etrafına insanları toplayarak bir orduya dönüştü.²¹⁶

Aslında birbirlerine rakip olan bu unsurlar (Hz. Aişe, Talha, Zübeyr ve Ümeyyeoğulları) Hz. Ali’ye karşı bir ittifak yapmışlardı.²¹⁷ Hz. Aişe, Resulullah (sav.) hayatta iken meydana gelen ifk olayındaki tutumu nedeniyle Hz. Ali’den hoşlanmıyordu.²¹⁸ Hz. Ali’ye Medine’de biat edildiğini duyduğunda ‘Bunun kabul edilemeyeceğini ve Hz. Osman’ın haksızca öldürüldüğünü, onun hakkının alınarak hilafetin şuraya devredilmesi için mücadele edeceğini’ söyledi.²¹⁹ İttifaka sonradan katılan Talha ve Zübeyr’in de önceleri Hz. Osman’a sert muhalefet yapan kimseler olmalarına rağmen, onun kan davasını güden bir konuma gelmeleri ise tamamen siyasiidir. Aynı şekilde önceleri Hz. Aişe, Hz. Osman’ı en sert eleştirenlerin başında geliyordu.²²⁰ Hilafet için düşündüğü isim Talha b. Ubeydullah idi.²²¹ Onun seçilmemiş olması Hz. Aişe’yi mücadeleye sevk etti.²²²

Hz. Osman’ın kabilesi olan Ümeyyeoğulları ise Hz. Ali’ye biat etmeyerek daha rahat hareket edebilecekleri Mekke’de toplanmışlardı. Hz. Ali’nin zayıflatılması için Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr’den hiç hoşlanmadıkları halde bu muhalefet ordusuna

²¹⁴ İbn Kuteybe, *İmame*, 87.

²¹⁵ İbnül Esir, *Kamil*, III, 99.

²¹⁶ İbnül Esir, *Kamil*, III, 101.

²¹⁷ Bu konuda bk. Adem Apak, *Hulefa-i Raşidin Dönemi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 300.

²¹⁸ İfk olayı; Hz. Aişe’ye zina iftirası atılmış, bir süre Medine’de dedikodulara neden olmuştu. Bu olayda Hz. Ali Resulullah’a Aişe’yi boşamasını tavsiye etmişti. Hz. Aişe’nin bu tavır unutmadığı ve hiçbir zaman affetmediği anlaşılmaktadır.”; Bu tartışma hakkında bk. Adem Apak, *Hulefa-i Raşidin Dönemi*, 297.

²¹⁹ İbn Kuteybe, *İmame*, 88; İbnül Esir, *Kamil*, III, 101.

²²⁰ Mustafa Fayda, “Aişe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.II, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 201-205.

²²¹ Taberi, *Tarih*, IV, 448.

²²² Bu görüş için bk. Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, (Ankara: Otto Yayıncılık, 2015), 181-182.

katıldılar.²²³ Hz. Ali'nin azlettiği Ümeyyeoğulları'ndan olan Yemen ve Basra'nın eski valilerinin yanlarında getirdiği beytülmal paralarıyla ordu donatıldı.²²⁴

Muhalifler, taraftarlarını genişletebilecekleri en uygun ortam olduğu düşüncesiyle Basra'ya gitmeye karar verdiler.²²⁵ Yoldaki katılımlarla üç bin kişiye ulaştıkları rivayet edilir.²²⁶ Basra'ya geldiklerinde iyi karşılanmadılar. Çünkü Basralılar, Hz. Ali'nin gönderdiği valiye itaat etmişti. Basra önde gelenleri ile muhalifler arasındaki görüşmeler sert tartışmaya dönüştü. Basralılar, özellikle Talha ve Zübeyr'in bu davada hiç samimi olmadıklarını söylüyorlardı. Talha'ya "Gönderdiğin mektuplarla bizi Osman'a karşı kışkırtıyordun. Şimdi onun kanını dava ediyorsun." diyerek mektupları gösteriyorlardı.²²⁷ Tartışmalar sonuçsuz kaldı. Muhalifler, gece baskın yaparak ufak bir çatışmayla şehri ele geçirdiler. Valiyi önce hapsedip işkence yaptılar sonra da şehirden kovdular.²²⁸ Çevre vilayetlere mektuplar göndererek kendilerine katılmalarını istediler.²²⁹ Bu muhalifler ile Şam'daki Muaviye arasında bir yardımlaşma olmadı. Muaviye, planlarını Hz. Ali ile bu grubun karşılaşmalarının sonucuna göre yapmıştı.²³⁰

Hz. Ali, ordusu ile Medine'den yola çıkarak Kufe yakınlarında karargah kurdu. Ammâr b. Yasîr ve Muhammed b. Ebu Bekir'i Kufelilerin nabzını yoklamak üzere gönderdi. Onlar Kufe'de halkın Hz. Ali'ye katılmaları için çağrıda bulundular. Kufe Valisi Ebu Musa el-Eşari, halkın toplandığı mescitte minbere çıkarak şöyle dedi: "Bu öyle büyük bir fitnedir ki ona karşı uyuyan uyanık olandan, oturan ayakta olandan, ayakta duran yürüyenden, yürüyen süvari olandan daha hayırlıdır. Kılıçlarınızı kınına sokun ki bu fitne son bulsun."²³¹ Bunun üzerine Ammâr b. Yasîr kalkarak şöyle dedi:

Ey İnsanlar! Ebu Musa her iki gruba da katılmamanızı tavsiye ediyor. Yeminle söylüyorum ki doğru söylemiyor. Allah onun söylediği gibi davranan kullarından razı olmaz. Allah şöyle buyuruyor: Eğer mü'minlerden iki grup savaşırsa onları barıştırın.²³² 'Eğer biri diğerine isyan ederse isyan edenlerle Allah'ın emrine itaat edinceye kadar savaşın.'²³³ O halde insanlar birbirleriyle çekişir ve birbirlerinin kanını akıtırken kullarının evlerinde oturup seyretmelerine Allah razı değildir.

²²³ İbni Sad, *Tabakat*, III, 35.

²²⁴ Belazuri, *Ensab*, III, 21; Taberî, *Tarih*, IV, 452; İbnül Esir, *Kamil*, III, 101.

²²⁵ Taberî, *Tarih*, IV, 441; İbnü'l Esir, *Kamil*, III, 102.

²²⁶ Belazuri, *Ensab*, III, 22.

²²⁷ İbnül Esir, *Kamil*, III, 105; Taberî, *Tarih*, IV, 469.

²²⁸ Taberî, *Tarih*, IV, 468. İbnü'l Esir, *Kamil*, III, 108.

²²⁹ Taberî, *Tarih*, IV, 16.

²³⁰ Bu görüş için bk. İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000) 96.

²³¹ İbn Kuteybe, *İmame*, 106-107.

²³² Hucurat 49/9.

²³³ Enfal 8/39.

Bizimle çıkın ve her iki grubun delillerini dinleyin. Hangisi yardıma layık ise ona uyun. Eğer barışlırsa Allah'ın emrini yerine getirmiş ve sevap kazanmış olarak döneceksiniz. Yok eğer birbirleriyle çekişmeye devam ederlerse bakacaksınız, hangisi asi ise Allah'ın emrettiği ve size farz kıldığı gibi Allah'ın hükmüne dönünceye kadar onunla savaşın.²³⁴

Bu iki elçi dönerek durumu anlatmaları üzerine Hz. Ali, Kufelilere hitaben bir mektup yazdı. Hz. Ali, oğlu Hasan, Abdullah b. Abbas, Kays b. Sa'd ve Ammâr b. Yasîr'i tekrar Kufe'ye gönderdi. Vali Ebu Musa el-Eşari Kufe mescidinde Hz. Ali'nin mektubunu okudu. Hz. Ali mektupta Kufelilere hitaben şöyle yazıyordu;

Size Osman'ın hikayesini anlatayım ki gözüyle görmeyen, gören gibi anlasın. İnsanlar Osman'ı eleştirdiler. Ben muhacirlerden biri olarak kusurlarını küçümser ve daha çok serzenişte bulunurdum. Bu iki zat Talha ve Zübeyr'in tarzı ise sert bir üslup idi. Aişe'nin onunla ilgili sözleri öfkeliydi. İnsanlardan bir topluluk karşı gelerek onu öldürdüler. İnsanlar gönül rızası ile bana biat ettiler. Bu iki zatta benden öncekilere biat edildiği gibi bana ilk biat edenlerdendi. Sonra umre için izin istediler, ben de izin verdim. Onlar ahdi bozdular ve savaş ilan ettiler. Mü'minlerin annesini fitneye vesile kılmak için evinden çıkardılar. Onlar, halkından yardım umarak Basra'ya gittiler. Yeminle söylüyorum icabet ederseniz bize değil Allah'a icabet etmiş olacaksınız. Yardımı dilenecek yegane varlık Allah'tır.²³⁵

Bunun üzerine Kufe ileri gelenlerinden Şureyh b. Hani ayağa kalkarak “Hz. Osman'ın katillerini merak ettiklerini, bunun bilgisini Allah'ın ayaklarına getirdiğini, bu davete icabet edeceklerini, tam bir itaatle dinleyeceklerini ve destek olacaklarını” söyledi. Ondan sonra Hz. Hasan ayağa kalkarak “Mü'minlerin Emiri Ali b. Ebu Talip'in seferine destek olmaları talebi ile geldiklerini, çünkü onların Arapların soyluları olduklarını, muhacir ve ensardan ona tabi olanların zafer için yeterli olduğunu fakat yardım etmeleri takdirde Allah'ın kendilerini de muzaffer kılacağını” söyledi.²³⁶ Ondan sonra Ammâr b. Yasîr ayağa kalkarak şöyle söyledi:

Haberlerimiz sizce meçhul idiyse de sonuç itibarıyla size geldik. Osman'ın katilleri insanlardan özür dilemiyor ve suçlarını inkar etmiyorlar. Hasımlarıyla aralarındaki ihtilafta Allah'ın kitabını işaret ediyorlar. Allah bu kitapta dilediğini ihya etmiş, dilediğini de öldürmüştür. Talha ve Zübeyr, ilk eleştirenler ve emir verenlerin sonuncularıydı. Ali'ye ilk biat edenler de onlardı. Onun icraatı kendilerinin kişisel beklentilerine cevap vermeyince, herhangi bir aykırı icraat olmadığı halde biatlerini ihlal ettiler. Bu gördüğünüz zat, Resulullah'ın kızının oğlu Hasan olduğunu biliyorsunuz. Size seferberlik talebiyle geldi. Hz. Ali mahiyetinde olan muhacir, Bedr gazileri ve ensar ile birlikte sizi gölgelemiş bulunmaktadır. Sizler Allah'a yardım edin ki sizi muzaffer kılsın.²³⁷

İbn Hibban ise olayı farklı bir tarzda anlatmaktadır. Buna göre Kufe mescidindeki konuşmaları şöyledir: Kufe valisi Musa el-Eşari halkın arasında idi.

²³⁴ İbn Kuteybe, *İmame*, 107.

²³⁵ İbn Kuteybe, *İmame*, 108.

²³⁶ İbn Kuteybe, *İmame*, 109.

²³⁷ İbn Kuteybe, *İmame*, 109.

Ayağa kalkarak Hz. Aişe'nin kendisine ve Kufe halkına gönderdiği 'Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra insanlar arasında sulhu tesis etmek için çıktığını, insanların evlerinde oturmalarını, bu savaşa katılmamalarını talimat vermesini' isteyen mektubu okudu.²³⁸ Bu konuda tarafsız olduğunu belirterek, Kufelilerin tarafsız kalmalarını istedi.²³⁹ Bunun üzerine Ammâr b. Yasîr tepkisini şöyle dile getirdi: "Aişe'ye Kur'an'da bir emir verilmiştir. Bize de farklı bir emir verilmiştir. Aişe'ye evinde oturması²⁴⁰ emredilirken, bize yeryüzünde fitne ortadan kalkıncaya kadar savaşmamız²⁴¹ emredilmiştir. Aişe kalkmış kendisi gibi kadınlara emredilen hükmü bize deklare ediyor. (Hz. Hasan'ı işaret ederek) İşte bu, Resulullah'ın amcaoğludur. Onu dinleyin. Kimin haktan yana olduğuna karar verin."²⁴² Sonra Hz. Hasan ayağa kalktı ve dedi ki: "Ey İnsanlar! Emirinizin çağrısına uyun. Kardeşlerinize katılmak için yola çıkın. Belki de Allah bu şekilde aramızda sulh tesis eder".²⁴³ Daha sonra Kufenin ileri gelenlerinden Hind b. Amr el-Beceli, Hicr b. Adi el-Kindi yaptıkları konuşma ile Hz. Ali'nin emrine tabi olmaları yönünde Kufelileri ikna ettiler.²⁴⁴ Vali Musa el-Eşari ise Malik b. Haris el-Eşter tarafından Kufe'den kovuldu. Kufelilerden önemli bir sayıda kişi Hz. Ali'nin ordusuna katıldı.²⁴⁵

Muhafiflerle Basra yakınlarında karşılaşan halife, görüşmeciler göndererek onları itaat etmeye çağırdı. Görüşmelerin sonuçsuz kalması sonucu savaş başladı.²⁴⁶ Ammâr b. Yasîr savaşta süvarilerin, Muhammed b. Ebu Bekir ise piyadelerin başında idi.²⁴⁷ Savaş, Hz. Aişe'nin devesinin etrafında gerçekleştiği için 'Cemel' ismini aldı.

Ammâr'ın ilerlemiş yaşına rağmen savaşta büyük bir gayretle savaştığını gösteren bir rivayet şöyledir: Ammâr, Hz. Aişe'nin devesinin yularını tutan ve deveye kimsenin yaklaşmasına izin vermeyen güçlü bir savaşçı olan Amr b. Yesribi'ye seslenerek teke tek dövüşmeyi istemiş, mübareze sonucunda biraz zorlansa da galip gelmiş, onu yaralayarak esir almıştır.²⁴⁸ Ammâr'ın savaş sırasında Zübeyr b. Avvam ile karşı karşıya geldiğini, mızrağını ona doğrulttuğunda Zübeyr'in "Ey Ebu'l-Yakzan!

²³⁸ İbn Hibban, *Siyer*, 432.

²³⁹ İbnü'l Esir, *Kamil*, III, 118.

²⁴⁰ Ahzab 33/33.

²⁴¹ Enfal 8/39.

²⁴² İbn Hibban, *Siyer*, 433.

²⁴³ İbn Hibban, *Siyer*, 433.

²⁴⁴ Taberî, *Tarih*, IV, 484.

²⁴⁵ İbnü'l-Esir, *Kamil*, III, 121.

²⁴⁶ Taberî, *Tarih*, IV, 509.

²⁴⁷ İbn Kuteybe, *İmame*, 112.

²⁴⁸ İbnü'l-Esir, *Kamil*, II, 604; İbn Kesir, *Bidaye*, X, 464.

Beni öldürecek misin?” sorusuna Ammâr’ın; “Hayır, ey Abdullah’ın babası dediği ve onunla çarpışmadığı, Zübeyr’in de ona kılıç çekmediği rivayet edilir.”²⁴⁹

Hız. Aişe’nin devesinin öldürülmesinden sonra muhalif ordu çözüldünce Hız. Ali’nin ordusu galip geldi. Savaşta, Zübeyr ve Talha’nın da aralarında olduğu binlerce Müslüman öldürüldü.²⁵⁰ Savaş bittiğinde Hız. Aişe’nin öldürülen devesinin üstündeki hevdece önce Muhammed b. Ebu Bekir yaklaşmış, Hız. Aişe “Bu da kim?” diye sorunca, o “saygılı kardeşin” demişti. Hız. Aişe: “Söz dinlemeyen evlat” karşılığını vermişti. Bu kez Ammâr, “Nasılsın anacığım!” diye sorunca Hız. Aişe; “Ben senin anan değilim” diye azarlamıştı. Ammâr ona: “Bilakis sen bunu hoş karşılamasan da bu böyledir.” diyerek karşılık vermiştir.²⁵¹ Hız. Aişe, halife tarafından refakatçi verilerek önce Basra’ya sonra da Medine’ye gönderildi.²⁵²

Cemel savaşı Müslümanların iki büyük kitle halinde savaştıkları ve birbirlerini öldürdükleri ilk karşılaşmadır. Hız. Ali ordusuyla galip gelmiş gözükse de karşısındaki muhalif kesim daha da kinlenmiş, Muaviye ise bu olaydan tek kazançlı çıkan kimse olmuştur.²⁵³ Hız. Ali savaş sonrasında Basra’ya girdi. Şehir halkı itaatlerini bildirdiler. Abdullah b. Abbas’ı Basra’ya vali tayin ederek Kufe’ye gitti.²⁵⁴

Müslümanların birbirlerinin kanını akıttığı bu ilk büyük savaşı yorumlayan sonraki dönem tarihçileri, bu fitneyi izah etmekte bir hayli zorlanmışlardır. Sahabenin siyasi bir ayrışmadan ötürü birbirlerini öldürmelerine kılıf arama gayreti bir kısım tarihçiyi ilginç tevellere ve akla ziyan uydurmalara sevk etmiştir.²⁵⁵ Bunların en meşhuru da hayali bir karakter olarak öne çıkarılan İbn Sebe’dir. Taberi’nin ravilerinden biri olan Seyf b. Ömer’e göre İbn Sebe’, Hicaz, Mısır, Kufe Şam vilayetlerini dolaşarak fitne ve karışıklık çıkarmış, Hız. Peygamber’in döneceğini, her peygamberin bir vasisi olduğunu, Hız. Peygamber’in de vasisinin Hız. Ali olduğunu, görevdeki halifelerin idareyi haksız bir şekilde ele geçirdikleri şeklindeki fikirlerini yaymıştır.²⁵⁶ Seyf b. Ömer, Cemel savaşında tarafların birbirlerine saldırmalarını sağlayan kişi olarak da İbn Sebe’ ve adamlarını öne sürer. İki ordu anlaşma umuduyla görüşmeler yaparken gece yarısı her

²⁴⁹ İbnü’l-Esir, *Kamil*, II, 456.

²⁵⁰ İbnül Esir, *Kamil*, III, 134.

²⁵¹ İbnü’l-Esir, *Kamil*, III, 254; İbn Kesir, *Bidaye*, X, 468.

²⁵² Taberî, *Tarih*, IV, 24-30.

²⁵³ Bu görüş için bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, 96.

²⁵⁴ İbn Kesir, *Bidaye*, VII, 395-397.

²⁵⁵ Bu konuda bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, 97.

²⁵⁶ Taberî, *Tarih*, IV, 340-341; İbnül Esir, *Kamil*, III, 78; İbn Kesir, *Bidaye*, VII, 167-168.

iki tarafta bulunan İbn Sebe'nin adamları saldırıya geçmiş, böylece savaş başlamıştı.²⁵⁷ Halbuki savaş Seyf b. Ömer'in iddia ettiği gibi gece baskınıyla başlamamış, Arap geleneğine uygun şekilde öğleyin başlayıp, akşam bitmiştir.²⁵⁸

Genel sünni bir tavır olan sahabeyi eleştirmeme refleksi ile, yaşanan bu vahim olayın sorumluluğu sahabenin üzerinden alınarak İbn Sebe'ye yüklenmiştir. Seyf rivayetleri ile dökülen Müslüman kanlarının sorumluluğu İbn Sebe' ve yandaşlarına mal edilerek olaya karışan sahabiler temize çıkarılmış gibi görünse de sahabenin iradesi ve karar verme yeterliliği hafife alınmıştır.²⁵⁹

3.3. SİFFİN SAVAŞI

Hz. Ali, başkent olarak Medine yerine Kufe'yi tercih etti. Bu seçimde önceki halifenin Medine'de korunamamış olması ve Kufe'de Hz. Ali'ye yakın ile bilinen önemli bir kesimin varlığı etkili oldu.²⁶⁰ Şam'da ise Muaviye'nin etrafında kabile reisleri ve Ümeyyeoğulları'ndan oluşan önemli bir güç meydana gelmişti. Hz. Osman'ın kanlı gömleği Şam mescidinde uzun süre asılı bırakılarak Şamlılar Hz. Ali aleyhine kışkırtıldı.²⁶¹

Muaviye, Amr b. As'ın yardımıyla bu süreçte birçok entrikada bulundu.²⁶² Dedikodular yayarak Hz. Ali'nin Kays b. Sa'd gibi çok değerli valisini azletmesini sağladı. Kışkırtıcı mektuplar yazıp çeşitli bölgelere haberler gönderdi, kamuoyu oluşturmaya gayret etti. Hz. Ali taraftarları arasında ayrılıklar çıkarmaya çalıştı.²⁶³

Hz. Ali ise Muaviye'ye mektuplar göndererek itaate çağırdı. Muaviye mektuplara karşılık verirken Hz. Osman'ın katillerini barındırdığını ve hilafeti şuraya bırakması gerektiğini yazıyordu. Sonraki mektuplar karşılıklı hakaret ve ithamlara dönüştü.²⁶⁴

Mektuplardan bir sonuç çıkmayınca Hz. Ali, hazırlıklarını tamamlayıp Şam'ın üzerine gitmeye karar verdi. Maiyetinde bulunan ensar ve muhacirlerle istişare etti.

²⁵⁷ Taberi, *Tarih*, IV, 493-507; İbnul Esir, *Kamil*, III, 120-124; İbn Kesir, *Bidaye*, VII, 239.

²⁵⁸ Taberi, *Tarih*, IV, 512.

²⁵⁹ Bu görüş için bk. Adnan Demircan, *Ali-Muaviye Kavgası*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2002), 102,103; Adem Apak, *Hulefa-i Raşidin Dönemi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 216-217.

²⁶⁰ Bu konuda bk. M. Mahfuz Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kufe*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 23.

²⁶¹ Taberi, *Tarih*, IV, 36.

²⁶² Bu konuda bk. Adem Apak, *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. el-As*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları), 156-160.

²⁶³ Taberi, *Tarih*, IV, 33.

²⁶⁴ İbn Kesir, *Bidaye*, VIII, 8; Belazuri, *Ensab*, III, 66.

Toplantıya katılan Haşim b. Utbe b. Ebî Vakkas, Kays b. Ubade, Sehl b. Huneyf kalkarak Hz. Ali'ye Şamlılarla olan bu seferinde haklı olduğunu ve kendisine kayıtsız ve şartsız itaat edeceklerini bildiren konuşmalar yaptılar.²⁶⁵ Toplantıda bulunan Ammâr b. Yâsir de şunları söyledi:

Ey Mü'minlerin Emiri! Yapabilirsen bir gün dahi beklemeden, asilerin ateşi yanmadan karşı koymak ve muhalefet etmek üzere kendi aralarında ittifak etmelerine fırsat vermeden bizi sefere çıkar. Onları rüşde ve hayırlı nasiplerine davet et. Kabul ederlerse saadete ererler. Bize karşı savaşmakta illa direneceklerse vallahi onların kanını akıtmak ve onlara karşı cihad etmek için gayret göstermek Allah'a yakın olmaya vesiledir ve ondan bir ikramdır.²⁶⁶

Halifenin ordusu ile Muaviye'nin ordusu Sıffin mevkinde karşılaştı. Hz. Ali tarafında çok daha fazla olmakla birlikte iki tarafta da sahabiler ve sahabi çocukları bulunuyordu.²⁶⁷ Bazı sahabiler Sıffin'e gelerek iki taraf arasında arabuluculuk yapıp kan dökülmesini önlemeye çalışmışlardı. Bunlardan Ebu Hureyre ve Ebu'd Derda önce Muaviye'ye giderek nasihat ederek "Senden daha faziletli ve bu işe daha layık olduğu halde Ali'ye karşı neden savaşıyorsun? O ilk muhacirlerdendir, sen ise 'talik'sin. Vallahi bilesin ki bu sözleri beka,yok oluştan ve doğruluk,fesattan daha hayırlıdır diye söylüyoruz." Muaviye onlara "Ben bu iş için Ali'den daha layığım demiyorum. Ben Osman'ın katillerini bana teslim edinceye kadar onunla savaşacağım." diye cevap verdi. Onlar katilleri teslim ederse ne yapacağını sorunca Muaviye: "O zaman Müslümanlardan bir fert olacağım. Ali'ye gidin, eğer Osman'ın katillerini teslim ederlerse hilafet işini şûrâya bırakmaya razıyım." dedi. Bunun üzerine Hz. Ali'nin karargahına gittiler. Hz. Ali'ye, Muaviye'nin sözlerini iletip 'Osman'ın katillerini teslim etmesine rağmen seninle yine de savaşırsa biz de seninle beraber olacağız' dediler. Hz. Ali katilleri tanıyorlarsa onları alabileceklerini söylemesi üzerine bu ikisi, Muhammed b. Ebu Bekir, Malik b. Haris el-Eşter ve Ammâr b.Yasîr'e giderek "Siz Osman'ın katillerisiniz, Ali sizi almamıza izin verdi" dediler. Bunun üzerine binlerce kişi "Osman'ın katilleri biziz." diye ortaya çıkınca "karmaşık bir durum bu, gerçek kişiyi bilmemizi imkansız hale getirdi" diyerek geri evlerine döndüler.²⁶⁸

İki taraf elçiler göndererek kendilerinin haklılığını iddia edip karşı tarafı itaate çağırdılar.²⁶⁹ Bu görüşmeler bir süre devam etti. Bir sonuç elde edilemeyince savaş

²⁶⁵ Minkarî, *Vak'atu Sıffin*, Çev: Cemalettin Saylık, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 87-89.

²⁶⁶ Minkarî, *Vak'atu Sıffin*, 88.

²⁶⁷ Bu konuda bk. İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan*, 105.

²⁶⁸ İbn Kuteybe, *İmame*, 159.

²⁶⁹ Taberî, *Tarih*, V, 6; İbn Kesir, *Bidaye*, III, 168.

vaziyeti alındı. Ammâr b. Yâsir doksan küsur yaşına rağmen bu savaşta da süvarilerin başında katılıyordu.²⁷⁰ Ammâr, savaş başlamadan mahiyetindekilere şöyle hitap etti:

‘Ey Allah’ın kulları! Kendine zulmeden ve Allah’ın kullarına Allah’ın kitabındaki hükümlerle hükmetmeyen kişinin kanının davacısı olduklarını iddia eden bir topluluk üzerine yürüyün. O kişiyi salih ve haksızlıklara karşı duran ve iyiliği emreden kimseler öldürdü. Bunun üzerine dünyalarından emin olunca ve bu din zelil dahi kılınsa başka bir şeye aldırmayanlar, ‘onu neden öldürdünüz?’ dediler. Biz ‘aykırı hareket ettiğinden’ dedik. Onlar ‘aykırı bir hareketi olmadı’ diye karşılık verdiler. Zira onları dünyadan yararlandırdı. Onlar da dünyayı yiyorlardı ve ondan otluyorlardı. Bunların üzerine dağlar yıkılsa dahi aldırılmazlar. Vallahi sanmıyorum ki onun kanı peşindedirler. Onlar bilirler ki o zalimdi. Ancak onlar dünyanın tadını aldılar da onu sevdiler ve özümstediler. Hak sahibi onların peşine düşerse dünyadan yediklerine ve otlandıklarına engel olacağını bilirler. Bunların İslam’ın geçmişinde itaati ve velayeti hak edecek bir hizmeti yoktur. Bunun için taraftarlarını ‘İmamımız mazlum olarak öldürüldü’ sözüyle kandırdılar. Bununla da kral ve ceberrut hükümdarlar olmak istediler. Bu bir tuzaktır ve bununla gördüğümüz hale geldiler. Bu tuzak olmazsa iki insan bile onlara biat etmezdi. Allah’ım bize zafer ihsan et. Nitekim çok zafer ihsan ettin. Onlara imkan ve iktidar olma imkanı verisen, kullarını düçar ettikleri durum için acı azap hazırla.²⁷¹

Savaş yoğun bir şekilde günlerce devam etti. Üçüncü günü Ammâr b. Yâsir kuvvetleri ile savaş meydanında Amr b. As’ın kuvvetleri ile çarpıştı. Ammâr, yaklaşınca ona şöyle seslendi: “Ey Amr! Dinini Mısır karşılığında sattın. Yazıklar olsun sana! İslam’ı ne de çok eğri ve yanlış bir maksatla kullandın.”²⁷² Ammâr kendi askerlerine ise şöyle diyordu:

‘Ey Müslümanlar! Allah’a ve Resulü’ne karşı düşmanca hareket eden, onlarla savaşan, Müslümanlara zulmeden ve müşriklere yardım eden, sonra Allah’ın dinini izhar edip Resulü’nü muzaffer kılmayı irade buyurduğunda da Peygamber’e gelerek Müslüman olduğunu söyleyeni görüyor musunuz? Vallahi o kimse isteyerek değil kerhen Müslüman olmuştur. Allah’a yemin ederim ki biz onu, Müslüman’a husumet ve zalime sevgi beslemekle tanırız. Bilesin ki bu şahıs Muaviye’dir. Onu lanetleyin. Allah ona lanet etsin. Ona karşı savaşın zira o Allah’ın nurunu söndürmek isteyen ve Allah’ın düşmanlarına destek verenlerdendir.’²⁷³

Abdullah b. Seleme, Ammâr b. Yasîr’i Sıffin günü elinde kargı olan esmer bir ihtiyar olarak gördüğünü, onun kargısının titreyerek sallandığını, yanında sancak olduğu halde Amr b. el-As’a bakarak ve şöyle dediğini aktarır: “Bu Allah Resulü (sav.) ile beraber üç defa savaştığım sancaktır. Bu dördüncüsüdür. Allah’a yemin ederim ki şayet onlar bizi kılıçlarıyla vurup Hecer şehrinin hurmalıklarına kadar kovalasalar dahi yine bizim işimizin hak, onlarınkinin batıl olduğunu bilirim.”²⁷⁴

²⁷⁰ Minkarî, *Vak’atu Sıffin*, 178; İbn Kuteybe, *İmame*, 154.

²⁷¹ Minkarî, *Vak’atu Sıffin*, 270.

²⁷² Minkarî, *Vak’atu Sıffin*, 270.

²⁷³ Minkarî, *Vak’atu Sıffin*, 182-183.

²⁷⁴ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 293.

Sıffin'de savaş durduğu zamanlarda, iki taraf ölülerini defnediyorlar, fırsat bulduklarında da içinde buldukları durumu tartışmak üzere birbirlerinin ordugahlarına gittikleri oluyordu. Bir gece akraba oldukları halde karşı taraflarda savaşan Şurahbil b. Zülkelâ ve Kelâ'lı Ebu Nühadında iki kişinin Amr b. el-As'ı ve Ammâr b. Yâsir'i bir araya getirdiklerinden bahsedilir. İkinin tartışması şöyle nakledilir:

Amr şehadet kelimesiyle söze başladığında Ammâr ona: 'Sus! Bu sözü, Muhammed'in (sav.) hayatında da ondan sonra da unuttun. Bu söze biz daha layığız. Husumet istersen bizim hakkımız sizin batılınızı bertaraf eder. Tartışmak istersen biz hak sözü senden daha iyi biliriz. Hatta dersen sana bir söz söyleyeceğim ki bu söz bizimle sizin aramızda hüküm verecek ve sen yerinden kalkmadan seni tekfir edecektir. Bu hususta beni yalanlayamazsın.' dedi. Amr: 'Ey Ebu Yakzan! Ben bunun için gelmedim. Senin bu orduda en mülayim kişi olarak gördüğüm için sana geldim. Allah adına sana rica ediyorum. Bunların silahlarını sustur ve kanın akmasını durdur, bunun olması için teşvik et. Neden bize karşı savaşıyorsun? Aynı ilaha ibadet etmiyor muyuz? Sizin yöneldiğiniz kibleye dönerek namaz kılmıyor muyuz? Sizin davetinize davet etmiyor muyuz? Kitabınızı okumuyor muyuz? Peygamberinize inanmıyor muyuz?' diye karşılık verdi. Bunun üzerine Ammâr şöyle cevap verdi: 'Seni konuşturan Allah'a hamdediyorum. Kible, din, Allah'a ibadet ve Peygamber gibi inanç umdeleri senin ve adamlarının değil, benim ve adamlarımın inançlarıdır. Allah seni dalalet ehli ve dalalete sevkeden, hidayette mi yoksa dalalette mi olduğunu bilemeyen kör kişi kılmıştır. Sana ve senin adamlarına karşı neden savaştığımı anlatacağım. Resulullah (sav.) bana ahidini bozanlarla savaşmayı emretti. Ben de savaştım. Haktan sapan ve zulmedenlerle de savaşmamı emretti. Onlar sizsiniz. Dinden çıkanlara gelince onlara yetişip yetişemeyeceğimi bilmiyorum. Ey nesli kesik adam! Resulullah (sav.) Ali'ye 'Kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Allah'ım kim ona dostluk yaparsa sen de ona dostu ol' diye buyurduğunu bilmez misin? Ben Allah'ın Resulü'nün ve ondan sonra da Ali'nin dostuyum. Senin ise dostun yoktur.' Bunun üzerine Amr ona: 'Ey Ebu Yakzan, sana sövmediğim halde bana neden sövüyorsun?' dedi. Ammâr: 'Bana ne diye söveceksin? Bir gün Allah'a ve Rasulü'ne isyan ettiğimi söyleyebilir misin?' dedi. Amr ona, 'Bunun dışında bazı kusurların var.' dedi. Ammâr: 'Onurlu kimse Allah'ın onurlandırdığı kimsedir. Düşük bir kimse idim, Allah beni yüceltti. Köleydim, beni hürriyetime kavuşturdu. Zayıf idim, bana kuvvet verdi. Fakir idim, beni zengin kıldı.' Amr ona: 'Osman'ın öldürülmesine ne dersin?' diye sordu. Ammâr: 'Sizin için her kötülüğün kapısını açtı.' Amr: 'Onu Ali mi öldürdü?' dedi. Ammâr: 'Ali'nin Rabbi olan Allah onu öldürdü.' karşılığını verdi. Amr: 'Onu öldürenler arasında mıydın?' diye sordu. Ammâr: 'Onu öldürenlerle birlikteydim. Bugün de onlarla beraber savaşıyorum' dedi. Amr: 'Onu neden öldürdünüz?' diye sordu. Ammâr şöyle dedi: 'Dinimizi değiştirmek istedi. Onun için öldürdük.' Bunun üzerine Amr: 'Duyuyor musunuz? Osman'ı öldürdüğünü itiraf ediyor.' dedi. Ammâr, 'Senden önce firavun da kavmine 'duyuyor musunuz?'²⁷⁵ diye aynı sözü söylemişti.' diye karşılık verince Şamlılar gürültüyle atlarına bindiler ve karargahlarına döndüler. Muaviye olanları işitince, Ammâr'ı kastederek 'siyah kölenin hafifliği onları harekete geçirdiğine göre Araplar helak olacaktır' diye söylendi.²⁷⁶

²⁷⁵ Şuara: 26/25.

²⁷⁶ Minkarî, *Vak'atu Sıffin*, 282-289.

Savaşın yine böyle durduğu bir sırada Hz. Ali saflarına bir adam gelerek Ammâr b. Yâsir'i sordu. Ammâr'ı ona gösterdiler. Adam Ammâr'a şunları söyledi:

Ben ailemi bırakıp çıktığımda hak üzere olduğumuza ve hasımlarımızın dalalette olduklarına inanıyorum. Ben bu kanaat üzere olmaya devam ettim. Ancak bu sabah olduğunda bizim müezzini namaz için çağrıda bulundu. Şehadet kelimesiyle Allah'tan başka ilah olmadığını ve Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu bildirdi. Onların müezzini de aynısını söyledi. Sonra namaz kılındı. Biz de onlar da aynı namazı kıldık, aynı davette bulduk, aynı kitabı okuduk. Aynı peygambere de inanıyoruz. Bu gece bu konuda tereddüde düşüm. Sabahlayıncaya kadar Allah bilir ki hep bunu düşündüm. Sabah olunca Mü'minlerin Emiri'ne gittim ve ona bu hususu anlattım. Bana 'Ammâr b.Yâsir'le karşılaştın mı?' diye sordu. Ben, 'hayır' dedim. Bana 'ona git bak sana ne diyecekse ona uy' dedi. Bu nedenle sana geldim.

Adamın bu sözlerine karşı Ammâr b. Yâsir ona şöyle karşılık verdi:

Karşımdaki siyah sancağın sahibini bilir misin? O Amr b. el-As'ın sancağıdır. Resulullah'ın zamanında üç kere ona karşı savaştım. Bu kez dördüncüsüdür ve bu öncekilerden daha hayırlı bir karşılaşma değil belki de daha kötü bir karşılaşmadır. Bizim sancaklarımız Bedir, Uhud ve Huneyn'deki gibi Resulullah'ın (sav.) sancaklarıyla aynı merkezdedir. Bunların sancakları da Ahzab'taki gibi müşriklerin sancaklarıyla aynı merkezdedir. Bu karşıdaki orduyu görüyor musun? Vallahi dilerim ki Muaviye ile birlikte gelerek bize karşı savaşmak isteyen ve üzerinde bulunduğumuz yoldan ayrı düşen tek bir kişi olsa da onu boğazlasam ve parçalasam. Vallahi hepsinin kanı bir serçenin kanından kıymetsizdir. Bir serçenin kanı sence haram mıdır? İşte onların kanı öylece helaldir. İşte durum böyle, dilediğini seç.²⁷⁷

Ammâr'ın muharebe esnasında Muaviye'nin ordusunda birlik komutanı olarak savaşan Ubeydullah b. Ömer'e şöyle seslendiği aktarılır: "Ey Ömer'in oğlu! Allah seni öldürsün. Allah ve İslam düşmanı bir kişiye dünya karşılığında dinini sattın." Ubeydullah ona şöyle karşılık verdi: "Hayır asla. Ben şehid ve mazlum Osman'ın kanının peşindeyim." Bunun üzerine Ammâr şöyle dedi: "Hayır, ben bilerek senin hakkında şahitlik ederim ki sen bu eyleminle Allah'ın rızasını talep etmiyorsun. Sen bugün öldürülmezsen, yarın öldürülürsün. Allah insanların amelini niyetlerine göre değerlendirdiğinde senin niyetinin ne olacağını düşün"²⁷⁸

Ammâr b. Yâsir'in Sıffin'de gerek rakipleri ile yaptığı konuşmalarda ve gerekse maiyetindekileri teşvik amacıyla yaptığı konuşmalarda temel olarak Muaviye taraftarlarını 'haktan sapmakla suçlamaktadır. Daha önce gerek Hz. Osman'a karşı yaptığı muhalefet sırasında ve gerekse Cemal Ashabı hakkında yaptığı konuşmalarda kullanmadığı bir üslup ve yaklaşım görüyoruz. Ammâr'ın bu ifadelerinin daha çok Nasır b. Müzahim el-Minkari'nin eseri olan Vak'atu Sıffin'de nakledilen rivayetlerde olduğunu iddia eden bazı araştırmacılar, Bağdadi ve Zehebi'nin Minkari'yi zayıf

²⁷⁷ Minkarî, *Vak'atu Sıffin*, 271-272.

²⁷⁸ Minkarî, *Vak'atu Sıffin*.271.

ravilerden münker hadis nakleden Şii-rafizi eğilimli biri olduğunu tespitini yaptıklarını nakleder.²⁷⁹ Fakat Ammâr'a atfedilen o sözlerin benzerleri aynı sertlikte İbn Sa'd'ın rivayetlerinde de geçmektedir. Bizce bu durum şöyle açıklanabilir. Ammâr'ın sertleşen üslubu ve tekfir boyutuna kadar varan ithamları onun fikirsel seyrini ortaya koymaktadır. Bu anlamda Sıffin, Ammâr için hak ve batılın mücadele alanıdır. Hz. Ali'nin taraf olduğu haktan yana olmak artık bir iman meselesidir. Bu uğurda can vermenin karşılığı da cennetle mükafatlandırılmaktır. Belki de ilerlemiş yaşına rağmen canla başla savaşması, her seferinde mübarezeeye çıkması bu sebeptendir.

3.4. AMMÂR'IN ÖLDÜRÜLMESİ

3.4.1. Süt Rivayeti

Ammâr b. Yâsir'in Sıffin savaşında öldürülmesinin hemen öncesinde süt içtiği bunun içtiği son içecek olduğunu kendisine Resulullah'ın (sav.) haber verdiğini söyledikten sonra savaşarak öldüğü şeklinde rivayetler aktarılmaktadır. Bu rivayetlere bir göz atarsak;

Ammâr b. Yasîr, Sıffin günü şöyle söyledi: “Bana bir içimlik süt getirin. Zira Allah Resulü (sav.) bana: ‘Senin dünyada içeceğin son içecek, süttür.’ dedi. Bunun üzerine ona süt getirildi. O da hemen sütü içti. İleriye atıldı ve öldürüldü.”²⁸⁰

Ammâr'a o gün biraz süt getirildi. O da güldü ve şöyle dedi: “Allah Resulü (sav.) bana ‘senin içeceğin en son içecek süttür, ardından öleceksin.’ dedi.”²⁸¹

Ammâr'ın öldürüldüğü gün geldiğinde Haşim b. Utbe sancağı taşıyordu. Güneş batmaya meyletmişti. Ammâr'ın yanında bir miktar sulandırılmış süt vardı. Güneş battığında sütü içip şöyle dedi: “Allah Resulü'nü (sav.) şöyle derken işittim, ‘Senin dünyadaki son azığın biraz sulandırılmış süttür.’” Sonra düşmana yaklaştı ve öldürülünceye kadar savaştı. O gün doksan dört yaşındaydı.²⁸²

Bu rivayetlerden anlaşılmaktadır ki Ammâr'ın ölümüne bir olağanüstülük kazandırma çabası söz konusudur. Böylece Hz. Ali'nin davasının haklılığı Hz. Peygamber'in diliyle tasdik edilmiş oluyordu. Ne hikmettir bu Şii eğilimli rivayetler Sünni tarihçiler tarafından da rağbet görmüştür.

²⁷⁹ Bu görüş için bk. Yunus Akyürek, *Ammâr b. Yasir ve Fitne Dönemi*, (Bursa: Emin Kitabevi, 2019),195.

²⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 294.

²⁸¹ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 294.

²⁸² İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 295.

3.4.2. Bağy Rivayeti

Resulullah (sav.) tarafından Ammâr'a hitaben söylediği nakledilen, 'Seni bağy bir topluluk öldürecek' sözü Sıffin'de Ammâr öldürüldüğünde gündeme getirilmiştir. Bu rivayetlere bir göz atarsak;

Huzeyme b. Sabit'in anlattığına göre Ammâr b. Yasîr'i, Ebu Gadiye el-Müzeni mızrakla yaralamıştı. Ammâr yere düşünce başka birisi onun üstüne atlamış ve başını kesmişti. Bu iki kişi aralarında tartışmaya başlamışlardı. İkisi de onu kendisinin öldürdüğünü iddia ediyordu. Onları gören Amr b. el-As dedi ki: "Vallahi bu iki kişi sadece cehennemde olmak için çekişiyorlar." Amr'ın sözlerini duyan Muaviye, "Senin yaptığın gibisini görmedim. Bir kısım insanlar bizim için canlarını feda ediyorlar. Sen ise onlara 'siz cehennemde olmak için çekişiyorsunuz' diyorsun." diye çıkıştı. Bunun üzerine Amr dedi ki: "Vallahi bu böyledir. Sen de kesinlikle biliyorsun. Ben bundan yirmi yıl önce ölmüş olmayı çok isterdim."²⁸³

Ammâr'ı öldüren Ebu Gadiye kendisini şöyle savunmuştu:

Ammâr b. Yâsir'in Medine'de Osman hakkında ileri geri konuşup ona sövdüğünü duydum. Onu ölümle tehdit ettim. 'Allah bana seni öldürmem için bir imkan verirse bunu mutlaka yapacağım' dedim. Sıffin gününde Ammâr insanlara hamle yapıyordu. 'Bu Ammâr'dır' dediler. (Zırhından) iki ciğeri ile iki baldırı arasında bir delik gördüm. Onun üzerine hamle yaptım ve dizinden yaraladım. Yere düşünce de onu öldürdüm. 'Sen Ammâr b. Yâsir'i öldürdün' dediler. Bu durum Amr b. el-As'a duyuruldu. Amr, 'Allah Resulü'nün (sav.) onu öldüren ve elbiseleriyle silahını gasp eden kişi cehennemdedir.' dediğini duydum. dedi. Amr'a 'İşte sen de onunla savaşıyorsun.' denilince şöyle cevap verdi. 'O sadece 'onu öldüren ve elbiseleriyle silahını gasp eden kişi' buyurdu. (Onunla savaştan demedi).²⁸⁴

Bir başka rivayette Ammâr'ın öldürülüşü daha ayrıntılı şöyle anlatılmaktadır:

Savaşın en şiddetli olduğu günlerden birinde Ammâr, birliğiyle hücumla geçmişti. Muaviye'nin komutanlarından Zü'l-Kela birliğiyle karşı saldırıda idi. Çok sert bir çarpışma olmuştu. Sonunda Ammâr ve Zü'l-Kela ikisi de öldürüldü ve iki birlik de tükendi.

Ebu'l-Gadiye el-Müzeni'ye Ammâr'ı nasıl öldürdüğü sorulduğunda şunları anlattı:

O bölüğü içinde bize yaklaşıncı biz de onlara yaklaştık. Ammâr: 'Er meydanına çıkan var mı?' diye seslendi. Sekseklerden bir adam ona karşı er meydanına çıktı. Kılıçlarıyla çarpıştılar. Ammâr Sekseki'yi öldürdü. Sonra tekrar 'Kim er meydanına çıkar?' diye seslendi. Bu sefer de Himyer'den bir adam onun karşısına çıktı. Ammâr ,Himyerliyi de öldürdü. Ama Himyerli onu çok uğraştırmıştı. Ammâr

²⁸³ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 296.

²⁸⁴ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 298.

tekrar ‘Kim er meydanına çıkar?’ diye bağırdı. Bu sefer ben onun karşısına çıktım. Her ikimizde birer darbe indirdik. Eli zayıflamıştı. Ona bir darbe daha indirdim, yere düştü. Ardından ölünceye kadar kılıcımla vurdum. İnsanlar ‘Ebu’l-Yakzan’ı öldürdün dediler. Ben de ‘Sen kendine bak. Vallahi onun kim olduğu umurumda değil!’ dedim. Vallahi onun kim olduğunu bilmiyordum.²⁸⁵

Hiz. Ali’nin davasında haklı olduğu amacıyla uydurulduğu aşıkâr olan ‘Seni bağı bir grup öldürecek’ rivayetinin Sıffin’de gündeme getirilmesi, tarafların istikametinde önemli bir değışiklik meydana getirmemiştir. Gündeme getiren kimseler olduğu rivayet edilen Amr b. el-As ve oğlu Abdullah saf değıştirmemişlerdir. Şii eğilimli bir propaganda malzemesi olan bu söze, Sünni tarihçilerin ve hadisçilerin de rağıbet etmesi de ilginçtir.²⁸⁶

3.4.3. Kur’an’ın Hakemliğı Rivayeti

Ammâr’ın, öldürülmesinin Muaviye askerlerinin Kur’an yapraklarını mızraklarının ucuna takıp ‘Aramızda hakem, Kur’an olsun’ diyerek savaşı durdurdukları olaydan sonra olduğu görüşü de vardır. Bu konudaki rivayet şöyle:

Hiz. Ali’nin ordusunun yoğun hücumu karşısında Muaviye, ordusunun yenileceğini anlayınca Amr b. As’ın tavsiyesiyle mızraklara Kur’an sayfaları taktırdı. Askerleri “Allah’ın kitabı aramızda hakem olsun” diye bağırdılar. Hiz. Ali bunun bir hile olduğunu, savaşın durdurulmamasını söylediye de sonuçta ordusu ikiye bölündü. Onu tehdit edenler bile oldu. Savaş durmuştu artık. Hiz. Ali içine sinmemesine karşın bu hakemliğı kabul etmek zorunda kaldı.²⁸⁷ Ammâr, Hiz. Ali’nin Muaviye’nin çağrısını kabul ettiğini işitince ona şöyle dedi:

Ey Ebu’l-Hasan! Vallahi Muaviye elini beyaz olarak çıkarıp sana gösterdi. Onun çağrısını kabul eden helak olur. Reddeden ise kazanır. Bizî dinimizde tereddüde düşürdün. Onlar bizden ve kendilerinden yüzbin öldürdükten sonra bizî geriye döndürdün. Daha önce Talha, Zübeyr ve Aişe sana aynı çağrıyı yaptılar. Reddettin ve senin bu işe daha layık olduğunu, bize muhalefet edenin dalalette olduğunu ve kanının akıtılabileceğini söyledin. Bu konuda Allah hükmünü senin işittiğin gibi vermiştir. Eğer bunlar müşrik ve kafir iseler onlara karşı savaşı durdurma hakkımız yoktur. Fitne ehli iseler fitne kalmayınca ve din katıksız Allah’ın oluncaya kadar savaşı durdurmamamız gerekir. Allah’a yemin ederim ki Müslüman olmadılar, cizye de ödemediler. Allah’ın emrine dönmedikleri gibi fitne de sönmedi.

Hiz. Ali, Ammâr’ın bu sözü karşısında bunun fikri olmadığını söyleyince Ammâr şöyle bağırdı; “Ey İnsanlar! Cennete gitmek isteyen var mı?” Çağrısına beş yüz kişi

²⁸⁵ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 299.

²⁸⁶ Bu konuda bk. Mahmut Demir, “Tarihsel Bağlamından Koparılmış Bir Hadis: ‘O’nu azgın bir topluluk öldürecek...’ rivayeti üzerine bir inceleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII, sy.3, (2007): 143-164 .

²⁸⁷ Taberî, *Târîh*, IV, 36-49.

çıktı. Ammâr'a içmesi için süt getirdiler. Sütü görünce şöyle dedi; "Allahu Ekber! Resulullah (sav.) bana 'Dünyada son azığın süt olacak' demişti. Bugün sevdiğilerimle Muhammed ve hizbiyle buluşacağım" Sonra arkadaşları ile hasımlarına hamle yaptılar. İki savaşçı aynı anda saldırıp onu öldürdüler. Kafasını Muaviye'ye aralarında çekişerek götürdüler. İkisi de kendisinin öldürdüğünü söylüyordu. Amr b. el-As "Vallahi ateş üzerinde çekişiyorsunuz. Çünkü Resulullah'ın (sav.) 'Ammâr'ı bağı bir grubun öldüreceğini' söylediğini işittim." deyince Muaviye ona: 'Allah seni kötü etsin be hey adam. Sözlerinle sürekli pot kırıyorsun. Onu biz mi öldürdük. Onu öldürenler onu buraya getirenlerdir." dedi.²⁸⁸

İbn Kuteybe'nin anlattığı bu rivayet diğer kaynaklarda yer almaz. Hz. Ali'ye bağlılığı çok net olan Ammâr'ın Hz. Ali'nin emrine rağmen savaşa devam etmeyeceği bellidir.

Hz. Ali'nin, Ammâr'ın cenazesini yıkamadan cenaze namazını kıldırıldığı²⁸⁹ ve onun ölümü hakkında şöyle dediği rivayet edilir:

Kendisine İbn Yâsir'in öldürülmesi ağır gelmeyen ve bu onun için acılı musibet olmayan Müslüman bir kişi reşit değildir. Müslüman olduğu gün Allah Ammâr'a rahmet eylesin. Öldürüldüğü gün Allah Ammâr'a rahmet eylesin. Diriltildiği gün Allah Ammâr'a rahmet eylesin. Gerçekten Ammâr'ı şöyle görmüştüm: Allah Resulü sahabilerinden dört kişi anılırsa o mutlaka dördüncüsüydü. Beş kişi anılırsa beşincisi muhakkak Ammâr'dı. Allah Resulü'nün ashabının ileri gelenlerinde biri ya da ikisi, cennetin birçok yerde (pek çok amelinde ve cihadında) Ammâr'a vacip olduğundan şüphe etmez. Cennet Ammâr'a mübarek olsun. Kesinlikle denilmiştir ki Ammâr hakla beraberdir. Hak da onunla beraberdir. Hak nereye giderse Ammâr'da onunla beraber gider. Ammâr'ın katili cehennemliktir.²⁹⁰

İbn Sa'd, Ammâr'ın öldürülmesi konusunda son söz olarak şöyle yazar,

Bu konuda ittifak edilen husus şudur: O Sıffin'de Ali b. Ebu Talib ile beraber iken hicretin 37. Senesinde Safer ayında öldürüldü. O sırada doksanüç yaşında idi. Orada, Sıffin'de defnedildi. Allah ona rahmet eylesin ve ondan razı olsun.²⁹¹

²⁸⁸ İbn Kuteybe, *İmame*, 179.

²⁸⁹ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 301.

²⁹⁰ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 299-300.

²⁹¹ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 303.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞAHSİYETİ VE DÜŞÜNCE YAPISI

4.1. ŞAHSİYETİ

Kaynaklarda Ammâr esmer, uzun, titrek, ela gözlü, iki omuzunun arası geniş bir adam olarak tasvir edilirken ihtiyarlığın onu pek değiştirmediği ifade ediliyor.²⁹² Doksanlı yaşlarda olmasına rağmen Cemel ve Sıffin savaşlarına komutanlardan biri olarak katılması onun ihtiyarlığına rağmen dinç ve sağlıklı olduğunu göstermektedir. Ammâr b. Yâsir'in 62 hadis rivayet ettiği belirtilir.²⁹³ Vahyin nüzul sürecinde Resulullah'ın (sav.) yanından hiç ayrılmayan Ammâr'ın bu kadar az hadis rivayet etmesinin sebebi Hz. Ali'nin onun hakkında söylediği gibi unutkan biri olması olabilir.²⁹⁴

Ammâr'ın önemli bir özelliği ise dini konularda hassasiyeti ve titizliği idi. Bu hassasiyetini anlatan bir rivayeti Ammâr b. Yâsir, kendisi şöyle aktarıyor: “Resulullah (sav.) beni bir vazife ile yola çıkarmıştı. Sefer esnasında cünüp oldum, su da bulamadım. Bunun üzerine hayvanlar gibi ben de toprağa bulandım. Sonra Resulullah'a gelip durumu anlattım. Bana: ‘Sana şöyle yapman kafi idi.’ dedi ve gösterdi. İki avucuyla yere vurdu, sonra avuçlarını çırptı. Sonra soluyla (sağ) avucunun sırtını veya sol avucunun sırtını (sağ) avucuyla mesh etti. Sonra da onunla yüzünü de mesh etti.”²⁹⁵ Bu rivayet, onun ibadetlerde ne kadar titiz olduğunu ifade eder.

Ammâr b. Yâsir'in dini meseleler hakkında sonradan gelen Müslümanlara teorik konular ve tartışmalar yerine pratiğe önem verilmesi gerektiğini söyleyerek örnek olduğunu anlatan bir rivayet şöyledir: Ammâr'a bir mesele soruldu. “Bu henüz oldu mu?” dedi. ‘Hayır’ dediler. O da “Bu oluncaya kadar bizi (rahat) bırakın. Olduğu zaman onun ağırlığını sizin için yükleniriz.” dedi.²⁹⁶

Hayatı boyunca sade bir yaşamı tercih etmiştir. Hz. Ömer tarafından Kufe'ye vali olarak tayin edilmişti. Beraberinde yardımcı olarak atanan İbn Mes'ud'un

²⁹² İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 302.

²⁹³ Fayda, “Ammâr b. Yasir” *DİA*, III, 75.

²⁹⁴ Belazuri, *Ensab*, II, 346.

²⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, IV, 396; Buhari, Teyemmüm 4-8; Müslim, Hayz, 110.

²⁹⁶ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 292.

Kufe'deki yaptırdığı evi kendisine gösterip beğenip beğenmediğini sorması üzerine şöyle demişti: “Uzun emellere kapılmışsın, fakat öleceksin.”²⁹⁷ Vali olmasına rağmen mütevazı yaşayışı tercih etmesi ile Müslümanlara güzel örnek olmuştur.

Ammâr'ın yardımseverliği, adaletli olmayı ve Müslümanların iyiliği için çalışmayı teşvik eden sözleri şöyledir: “Şu üç şey imanın kemalindedir. Sıkıntı ve darlıkta iken ihtiyacı olan kimseye harcamak. Her durumda adalet üzere olmak. Dünyada barış ve güvenlik için gayret sarfetmek.”²⁹⁸

Ona nisbet edilen dostluğa dair bir söz de şöyledir: “Salih dost güzel kokuya benzer. Onda ancak güzel koku bulursun. Onun kokusu sana ulaşır. Kötü dost ise körük gibidir. Onun ateşini yakmazsan şerri sana isabet etmez, kokusu da iğrenç kokar.”²⁹⁹

Ammâr b. Yâsir'in şahsiyetindeki güzellikleri gösteren bu hasletlerin yanında onun karakterindeki olumsuz bir özelliğinden de bahsetmek gerekiyor. Ammâr b. Yâsir davranışlarında verdiği tepkilerde duygularını kolayca akıl ve mantığının önüne geçiriyordu. Ammâr'ın kolay sinirlenmesi, öfkeli iken karşısındakine ağır sözler söylemesi özellikle Müslümanlar arasında siyasi ayrışmanın başladığı yıllarda daha da fazlalaşmıştı. Bu davranışlarına örnek vermek gerekirse:

Hız Ömer döneminde kısa süren valiliği Kufelilerin şikayetleri üzerine sona ermişti. Halife Ömer, şikayetçi Kufelilerle Ammâr'ı Medine'ye çağırarak yüzleştirmişti. Ammâr, halife huzurunda şikayetçi Kufelilerle tartışmasında sinirlenerek kendini savunamamıştı. Bu olay onun duygularının aklının önüne kolayca geçebildiğini göstermektedir.³⁰⁰

Yine Hz. Ömer Dönemi'nde Kufe'de görevli olan Ammâr ile İbn Mesud arasında bir tartışma meydana gelmişti. Bu tartışmada İbn Mesud sakin kalırken Ammâr düşünmeden hareket etmiş, olayı büyütmişti.³⁰¹

Hız Osman'ın halifeliği döneminde Mısır'a gönderilen Ammâr b. Yâsir Medine'ye dönüşünde Sa'd b. Ebi Vakkas'a uğramış, aralarında Hz. Osman'a karşı olması konusunda tartışma çıkmıştı. Tartışma sertleşince Ammâr sarığını başından çıkarıp “Şu sarığı başımdan attığım gibi Osman'ı da vazifeden böyle attım!” demesi

²⁹⁷ Belazuri, *Ensab*, I, 189.

²⁹⁸ Belazuri, *Ensab*, I, 189.

²⁹⁹ Belazuri, *Ensab*, I, 184.

³⁰⁰ Belazuri, *Fütuh*, 400. İbnü'l Esir, *Kamil*, III, 87.

³⁰¹ Belazuri, *Ensab*, 168.

üzerine Sa'd' ona ağır bir şekilde çıkmıştı. Ammâr bunun üzerine öfkelenerek kalkıp gitmişti.³⁰²

Ammâr, Hz. Ali'nin halifeliği döneminde Hz. Ali'nin en büyük destekçisi ve savunucusu idi. Kufe'de Ammâr Hz. Ali'yi eleştiren kişiye sinirlenmiş, onu sert bir şekilde "Ey Fasık! Dikkat et. Senin Mü'minlerin Emiri hakkında konuştuğunu görüyorum." diye paylamıştı.³⁰³

Sıffin savaşında askerlerine yaptığı konuşmada Muaviye b. Ebu Süfyan hakkında kullandığı "Vallahi o kimse isteyerek değil kerhen Müslüman olmuştur. Onu lanetleyin. Allah ona lanet etsin. Ona karşı savaşın. Zira o, Allah'ın nurunu söndürmek isteyen ve Allah'ın düşmanlarına destek verenlerdendir."³⁰⁴ cümleleri, Hz. Ali-Muaviye mücadelesine artık bir küfür-iman meselesi olarak baktığını, bunun ise yoğun bir duygusal bir tepki olduğunu söyleyebiliriz.

Yine Sıffin savaşı esnasında karşısında gördüğü Amr b. As'a seslendiği şu sözleri, "Ey Amr! Dinini Mısır karşılığında sattın. Yazıklar olsun sana! İslam'ı yanlış bir maksatla kullandın"³⁰⁵ Yine karşı saflarda savaşan Ubeydullah b. Ömer'e dediği: "Ey Ömer'in oğlu! Allah seni öldürsün. Allah ve İslam düşmanı bir kişiye dünya karşılığında dinini sattın."³⁰⁶ sözleri onun savaşta karşı tarafta saf tutanlara müthiş kin beslediğini de göstermektedir.

Yine Sıffin'de savaşın durduğu anlarda yapılan bir tartışma sırasında Amr b. As: "Neden bize karşı savaşıyorsun? Aynı ilaha ibadet etmiyor muyuz? Sizin yöneldiğiniz kibleye dönerek namaz kılmıyor muyuz? Sizin davetinize davet etmiyor muyuz? Kitabınızı okumuyor muyuz? Peygamberinize inanmıyor muyuz?" demesi üzerine Ammâr: "Kible, din, Allah'a ibadet ve Peygamber gibi inanç umdeleri senin ve adamlarının değil, benim ve adamlarımın inançlarıdır." diyerek onları tekfir etmişti. Amr ise "Sana sövmediğim halde bana neden sövüyorsun?"³⁰⁷ diye tepki vermişti. Bu rivayet de göstermektedir ki Ammâr bu siyasi ayrışmaya iman meselesi olarak yaklaşmakta idi.

³⁰² Zehebi, *Tarih*, VI, 116-117.

³⁰³ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 292.

³⁰⁴ Minkarî, *Vak'atu Sıffin*, 182-183.

³⁰⁵ Minkarî, *Vak'atu Sıffin*, 270.

³⁰⁶ Minkarî, *Vak'atu Sıffin*, 271.

³⁰⁷ Minkarî, *Vak'atu Sıffin*, 282-289.

Sıffin'de savaşta doksan küsur yaşına rağmen teke tek çarpışma olan mübarezeye çıkmıştı. Üstelik ilk ikisinde kazanmasına rağmen çok yorulduğuna dikkat etmeyerek çıktığı üçüncü mübarezede öldürülmüştü.³⁰⁸ Bu davranışı da göstermektedir ki onun davasına bağlılığı çok güçlü bir duygusallıktan beslenmekteydi. Bu duygusal tercihleri Ammâr'ın hatalar yapmasına yol açıyordu. Son hatası da hayatına mal olmuştu.

4.2. HAKKINDA NAZİL OLDUĞU RİVAYET EDİLEN AYETLER

1. “Kim imanından sonra Allah’a (karşı) inkâra sapıp da, -kalbi imanla tatmin bulmuş olduğu halde baskı altında zorlanan hariç inkâra göğüs açarsa işte onların üstünde Allah’tan bir gazap vardır ve büyük azap onlarındır.”³⁰⁹

Ammâr'ın işkenceler karşısında müşriklerin istediği sözleri söylemesi üzerine nazil olduğu rivayet edilir.³¹⁰ Mekke'de Ammâr'ın şahsında Müşrikler tarafından işkenceye ve zorlamalara tabi tutulan Müslümanlar için bir ruhsat olarak kolaylık sağlanmıştır. Böylece Rabbimiz tarafından Mü'minler güçlerini, kapasitelerini aşan bir zorlama karşısında kerhen söyledikleri küfür sözleri maruz görülerek İslam toplumu içinde kalmaları sağlanmıştır.

2. “Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam ona yalvaranları kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki bunları kovup da zalimlerden olasın!”³¹¹

Mekkeli Müşrik ileri gelenlerinin Resulullah'ın (sav.) çevresinde bulunan Ammâr, Bilal, Süheyb, Habbab b.Eret gibi köle ve zayıf Müslümanları kastederek “Ne o, kavmine bedel olarak bunlara mı razı oldun? Biz onların peşinden mi gideceğiz. Onları yanından kovarsan belki biz de sana tabi olabiliriz.” demeleri üzerine söz konusu ayetin nazil olduğu rivayet edilir.³¹² Söz konusu hadise üzerine nazil olan bu ayetler, Mü'minlerin Rabbimiz karşısında statüsü, maddi gücü, şekli, rengi ne olursa olsun eşit olduğunun bir ifadesidir. Bu olay aynı zamanda Mekke soyluluğunun Kuran ayetleriyle nasıl eleştirilerek değişime tabi tutulduğunun bir göstergesidir.

³⁰⁸ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 299.

³⁰⁹ Nahl: 16/106.

³¹⁰ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 285.

³¹¹ En'am 6/56.

³¹² Zemahşeri, *Keşşaf*, çeviri: H. Ünal, (İstanbul, Ekin Yayınları, 2016), II, 26; Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, çev: B. Eryarsoy, (İstanbul: Buruc Yayınları, 2019), VI, 405-406.

3. “İnsanlar yalnız: ‘İman ettik’ demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı sandılar?”³¹³

Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr: “Allah için işkence görürken Ammâr b. Yâsir hakkında bu ayet nazil oldu.” der.³¹⁴ Mekke’de iman ettiklerinden dolayı zorlamaya, işkenceye tabi tutulan statüsü zayıf Müslümanların en önde gelenlerinden biri olan Ammâr’ın başına gelenlerin aslında iman iddialarının bir imtihanı olduğunu hatırlatan bir ayettir. Böylece zor şartlara takatleri yetene kadar sabretmeleri, ayaklarını dinde sabit tutmaları, ilk zorlama ve baskı karşısında çözülmemeleri için bir nevi destektir bu ayetler.

4. “Zulme uğratıldıktan sonra Allah yolunda hicret edenleri dünyada şüphesiz güzel bir biçimde yerleştireceğiz, ahiret karşılığı ise daha büyüktür, bilmiş olsalardı.”³¹⁵

İbn Sa’d; Ammâr b. Yâsir, Amir b. Fühayke ve bir grup Müslümana yapılan işkenceler üzerine bu ayetin nazil olduğunu rivayet eder.³¹⁶ Medine’ye hicret sırasında veya hemen öncesinde nazil olması muhtemel bu tür ayetler, hicret için gerekçe ve teşvik amacı taşır. Aynı zamanda Ammâr gibi işkence ve baskı gören Müslümanların geleceklerinin ve mükafatlarının daha güzel olacaklarına dair Rab tarafından verilen bir güvencedir.

5. “Kitap ehlinde bir grup sizi saptırmak istediler, halbuki sırf kendilerini saptırıyorlar da farkına varmıyorlar.”³¹⁷

Medine’de Yahudilerin Huzeyfe, Ammâr, Muaz gibi sahabileri Yahudiliğe davet etmeleri üzerine indiği rivayet edilir.³¹⁸ Bu ayetler, Medine’de Müslüman toplum ile Yahudi toplum arasında geçen fikri tartışmalarda Yahudilerin art niyetlerine dikkat çekmek için nazil olma ihtimali olan ayetlerdendir.

6. “Ölü iken dirilttiğimiz, kendisine insanlar arasında vasıtasıyla yürüyeceği bir ışık verdiğimiz kimsenin durumu, hiç içinden çıkamayacağı karanlıklardaki kimse gibi midir? Şu kadar var ki kafirlere yaptıkları işler güzel görünüyor.”³¹⁹

Rivayetlerde ayette geçen ‘ölü iken dirilttiğimiz, kendisine insanlar arasında vasıtasıyla yürüyeceği bir ışık verdiğimiz kimse’ ile Ammâr b. Yâsir’in kastedildiği,

³¹³ Ankebut 29/2.

³¹⁴ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 285.

³¹⁵ Nahl 6/41.

³¹⁶ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 282.

³¹⁷ Al-i İmran 3/69.

³¹⁸ Hilali, *Esbabu’n-Nüzul*, çev: İ. Doğan, (İstanbul: Beka Yayınları, 2018), 365.

³¹⁹ En’am 6/122.

‘içinden çıkamayacağı karanlıklardaki kimse’den kasıt ile de İbn Ebi Şeybe olduğu nakledilmiştir.³²⁰ Raviler tarafından sabrı ve azmi ile örnek bir Müslüman profili çizen Ammâr b. Yâsir’i övmek amacıyla bu ayette tasvir edilen kişilik ile Ammâr’ı özdeşleştirmişlerdir.

7. “(Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür,) yoksa gece vakitlerinde, secde hâlinde ve ayakta, ahiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak itaat ve kulluk eden mi? De ki: ‘Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?’ Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.”³²¹ İbn Abbas bu ayet’in Ammâr b. Yâsir hakkında nazil olduğunu rivayet eder.³²² Teslimiyeti, ibadet aşkı ve sade yaşam tarzıyla örnek bir Müslüman imajı ortaya koyan Ammâr b. Yâsir, sahabe tarafından da onaylanmış ve takdir edilmiştir. Bunun bir göstergesi olarak da bu ayette vafedilen özellikler ile Ammâr’ın örnek olarak anlatıldığı düşünülmüştür.

4.3. O’NU ÖVEN HADİSLER

Hiz. Osman döneminde başlayan siyasi ayrışmanın taraftarlarından biri olan Ammâr b. Yâsir, gelişen siyasi tartışmalarda başından itibaren tarafını net bir şekilde ortaya koyan sahabilerdendir. Hem eleştirilerini açıkça ortaya koymasından hem de seçtiği bu yolda ölümü göze alarak sebat etmesinden dolayı tavizsiz bir mücadele insanı olarak öne çıkmıştı. Bu karakteri Hiz. Peygamber’e nispet edilen hadisler aracılığıyla övülerek Hiz. Ali taraftarlarının çizgisi resule tasdiklettirilmiş oluyordu. Aynı zamanda Ammâr’a karşı siyasi mücadele eden kişilerin çizgisinin de batıl olduğunun ispatını yapmış oluyordular.

1. Enes b. Malik, Resulullah’ın (sav.) şöyle dediğini nakleder: “Cennet üç kişiye özlem duyar. Ali, Ammâr ve Selman.”³²³ Fitne olayları sonrası kurgulandığı açık olan rivayetlerden biri olan bu hadis, söz konusu şahsiyetlerin karşısında olanları mahkum etmeyi amaçlanmaktadır.

2. Hiz. Ali’nin naklettiği hadiste Resulullah (sav.) şöyle buyurmuştur: “Hiçbir Peygamber yoktur ki kendisine yedi yardımcı ve dost verilmiş olmasın. Bana ise o kimselerden on dört kişi verilmiştir: Hamza, Cafer, Ebu Bekir, Ömer, Ali, Hasan,

³²⁰ Belazuri, *Ensab*, I, 24.

³²¹ Zümer 39/9.

³²² Hilali, *Esbâb-ı Nüzul*, 305.

³²³ Belazuri, *Ensab*, I, 182.

Hüseyin, İbn Mes'ud, Selman, Ammâr, Ebu Zerr, Huzeyfe, Mikdad ve Bilal.³²⁴ Yine kurgu bir rivayet olarak öne çıkan bu hadis ile Hz. Peygamber'in diliyle siyasi ayrışmada Hz. Ali ve taraftarları Resulullah (sav.) ile bağlantılı bir pozisyonla doğru taraf olarak kutsanmaktadır.

3. Huzeyfe Resulullah'ın şöyle dediğini nakleder: “Benden sonra gelen (halife)lere tabi olun. -Ebu Bekir ve Ömer'i işaret etti.- Ammâr'ın yolundan gidin. İbn Ümmi Abd (Abdullah b. Mes'ud) size bir haber verince onu tasdik edin.”³²⁵ Rivayetteki ‘Ammâr'ın yolundan gidin’ ibaresi ile Ammâr b. Yâsir'in tercih ettiği siyasi yol Hz. Peygamber diliyle tasdiklenmiş olmaktadır.

4. Hz. Ali'den nakledilen bir rivayet şöyledir: “Ammâr, Resulullah'ın (sav.) yanına girmek için izin istedi. Hz. Peygamber de ‘ona müsaade edin, girsin.’ buyurdular. Ammâr girince de Tayyib ve Mutayyeb Ammâr'a merhaba!’ diyerek Ammâr'ı karşıladı.”³²⁶ Hadis literatüründe sahabiler hakkında Hz. Peygamber'in bu tür övgülerine sık rastlıyoruz. Resulullah (sav.) bu tür yaklaşımı ile söz konusu sahabinin yaptığı güzel bir davranışı övmek, karakterindeki güzelliğe işaret etmek, örnek göstermek amacını gözetiyor olabilir. Ama Hz. Peygamber'in bu tür övgülerinin sonraki yıllarda ayrışmalara malzeme olarak kullanılması bir nevi fırsatçılık olarak değerlendirilebilir.

5. Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğu rivayet edilir. “Muhakkak ki iman, Ammâr'ın iliklerine kadar işlemiştir.”³²⁷ Muhtemelen Ammâr b. Yâsir'in Mekke'de gördüğü büyük işkenceler karşısında imanının ne kadar derin ve kuvvetli olduğuna işaret eden ve Ammâr'ı teselli amacı güden Resulullah (sav.) bu sözü, sonraları siyasi kamplaşmada Ammâr'ın ve bulunduğu tarafın haklılığının delili olarak kullanılmıştır.

6. Resulullah (sav.) Halid'e demişti ki: “Ey Halid! Ammâr'ı kötüleme. Çünkü, Ammâr'ı kötileyeni Allah kötüler. Ammâr'a kin besleyenden Allah nefret eder, Ammâr'a lanet edene Allah lanet eder.” Medine'de Hz. Peygamber'in görevlendirdiği birliğin komutanı olan Halid b. Velid ve birlikte asker olan Ammâr b. Yâsir'in görev esnasında ihtilafa düşerek tartışmışlardı. Medine'ye döndüklerinde Hz. Peygamber huzurunda konuyu gündeme getirerek tekrar tartışılar. Halid'in biraz da güçlü bir kabileden gelmesinin psikolojisi ile Ammâr'a kötü sözler söylemesi üzerine

³²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 148; Zehebi, *Tarih*, 573.

³²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 385; Belazuri, *Ensab*, I, 184.

³²⁶ Tirmizi, *Menakıb*, 35.

³²⁷ İbn Mace, *Mukaddime*, 24.

Resulullah'ın bu sözleri söylediği rivayet edilir.³²⁸ Böylece Resulün diliyle Ammâr ve seçtiği yol Allah tarafından tasdiklenmiş, Ammâr karşısında olanlar da Allah tarafından lanetlenmiş oluyordu.

4.4. HAKKINDA SÖYLENENLER

Ammâr b. Yâsir'in Hz. Ali taraftarlığı ve onun liderliği için mücadelesi sonucunda Sıffin'de öldürülmesi üzerine şahsı, halk nezdinde muhtelif itibarlı şahsiyetler tarafından övüldüğü rivayetlerle davası ve siyasi tarafının haklılığı kanıtlanmaya çalışılmıştır. Böylelikle o, efsanevi bir kişilik haline dönüştürülerek Emevilerin dinen mahkum edilmesinin malzemesi olarak kullanılmıştır.³²⁹

Hz. Ali'nin, Ammâr b. Yâsir hakkında bir seferinde şöyle dediği rivayet edilir: “Unutkan bir insandır. Kendisine hatırlatılınca hatırlar. İman onun gözlerine ve kulaklarına kadar girmiştir”³³⁰ Bu sözü Hz. Ali, Ammâr'ın imanına şahit olduğunu, onun samimi bir Müslüman olduğunu ortaya koymak maksadıyla söylemiş olduğu kuvvetle ihtimaldir. Fakat Hz. Ali'nin bu sözü sonraki süreçteki ayrılıklara malzeme olarak kullanılmıştır.

Hasan el-Basri'den nakledilen bir rivayette Amr b. As'ın “Ben kesinlikle ümit ediyorum ki Allah Resülü (sav.) öldüğü gün bir adamı sevdiği halde ölmüş ise Allah o adamı cehenneme koymayacaktır.” demişti. Etrafındakilerin; “Onun seni sevdiği kanaatindeyiz. Hatta seni vali tayin etmişti.” demeleri üzerine “Allah bilir, beni sevdi mi yoksa kalbimi İslam'a ısındırmaya mı çalıştı? Ama biz onun bir adamı sevdiğini biliyorduk.” diye cevap verdiği, o adamın kim olduğunu sormaları üzerine “Ammâr b. Yâsir” dediği; “O Sıffin günü öldürdüğünüz kişidir” demeleri üzerine “Evet, vallahi onu biz öldürdük” diye cevap verdiği aktarılır.³³¹ Sıffin savaşından sonraki süreçte ona karşı cepheden biri olan Amr b. As'ın diliyle Ammâr övülerek davasının ve tarafının haklılığı tescillenmiş oluyordu.

Ebu Nevfel b. Ebu Akreb dedi ki: “Ammâr b. Yâsir, insanların en uzun süre sessiz kalan ve en az konuşanlarından biri idi. O hep şöyle derdi: ‘Fitneden Allah'a

³²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 89-90.

³²⁹ Bu görüş hakkında bk. M. Nadir Özdemir, ‘İhtilafların Odağında Bir İsim: Ammar b.Yasir’, *Toplum Bilimleri Dergisi*, VII,sy.14, (2013), 311-334.

³³⁰ Belazuri, *Ensab*, II, 346.

³³¹ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 301. Belazuri, *Ensab*, I, 174.

sıgınıırım.’ Ona büyük bir fitne musallat oldu.”³³² Bu rivayet ile Ammâr b. Yâsir’in faziletleri övülerek tüm sakinliğine ve mütevaziliğine rağmen kaçınılmaz bir şekilde davasının ve tercihinin sonucunda öldürüldüğüne işaret edilmektedir.

Abdullah b. Ömer’in “Fitne döneminde Ammâr’dan başka Allah’ın rızasını isteyerek ortaya atılan ve yaptığı şeyleri bu niyetle yapan başka birisini tanımıyorum.” dediği rivayet edilir.³³³ Söz konusu fitne döneminde tarafsız kalanlardan biri olan Abdullah b. Ömer’in diliyle Ammâr ve seçtiği yol övülerek büyük bir çelişkiye imza atılmış oldu. Ammâr’ın seçtiği yol doğru ise İbn Ömer niçin tarafsız kalmış, tarafsız olmak doğru ise o, Ammâr’ı niçin tercihinden dolayı övmüştü?

4.5. ‘İBN SEBE’ OLDUĞU İDDİASI

Abdullah b. Sebe’, Hz. Osman’a karşı muhalefetin organize hale getirilmesinde ve özellikle Mısır, Kufe ve Basra’da yayılmasında büyük etkisi olan bir kişilik olarak öne sürülmektedir.³³⁴ İbn Sebe’ Gulat-ı Şia’dan ‘Sebeyye’ isimli fırkanın da kurucusu olarak sayılmaktadır.³³⁵ Hz. Osman döneminde fitne olaylarının eyaletlerde yayılmasının müsebbibi olarak öne sürülen İbn Sebe’ geçmişte ve günümüzde İslam tarihçileri ve mezhepler tarihi yazarları tarafından üzerinde anlaşılmadıkları bir şahsiyettir.³³⁶ Bazı eserler onu hayali bir kişi olduğu tespitinde bulunurken, bazı eserlerde de o, Müslümanların tarihinin akışını değiştirmiş, önü alınamaz büyük bir fitnenin baş aktörü olarak ortaya konulmuştur.³³⁷

İlk dönem tarihçileri olan İbn Sa’d, Belazuri, Minkari ve Yakubi’de İbn Sebe’den hiç bahsedilmemektedir.³³⁸ İbn Sebe ile ilgili tek bilgi kaynağı Taberi’dir. Taberi’de İbn Sebe ile ilgili tüm rivayetler Harun Reşit döneminde ölmüş olan Seyf b. Ömer tarafından nakledilmiştir. Taberi’de geçen bilgilerde Abdullah b. Sebe’nin San’a’lı bir Yahudi olduğu, Hz. Osman zamanında Müslüman olduktan sonra Hicaz, Basra, Kufe ve Şam’a giderek buralarda ric’at ve vesayet gibi aşırı fikirlerini yaydığı

³³² İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 293.

³³³ Zehebi, *Tarihü’l-İslam*, III, 581.

³³⁴ İbnü’l-Esir, *Kamil*, III, 154.

³³⁵ Ethem Ruhi Fırlalı, *Günümüzde İslam Mezhepleri*, (İzmir; İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 1990), 289.

³³⁶ Bu görüş hakkında bk. İsmail Metin, “Ammar b.Yasir ve Ailesi”, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006), 74-75.

³³⁷ Bu konuda bk. Murat Akarsu, *Kabile Bürokrasisi ve Katline Sessiz Kalınan Halife Hz. Osman*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), 189.

³³⁸ Ethem Ruhi Fırlalı, ‘Abdullah b. Sebe’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.1, (İstanbul: TDV Yayınları,1988), 133-134.

aktarılmaktadır.³³⁹ İbn Sebe “İnsanların Hz. İsa’nın tekrar dünyaya geleceğine inanıp da Hz. Muhammed’in geri gelmeyeceğine inanmamaları şaşılacak bir şey. Her peygamberin bir vasisi vardır. Ali de Hz. Peygamber’in vasisidir. Hz. Peygamber’in vesayetini yerine getirmeyenden daha zalim kimdir?” şeklindeki düşünceleri ile özellikle Mısır’da bir taraftar kitlesi oluşturduğu, Hz. Osman’ın iktidarı haksız yere ele geçirdiğini iddia ederek halkı isyana çağırdığı, diğer şehirlere mektuplar yazarak fikirlerini ve Hz. Osman hakkında ithamlarını yaydığı rivayet edilmiştir.³⁴⁰

Taberi’nin Seyf b. Ömer’den naklettiği İbn Sebe ile ilgili bu rivayetler birçok çelişki barındırmaktadır. Hz. Osman’ın valilerinin şehirlerindeki insanları Hz. Osman’a karşı kışkırtan muhalifleri halifeye şikayet ettikleri, onları sürgün ettikleri halde İbn Sebe’den hiç bahsetmemeleri ilginçtir.

Ayrıca Abdullah b. Sebe’nin kim olduğu ile ilgili de bir görüş birliği yoktur. İbn Sebe, İbnü’s-Sevda, İbn Vehb b. Sebe, İbn Sebe el-Himyeri, Vehb er-Rasibi el-Hemedani isimleriyle anılan bu şahsın tam olarak kim olduğu konusunda fikir birliği bulunmamaktadır.³⁴¹

Taberi yine Seyf’ten rivayetle Cemel Savaşı öncesinde İbn Sebe’nin adamları ile yoğun bir gayret sarfederek aslında pek de savaşmaya istekli olmayan iki tarafı kışkırttıkları gece gizli bir toplantı yaptıkları ve sonucunda savaşı başlattıklarını rivayet eder.³⁴² Fakat aynı şahsın, Müslümanlar arasında meydana gelen daha büyük bir facia olan Siffin Savaşı’nda hiçbir şekilde zikredilmemesi manidardır.³⁴³ Ayrıca, bu anlatımlar sonucunda dönemin Müslümanlarının bir Yahudi dönmesinin entrikalarına ve kışkırtmalarına kanarak birbirlerini öldürecek kadar dirayetsiz oldukları sonucuna varılır ki bu durum sahabeyi dönemin trajik olaylarının sorumlusu olmaktan kurtarma adına yapılan daha büyük bir hatadır.³⁴⁴

Tüm bu Seyf rivayetleri dönemin sosyal ve siyasal gelişmeleri ışığında değerlendirmeye tabi tutulduğunda; ortaya çıkan sonuç: İbn Sebe’nin dönemin trajik

³³⁹ Taberi, *Tarih*, IV, 340.

³⁴⁰ Taberi, *Tarih*, IV, 340; İbnü’l Esir, *Kamil*, III, 159.

³⁴¹ Bu konuda bk. Sıddık Korkmaz, *Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi*, (Ankara, Araştırma Yayınları, 2005), 16.

³⁴² Taberi, IV, 493-507.

³⁴³ Bu konuda bk. Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüzde İslam Mezhepleri*, 289-291.

³⁴⁴ Bu görüş için bk. Adnan Demircan, *Ali-Muaviye Kavgası*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2002), 102,103; Adem Apak, *Hulefa-i Raşidin Dönemi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 216-217.

olaylarını izah etmede zorlanan sonraki bazı tarihçiler tarafından hayali bir kişilik olarak ortaya atıldığıdır.³⁴⁵

Abdullah b. Sebe konusunda kapsamlı bir araştırma yapan Sıddık Korkmaz, İbn Sebe'nin Ammâr b. Yâsir olduğu iddialarını kitabında incelemiştir.³⁴⁶ Ayrıca bu konudaki iddaları ve dayanaklarını ile ele alıp inceleyen bir diğer kişi de Ethem Ruhi Fığlalı'dır. Fığlalı, "İbn Sebe' ile Ammâr b. Yâsir'in birçok ortak yanlarının olması böyle bir iddianın ortaya atılmasına sebep olmuştur." demektedir.³⁴⁷ Ammar ile İbn Sebe'nin ortak noktalarına bir göz atarsak, Hz. Osman'ın ölümüyle neticelenen fitne olaylarında muhalifleri kışkırtan ve isyanı organize eden kişilerden olarak her ikisinin de adı geçmektedir. İbn Sebe' aynı zamanda İbnü's-Sevda olarak da bilinmekteydi. Ammâr'ın bir künyesi de İbnü's-Sevda idi. Nitekim Abdullah b. Mes'ud'un cenazesini kendisine haber vermeden kaldıran Ammâr'a kızan halife Osman ona bu künye ile hitap ederek şöyle demişti: "Yazıklar olsun sana ey İbnü's-Sevda!"³⁴⁸ Her ikisi de Yemenli idi. Ammâr'ın Müslümanları Hz. Ali'ye biat etmeleri için azami gayret sarfettiği aşikardı. İbn Sebe' de Hz. Ali'nin sadık takipçisi ve imametinin davetçisi olarak öne çıkmıştı. Ammâr, Hz. Osman'ın hilafetinde Mısır'a gitmiş, orada halkı yönetime karşı kışkırtmıştı. İbn Sebe'nin Mısırda bir müddet ikamet ettiği rivayet edilmektedir. İbn Sebe'nin yaydığı en meşhur görüşü 'Hilafet'in asıl sahibi Hz. Ali'dir. Osman onu hakkı olmadığı halde ele geçirmiştir.' Ammâr da benzer şeyler söylemektedir. Cemel Savaşı'nın meydana gelmesinde İbn Sebe'nin bir takım gizli faaliyetlerinin etkili olduğu nakledilmektedir. Ammâr'ın da Cemel öncesi gayretleriyle ön plana çıktığı görülmektedir. Korkmaz ve Fığlalı, bazı tarihçilerin tüm bu ortak noktalardan yola çıkarak İbn Sebe'nin Ammâr olduğu sonucuna ulaştıkları tespitinde bulunmaktadır.³⁴⁹

Bu iddialar kendi içinde çelişkiler barındırmaktadırlar. Hz. Osman'a karşı muhalefeti örgütleyen ve Hz. Ali'nin taraftarlığını yapan kişiler arasında Ammâr'ın isminin geçmesi onu İbn Sebe olarak isimlendirilmesine neden olması zayıf bir yargıdır. Zira Ammâr'ın dışında Hz. Osman'a karşı muhalefetin başını çeken, halkı halifeye karşı

³⁴⁵ Bu konuda bk. Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüzde İslam Mezhepleri*, 291-294; Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 85-86; Adem Apak, *Hulefa-i Raşidin Dönemi*, 310.

³⁴⁶ Sıddık Korkmaz, *Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi*, 101.

³⁴⁷ Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüzde İslam Mezhepleri*, 295.

³⁴⁸ Belazuri, *Ensab*, V,159.

³⁴⁹ Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüzde İslam Mezhepleri*, 296-297; Sıddık Korkmaz, *Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi*, 101.

örgütleyen ve de aynı zamanda Hz. Ali'nin tarafında yer alan onlarca sahabi vardır. Ayrıca Ammâr'ın davranış tarzı ile İbn Sebe'nin ki benzememektedir. Zira Ammâr gerek muhalefetini ve gerekse yönetime dair düşüncelerini açıkça ortaya koyan, bu konuda da bedel ödeyen bir şahsiyettir. Onun bu açık muhalefet tarzı ile İbn Sebe'nin gizli hareket tarzı birbiri ile uyuşmamaktadır. Her ikisinin de Yemenli olmasından dolayı İbn Sebe olarak isimlendirilmeleri normaldir. Zira Yemenlilerin hepsi de Sebe' b. Yeşcub b. Kahtan'a mensup olduğundan herhangi bir Yemenli'nin İbn Sebe' olarak çağrılması doğaldı. Bir diğer dikkat çekeceğimiz nokta; Seyf b. Ömer'in İbn Sebe rivayetleri Cemel Savaşı'ndan sonra kesilmektedir. Ammâr'ın fazlasıyla ön plana çıktığı ve öldürüldüğü Sıffin Savaşı'nda İbn Sebe'nin adı hiç geçmemektedir. Daha ilginç olan ise İbn Sebe'nin Ammâr'ın öldürüldüğü Sıffin'den sonra yaşadığı ve Hz. Ali'nin çevresinde bulunduğu aktarılmaktadır.³⁵⁰

Konu ile ilgili araştırmalarından yaralandığımız Cabiri, Korkmaz ve Fığlalı'nın ortak değerlendirmesi Ammâr b. Yâsir ile hayali bir şahsiyet olan Abdullah b. Sebe'nin aynı kişiler olduğu iddiası temelsiz bir görüş olduğu şeklindedir.³⁵¹

4.6. SİYASİ DÜŞÜNCELERİ

Ammâr b. Yâsir, Resulullah'ın (sav.) vefatı sonrasında Müslümanların idaresine kimin geçeceği konusunda Hz. Ali'nin, akrabalarının ve taraftarlarının görüşü olan 'Hz. Peygamber'in ailesinin hakkı' olduğu görüşünde idi. Bu görüşünü Müslümanların büyük bir çoğunluğun onayladığı Hz. Ebu Bekir'in halifeliği karşısında ve Hz. Ömer'in siyasi gücü karşısında dile getirmemişti. Bu tavrını, takipçisi olduğu Hz. Ali'nin bu iki halife karşısında sessiz kalmasına da bağlayabiliriz. Hz. Osman'ın seçilme sürecinde Mescid-i Nebevi'de dile getirdiği şu sözleri siyasi tavrını net bir şekilde ortaya koymaktadır: "Ey İnsanlar! Allah bizi elçisi ile şereflendirdi, dini ile aziz kıldı. Nasıl oluyor da bu işi peygamberimizin ehlibeytinden çeviriyorsunuz."³⁵²

Hz. Osman'ın icraatlarını eleştirmesi, yapılan haksızlıkları dile getirmesi ve halifeye karşı sözünü sakınmaması, gelişen muhalefetin öncüsü olanlarından biri haline gelmesine yol açtı. Hz. Osman'ın öldürülmesi ile sonuçlanan isyan sürecinde isyancıları

³⁵⁰ Bu görüş hakkında bk. Cabiri, *Arap Siyasal Akli*, çev: V. Akyüz (İstanbul, Mana Yayınları, 2018), 278-282.

³⁵¹ Bu konuda bk: Cabiri, *Arap Siyasal Akli*, 282; Ruhi Fığlalı, *Günümüzde İslam Mezhepleri*, 297; Sıddık Korkmaz, *Tarihin Tahriği İbn Sebe Meselesi*, 104.

³⁵² İbnü'l Esir, Kamil, III, 464; İbn Kesir, Bidaye, X, 211.

destekleyen bir tavır içinde oldu. Hz. Osman'ın öldürülmesinde Ammâr'ın katılıp katılmadığı hususunda şu rivayet önemlidir: Hz. Ali Cemel ashabına karşı asker toplamak için Hz. Hasan'ı ve Ammâr'ı Kufe'ye yolladığında mescidde Kufelilerle aralarında şöyle bir diyalog geçmiştir. Mesruk b. Ecda, Ammâr'a "Osman'ı neden öldürdünüz?" diye sorduğunda Ammâr şöyle cevap vermiştir: "Şerefimize laf edildiği ve tenimize vurulduğu için" diye cevap vermiştir. Ebu Musa el-Eşari Ammâr'a halifeyi bizzat öldürüp öldürmediğini sorunca Ammâr kendisinin olaya katılmadığını fakat öldürülmesine de üzülmediğini söylemişti.³⁵³ Bu rivayetten anlıyoruz ki Ammâr b. Yâsir, Hz. Osman'ın yaptıklarından dolayı öldürülmesi gerektiğini düşünüyordu.

Hz. Ali'nin seçilme sürecinde ve biatta çekinen bir kısım sahabinin ikna edilme sürecinde aktif rol alması, Hz. Ali'ye ve davasına bağlılığını ortaya koyması açısından önemlidir.³⁵⁴ Ammâr b. Yasîr, Cemel ashabına karşı Hz. Ali tarafından Kufe'ye gönderilmişti. Orada, tarafsız kalınması gerektiğini söyleyen Kufe Valisi Musa el-Eşari'yi eleştiren konuşmasında; tarafsız kalmanın Allah'ın Müslümanlara emretmediği bir tavır olduğunu, Allah'ın Hucurat suresi 9. ayetinde Müslümanlara 'iki grup savaşırsa onları barıştırmalarını' emrettiğini, Enfal suresi 39'da ise 'Eğer biri diğerine isyan ederse isyan edenlerle Allah'ın emrine itaat edinceye kadar savaşın' diye emrettiğini hatırlatmıştı. Kufelilere her iki grubun delillerini dinlemelerini, hangisi asi ise, onlarla Allah'ın hükmüne dönünceye kadar savaşmaları gerektiğini söylemişti.³⁵⁵

Bu sözlerden anlıyoruz ki Ammâr Hz. Ali'nin halife seçilmesinden sonra Hz. Ali'ye muhalefet edip karşı çıkan kimselere müsamahakar bir tavır gösterilmemesi gerektiğini düşünüyordu. O yüzden Cemel ashabına karşı ve bu konudaki tarafsızlara karşı fikri ve fiili mücadele edilmesi gerektiği düşüncesinde idi.

Sonraki süreçte Sıffin Savaşı'ndaki tutumu ilerleyen yaşına rağmen olağanüstü gayret göstermesi artık muhaliflere karşı sert bir tutum takınılması gerektiği görüşüne gelmiş oldu. Artık Ammâr'a göre mesele iman küfür meselesi idi. Bunu Sıffin'de yaptığı konuşmasında sancağını gösterip bunun Allah Resulü (sav.) ile birlikte üç kez savaştığı sancak olduğunu, bu savaşın dördüncüsü olduğunu ve kendilerinin hak, karşısındakilerin ise batıl olduğunu söylüyordu.³⁵⁶

³⁵³ Taberi, *Tarih*, IV, 482.

³⁵⁴ İbn Kuteybe, *İmame*, 83.

³⁵⁵ İbn Kuteybe, *İmame*, 107.

³⁵⁶ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 293.

Yine Sıffin'de askerlerine yaptığı konuşmalardan birinde Muaviye'yi Allah'a ve Resulü'ne karşı düşmanlık edip savaşı, Müslümanlara zulmeden, Resulullah'ın muzaffer olmasından sonra kerhen Müslüman olan, Müslümana husumet ve zalime sevgi besleyen, Allah'ın nurunu söndürmek isteyen biri olarak tanıtarak onu lanetlemeye, ona karşı savaşa çağırıyordu.³⁵⁷

Ammâr öldürülmeden önce Muaviye'nin ordusunda birlik komutanı olarak savaşı Ubeydullah b. Ömer'e şöyle sesleniyordu: "Ey Ömer'in oğlu! Allah seni öldürsün. Allah ve İslam düşmanı bir kişiye dünya karşılığında dinini sattın."³⁵⁸

Ammâr, Sıffin'de Hz. Ali karşısında savaşı kimseleri imandan çıkmış olarak görüyordu artık. Onun için mücadele sadece siyasi bir dava değildi. Ona göre mücadele hak-batıl mücadelesi idi. Bunu şu cümlesinde de net bir şekilde dile getirmektedir: "Nefsim elimde olan Allah'a yemin ederim ki Kuran'ın indirilmesi sırasında onlarla nasıl savaşı isek te'vili için de onlarla savaşıcağız"³⁵⁹

³⁵⁷ Minkari, *Vak'atu Sıffin*, 182-183.

³⁵⁸ Minkari, *Vak'atu Sıffin*, 271.

³⁵⁹ Minkari, *Vak'atu Sıffin*, 341; İbn Kesir, *Tarih*, IV, 382.

SONUÇ

Araplar yüzyıllar boyunca siyasi bir birliktelik kuramamışlar, Arap Yarımadası'nın büyük kısmının çöllerden oluşan geniş topraklarında kabileler halinde yaşamışlardı. Kabileler arası anlaşmalar ve ittifaklarla güç dengelerini kurmaya çalışmışlardı. Çoğu zaman da çatışmışlar, birbirlerini baskınlarla yağmalamışlar; sindirmeye, göçe zorlamışlardı. Çölün insanları bu çetin şartlarda hayatta kalabilmek için kabile bağlarına önem vermişlerdi.

Bu şartlar içinde iken VII. yüzyılda Hz. Muhammed (sav.) aldığı vahiy ile Arap toplumuna yeni bir din, yeni bir yaşam tarzı getirdiği gibi yeni bir sosyal ve siyasi örgütlenme de getirdi. Mekke döneminde temelleri atılan bu sosyal sistem, Medine'de siyasi bir şekil alarak devletleşti. Kurulan bu devlet Arap kültürünün özelliklerini büyük oranda taşıyordu. Kur'an'ın şekillendirdiği iklimde Hz. Peygamber'in karizmatik kişiliği ve sahabilerinin gönülden bağlılıkları sayesinde tüm Arabistan'a adaletli ve dinamik bir toplum örgütlenmesi ile hakim oldular.

Resulullah'ın (sav.) vefatı sonrası İslam toplumunun karşılaştığı ilk sorun siyasi idi. Hz. Peygamber'in Müslümanları kendisinden sonra idare etmesi için bir kimseyi bırakmadan vefat etmesi, sahabe tarafından farklı şekillerde algılandı. Bu farklı algılamalar üzerinden yaşananlar da trajikti. Köklü ve birleştirici bir siyasi bir geleneği olmayan Araplar, meselenin çözümünü atalarından devraldıkları kabile mantığıyla çözmeye çalıştılar.³⁶⁰ Bu da kaçınılmaz olarak ayrışmaları tetikledi. Kur'an-ı Kerim'de belli bir siyasi sistemin vaaz edilmeyişi de sahabeyi kendi sistemlerini bulmaya, geliştirmeye ve test etmeye itti. Uygulamaya koydukları bu siyasi sistem hilafet sistemi oldu. İçinde yaşadıkları toplumun sosyolojisinden ayrı düşünemeyecek ve yaşayamayacak olan sahabenin bu sistemi, kabile mantığı ile Kur'an'ın vaaz ettiği, Resulullah'ın (sav.) titizlikle uyguladığı temel siyasi ilkelerin bir sentezi idi.³⁶¹ Bu siyasi ilkeleri; istişare, biat, adalet, emanetin ehline verilmesi olarak özetlersek bunların Arap kabile mantığı ile hayata geçirilmesi de farklılıkları doğurdu. Sahabenin ürettiği, test aşamasında sorunlarla karşılaşarak çıkmaza düştüğü ve geliştirme aşamasına geçemediği hilafet sistemi, ancak otuz küsur yıl gibi kısa süre uygulanabildi.

³⁶⁰ Cabiri, *Arap-İslam Siyasal Aklı*, 178.

³⁶¹ Bu konuda bk. Mehmet Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2014), 26-36.

Burada sahabe arasında farklı yorum ve anlayışların ortaya çıkışını mahkum etme durumuna düşmemeliyiz. Bu insanın tabiatını ve toplumların içinde buldukları kültürel ortamı göz ardı ederek duygusal davranmak anlamına gelir. Bizim burada eleştirel bir tutumla tahlil etmeye çalıştığımız şey, sahabenin farklı siyasi yaklaşımlarını sıhhatli bir tartışma zemininde çözümleyememiş olmalarıdır. Çözümlemeyen bu siyasi ihtilafların kanlı sonuçları olması vahimdir. Sonraki nesiller, bu siyasi ayrılıklar üzerinden kamplaşmışlar ve mensubiyet hissettikleri kampın haklılığına dini gerekçeler üretmişlerdir.

İşte bu siyasi kamplaşmanın taraftarlığını yapan sahabilerden biri olarak Ammâr b. Yâsir'in hayatı ve siyasi mücadelesini incelemeye değer buluyoruz. Sahabenin ayrıştığı fitne döneminin başından sonuna kadar olan sürecinde aktif bir katılımcı olarak yer alan Ammâr'ın hayatı, sonradan mezhepleşecek olan siyasi kamplardan birinin yani Şia'nın oluşum sürecini anlamamıza katkı sunacaktır.

Tabi ilk zamanlarda daha çok siyasi bir anlayış formunda olan, dini bir altyapısı üretilmemiş olan ehlibeyt taraftarlığı, Haşimoğulları'nın ve o kabileden olmayıp Allah Resulü'ne bağlılığını onun ailesi üzerinden devam ettirdiğini düşünen Ammâr gibi bazı sahabilerin savundukları siyasi bir tutumdur.

Ammâr b. Yâsir'in siyasi serüveni, ehlibeyt taraftarlığının siyasi olarak ortaya çıkışının sosyal, kültürel, kabilevi ve psikolojik etkenlerini tespit etmede bize ışık tutabilir. Ehlibeyt taraftarlığının zamanla mağduriyet psikolojisini geliştirmesi, hakkının gasb edildiği argümanını kullanarak bir inanç kültü haline gelmesi, bu dönemin ve sonrasının siyasi gelişmeleri ışığında anlaşılabilir.

Ammâr b. Yâsir, sahabe olgusunun incelenirken yaşanan ortamın etkisinin göz önünde bulundurulmasının gerekliliğinin önemli bir şahididir. Sahabenin her şeyden önce bir insan olduğu, içinde yaşadığı toplumunun bir ürünü olduğu, yaşadığı olayların etkisinin önemli olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Ammâr b. Yâsir'in daha genç iken gördüğü işkenceler, gözünün önünde anne babasının katledilmesi duygu dünyasında depremlere yol açtığı aşıkardır. Büyük bir ihtimalle ölümü tüm benliğinde hissetmiş olmanın etkisinin, yaşamının sonraki evrelerindeki davranışlarını etkilemiş olduğunu düşünüyoruz. Özellikle Hz. Osman'ın halifelik uygulamalarını eleştirirken ve sonucunda gelen baskılara direnirken bu hissiyatı göstermektedir. Ölüm tehditlerine ve uğradığı eziyetlere rağmen düşüncesini açıkça ifade etmekten vazgeçmemesi, hayata karşı protest duruşu ile açıklanabilir.

Şia'nın henüz inanç düzleminde oluşmadığı, ehlibeytin Hz. Ali vasıtasıyla siyasal taleplerini dillendirdiği bir dönemde Ammâr b. Yâsir'in ehlibeyt sevgisi ve Hz. Ali taraftarlığının normal boyutlarda olmaması, aşırı savunma ve farklılığa tahammülsüzlük üreten bir fanatikliğe yol açmıştır. Haşimoğulları'ndan ve onların müttefiki olmamasına rağmen bu aşırı bağlılığı, Hz. Peygamber ile çocukluktan beri yakın olmasına bağlayabiliriz.

Müslümanlar, Allah Resulü'nün vefatından sonraki süreci sağlıklı atlatamadılar. Müslümanları kimin yöneteceği konusundaki anlaşmazlıkları, hızla ayrışmaya ve çatışmaya yol açtı. Geri dönülemeyen bir sürece girdikleri bu zaman diliminde, Ammâr b. Yâsir gibi olaylara müdahil olan sahabiler de akıl ve sağduyu yerine duygusal tepkilerle hareket ettiler. İlk başta siyasi ihtilaflar, sonrasında düşünsel ayrılıkları doğurdu. Sonrasında gelen ise itikadi ayrışmalar oldu. Ammâr b. Yâsir'in başını çektiği Hz. Osman muhalifi ehlibeyt taraftarlığı, Ammâr da izlerinin görüldüğü Şiileşmenin temellerini attı. Mesele Haşimoğulları'nın iktidar mücadelesi iken, mağduriyet ve yenilmişlik psikolojisi Şii ideolojisini üretti. Bu Şii ideolojinin temelleri belki de Ammâr b. Yâsir ve çevresi tarafından atıldı diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*, çev: R. Erol. İstanbul: Ensar Yayınları, 2004.
- Akarsu, Murat. *Kabile Bürokrasisi ve Katline Sessiz Kalınan Halife Hz. Osman*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Akbulut, Ahmet. *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*. Ankara: Otto Yayıncılık, 2015.
- Akyürek, Yunus. *Ammâr b. Yâsir ve Fitne Dönemi*. Bursa: Emin Kitabevi, 2019.
- Apak, Adem. *Hulefa-i Raşidin Dönemi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Apak, Adem. *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. el-As*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Apak, Adem. *Siyer Araştırmaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Aycan, İrfan. “Ziyad b. Ebih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 480. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Aycan, İrfan. *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Azimli, Mehmet. “Hulefa-i Raşidin Dönemi Halife Seçimleri”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7, sy.4 (2007): 35-59.
- Azimli, Mehmet. *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1 Hz. Ebu Bekir*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Azimli, Mehmet. *Dört Halifeyi Farklı Okumak-2 Hz. Ömer*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- Azimli, Mehmet. *Dört Halifeyi Farklı Okumak-3 Hz. Osman*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Azimli, Mehmet. *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Azimli, Mehmet. *Halifelik Tarihine Giriş*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2014.
- Balcı, İsrail. “Bir Yalnız Sahabi Ebu Zer-i Gifari”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.10 (1998): 351-386.
- Balcı, İsrail. “Peygamber Sonrası Hayata İntibak ve İslâm Toplumunda Yaşanan Süreç”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6, sy.1 (2006): 53-75.
- Başaran, Selman. “Huzeyfe b. Yeman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18: 434. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Belazuri. *Ensabü'l Eşraf*, çev: H. Akdemir. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2018.

- Belazuri. *Fütuhu'l Buldan*, çev: M. Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 1987.
- Buhari. *Sahihu'l-Buhari*, çev: M. Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987.
- Cabiri, *Arap Siyasal Aklı*, çev: V. Akyüz. İstanbul, Mana Yayınları, 2018.
- Çelikkol, Yaşar. *İslam Öncesi Mekke*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003.
- Demir, Mahmut. "Tarihsel Bağlamından Koparılmış Bir Hadis: 'O'nu azgın bir topluluk öldürecek...' rivayeti üzerine bir inceleme". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* VII, sy.3 (2007): 143-164.
- Demircan, Adnan. *Ali-Muaviye Kavgası*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2002.
- Fayda, Mustafa. "Aişe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 201-205. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Fayda, Mustafa. "Ammâr b. Yâsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 75-76. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Fayda, Mustafa. "Bedir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5: 325. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. "Abdullah b. Sebe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 133-134. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. *Günümüzde İslam Mezhepleri*. İzmir; İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 1990.
- Günaltay, Şemsettin. *İslam Öncesi Araplar*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Müesseselerine Giriş*, çev: İ. S. Sırma. İstanbul: Beyan Yayınları, 2013.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*, çev: M.Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Hilali. *Esbâb-ı Nüzul*, çev: İ. Doğan. İstanbul: Beka Yayınları, 2018.
- İbn Haldun, *Mukaddime*. çev: S. Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- İbn Hibban. *Siretü'n-Nebeviye ve Ahbaru'l Hulefa*, çev: H. Bekiroğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- İbn Hişam. *Siret-i İbn Hişam*, çev: H. Ege. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1994.
- İbn İshak. *Kitabü'Siyer ve'l Megazi*, çev: A. Bakkal. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013.
- İbn Kesir. *el-Bidaye ve'n-Nihaye*. çev: M. Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017.
- İbn Kuteybe. *el-İmame ve's-Siyase*, çev: C. Saylık. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- İbn Mace. *Sünen-i İbn Mace*, çev: H. Hatiboğlu. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012.

- İbn Sa'd. *Kitabü'tabakati'l-Kebir*, çev: Heyet. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.
- İbn Şihab ez-Zühri. *Megazi*, çev: M. N. Akdoğan. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- İbnü'l Esir. *el-Kamil Fi't-Tarih*, çev: Heyet. İstanbul: Bahar Yayınları, 1985.
- Kapar, Mehmet Ali. 'Beni Mahzum'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27:402. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Kapar, Mehmet Ali. *İslam'ın ilk Döneminde Beyat ve Seçim Sistemi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.
- Kelpetin, Mahmut. *Hulefa-i Raşidin*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2012.
- Koca, F. Betül. *Medinede Sosyal Hayat*, İstanbul: Mana Yayınları, 2016.
- Korkmaz, Sıddık. *Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.
- Kur'an-ı Kerim.
- Kurtubi. *Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Çev: B. Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları, 2019.
- Metin, İsmail. 'Ammâr b.Yâsir ve Ailesi'. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006.
- Minkarî. *Vak'atu Siffin*, çev: C. Saylık. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Müslim. *Sahihu Müslim*, çev: M. Sofuoğlu. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2014.
- Önkal, Ahmet. 'Erkam b. Ebü'l Erkam'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 305. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Özdemir, M. Nadir. 'İhtilafların Odağında Bir İsim: Ammâr b.Yâsir', *Toplum Bilimleri Dergisi*, VII, sy.14, (2013): 311-334.
- Özkuyumcu, Nadir. 'Hilf'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18:29. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Söylemez, M. Mahfuz. *Bedevilikten Hadariliğe Kufe*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Şerif er-Radi. *Nehcül Belaga*, çev: A. Demircan. İstanbul: Beyan Yayınları, 1997.
- Taberî. *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev: Z.K. Urgan, A. Temir. Ankara: MEB. Yayınları, 1992.
- Tirmizî. *Sünen-i Tirmizi*, çev: A. Parlıyan. Konya: Konya Kitapçılık, 2007.
- Uraler, Aynur. "Sümeyye bnt. Hubbat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 134. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Vakıdı. *Kitabü's- Siyer ve'l-Megazi*, çev: M. K. Yılmaz. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2014.

Zehebi. *Tarihu'l-İslam*, çev: M. Can. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2000.

Zehebi, *Siyerü a'lami'n-Nübelâ*. thk: Şuayb el-Arnâvut. Dımaşk: Müessesetü'r-Risale, 1985/1403.

Zemahşeri. *Keşşaf*, çev: H. Ünal. İstanbul: Ekin Yayınları, 2016.

